

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BERTRAND

Russell

*Neden
Hristiyan
Değilim*

Türkçesi : Ender Gürol

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

NEDEN HIRİSTİYAN DEĞİLİM

BERTRAND RUSSELL

NEDEN HIRİSTİYAN DEĞİLİM

(WHY I AM NOT A CHRISTIAN)

**Çeviren:
Ender Gürol**

ATIF ŞENEL

AVUKAT

**İstanbul Barosu 12318 Sicil
Gaziosmanpaşa V.D. 10640070660**

Ali Galip Bey Cad. 15/4-56

Gaziosmanpaşa İstanbul

Ücretsiz PDF E-kitap Arşivi: <http://kitapci.org>

İlke Kitap
1. Basım
Eylül 1996
Dizgi: Cem Yayınevi
ISBN 975-8069-02-0
Baskı: Yaylacık Matbaası

İlke Basın Yayın
Eski Osmanlı Sok. Dilan Sitesi
A Blok Kat 5 D. 10 Mecidiyeköy-İST.
Tel: (0212) 274 98 74 - 274 98 75
Faks: (0212) 288 59 62

NEDEN HİRİSTİYAN DEĞİLİM^(*)

Bugün ele alacağım konu, "Neden Hıristiyan değilim?" adını taşıyor. İlk "Hıristiyan" sözünden ne anlaşıldığını belirtmek iyi olur sanırım. Bugün bu sözcük çoğu kimse tarafından gelişigüzel kullanılmaktadır. Bazıları, iyi bir hayat sürmeye çalışan kimse olarak görüyor sadece. Bu anlamda, sanırım bütün dinlerde ve mezheplerde Hıristiyan denecek kişilerin olması gerekecek; ama bunun, sözcüğün gerçek anlamı olduğu kanısında değilim, çünkü Budistler, Konfüçyüsçüler, Müslümanlar gibi Hıristiyan olmayan birçok insan da iyi bir hayat yaşamaya çalışmaktadır. Hıristiyanı anladığım, kendi içine, doğan ışıkların kılavuzluğu altında yaşamaya çalışan kimse değildir. Kendinize Hıristiyan diyebilmeniz için önce, belli bir ölçüde kesin inancınızın olması gerektiğini sanıyorum. Bu sözcük St. Augustine veya St. Thomas'ın zamanındaki anlamı taşımamaktadır bugün. O günlerde, biri Hıristiyanım dediği zaman, ne demek istediği açıkça anlaşıldı. Büyük bir kesinlikle açıklanmış bir inançlar topluluğunu kabul ediyordunuz demektir, bu inançların her bir noktasına bütün gönlünüzle inanıyorsunuz demektir.

HIRİSTİYAN KİME DERLER?

Bugünkü anlamı biraz değışti. Hıristiyanlıktan anladığımız bugünkü anlam daha bir belirsiz. Bununla birlikte, kendine Hıristiyan diyen kimsenin iki ayrı özelliğe sahip olması gerekmektedir. Bunlardan biri, dogmatik niteliktedir - Tanrıya ve ruhun ölümünden sonra yaşadığına inanmanız gerekir. Bu iki şeye inanmıyorsanız, Hıristiyanım diyemezsiniz. Sonra, İsa konusunda da bazı şeylere inanmanız gerektir. Örneğin, Müslümanlar da Tanrıya ve ruhun öldükten sonra yaşadığına inanırlar, ama kendilerine Hıristiyan demiyorlar. Hiç olmazsa, İsa'nın, Tanrı değilse bile, insanların en iyisi ve en bilgisi olduğuna inanmanız gerekir. Buna da inanmazsanız kendinize Hıristiyan demenize hakkınız yoktur. Almanaklarda veya coğrafya kitaplarında bu sözcüğün ayrı bir anlamı yok değildir, dünyanın nüfusunu, Hıristiyan, Müslüman, Budist veya fetişistler v.s. diye ayırmaktadırlar; bu anlamda doğal olarak hepimiz hıristiyan oluyoruz. Coğrafya kitapları hepimizi içine alıyor, ama bu sadece coğrafya ile ilgili bir konu olduğu için göz önüne getirmeyebiliriz. Bu yüzden, sizlere, Hıristiyan değilim derken, iki noktayı göz önünde tutmamız gerekiyor; birincisi Tanrıya ve ruhun ölümünden sonra yaşadığına niçin inanmadığımdır, ikincisiyse, her ne kadar İsa'yı büyük bir ahlakçı olarak kabul ediyorsam da, insanların niçin en iyisi ve bilgisi olmadığıdır.

Geçmişte, Tanrıya inanmayanların başarılı birtakım çabalarını olmasaydı, Hıristiyanlığın bu denli esnek bir tanımını yapamazdım. Demin de dediğim gibi, bu sözcük eskiden daha çok şey ifade ediyordu. Örneğin, cehenneme inancı kapsıyordu. Yakın zamanlara kadar sonsuz cehenneme inanç, Hıristiyanlığın temel bir konusuydu. İngiltere'de bildiğiniz gibi, Meşveret Meclisinin bir kararıyla temel niteliğinden çıkmıştır, Canter-

bury Başpiskoposuyla York Başpiskoposu bu kararı kabul etmemişlerdir; ama bizim ülkemizde dinimiz Parlamentodan çıkan bir yasa ile düzenlenmektedir, bu bakımdan Meşveret Meclisi piskopos hazretlerine kulak asmadan, cehennem kavramını Hristiyan için gerekli kılmamıştır. Böylece Hristiyanın cehenneme inanması gerektiği üstünde durmayacağım.

TANRININ VARLIĞI

Tanrının varlığı konusu büyük ve ciddi bir sorundur, doğru dürüst ele alabilmem için, İsa yeniden gelinceye kadar sizleri burada tutmam gerekir, bu bakımdan oldukça kısa bir özetini yaparsam, beni bağışlayacağınızı umarım. Katolik Kilisesinin, Tanrının varlığının, sadece akılla doğrulanabileceği dogmasını koymuş olduğunu bilirsiniz tabii. Bu oldukça acayip bir dogmadır, ama onların dogmalarından biridir. Bunu koymalarının nedeni, bir zamanlar, Özgür düşünürler'in, Tanrının varlığına karşı akıl ileri sürebileceği filan filan kanıtlar olduğunu, ama Tanrının varlığını inançlarıyla kavradıklarını söylemeyi âdet edinmiş olmalarıydı. Kanıtlar ve nedenler, uzun uzun ortaya konmuş, Katolik Kilise ise bunlara bir son verilmesi zorunluluğunu duymuştu. Bu yüzden Tanrının varlığının akılla tek başına doğrulanabilir olduğunu söylemişler ve bunu doğrulamak için kanıt diye düşündükleri bazı şeyleri ileri sürmüşlerdir. Tabii bu kanıtlar çoktur, biz sadece birkaçını ele alacağız.

İLK NEDEN

Anlaşılması en kolay ve basit olan İlk Neden'dir herhalde.

(Buna göre, bu dünyadaki her şeyin bir nedeni vardır, ama bu nedenler zincirinde gittikçe geriye gidecek olursanız İlk Neden'e varırsınız, bu İlk Neden'e de Tanrı denmektedir.) Bu muhakeme, günümüzde büyük önem taşımamaktadır, çünkü, bir kere, neden dediğimiz şey, eskiden nedenden anlaşılan şey değildir artık. Filozoflar ve bilim adamları nedensellik üstünde çalışmışlardır, ama bugün eskisi gibi önem taşımamaktadır; ayrıca bir İlk Neden muhakemesinin geçerli olmadığı da görülmüştür. Gençken ve bu sorunlar üstünde ciddi olarak kafamı yorarken uzun bir süre İlk Neden muhakemesini benimsemiştim, sonunda, bir gün 18 yaşında John Stuart Mill'in kendi hayat hikâyesini okudum; orada şu cümleyle karşılaştım: "Babam bana "Beni kim yarattı?" diye sorusunun cevaplandırılmasını öğretti, çünkü bu soru başka bir soruya yol açıyordu hemen, "Tanrıyı kim yarattı?" sorusuna." Bu basit cümle, İlk Neden muhakemesinin yanlışlığını öğretti, hâlâ da böyle düşünmekteyim. Her şeyin bir nedeni olması gerekiyorsa, Tanrının da bir nedeni olması gerektir. Nedensiz herhangi bir şey olabilirse, dünya Tanrının kendi de olabilir, böylece bu muhakemenin geçerli yanı kalmaz. Bu, Hinduların görüşüne benzer. Onlara göre dünya, bir fil üstünde durmaktadır, filse bir kaplumbağanın. "Peki, ya kaplumbağa?" diye sorulunca, Hintli, "Konuyu değiştirecek nasıl olur?" diye cevap vermiştir. Bu muhakeme de hemen hemen berikiyle aynı. Dünyanın bir başlangıcı olması için sebep yok; aynı şekilde ezelden beri var olmuş da olabilir. Dünyanın bir başlangıcı olması için neden yok. Nesnelerin bir başlangıcı olması fikri, hayal gücümüzün yoksulluğundan olsa gerek. Bu yüzden, İlk Neden muhakemesi konusunda fazla durmayabilirim.

DOĞA YASASI

Doğa yasasından da sık sık görülen bir muhakeme çıkmaktadır. Bu muhakeme, bütün onsekizinci yüzyıl süresince, özellikle de Sir Isaac Newton'un etkisi altında, gözde bir düşüncü yoluyla. İnsanlar, gezegenlerin güneşin çevresinde çekim kanununa göre döndüğünü gözlemişlerdi, Tanrı bu şekilde dönmelerini buyurduğundan, bu gezegenler böyle dönmek zorundaydılar. Bu, onları, çekim kanunun açıklanmasından kurtaracak olan uygun ve basit bir açıklamaydı. Günümüzde, çekim kanununu, Einstein'ın getirmiş olduğu, oldukça karmaşık bir şekilde açıklıyoruz. Sizlere, Einstein'ın çekim kanunu üstünde ders verecek değilim, çünkü o da epey uzun zaman alır. Bilinmesi gereken şu var ki, günümüzde artık Newton'un sistemindeki doğa yasası geçerli değil, Newton'un sisteminde, kimsenin anlayamayacağı bir nedenden dolayı, doğanın bir örnek bir hareketi vardır. Doğa yasası sandığımız birçok şeyin, bugün, aslında insanın alışkanlıkları olduğunu görüyoruz. Yıldızlar uzayının en uzak derinliklerinde bile ölçülerin aynı olduğunu biliyorsunuz. Bu elbette ki ilginç bir olgu, ama doğa yasaları diyemezsiniz buna. Doğa yasaları diye bakılan birçok şey de bu cinsten. Öte yandan, atomların nasıl hareket ettiğini göreceksiniz, insanların sandığından ayrı olarak bu atomların doğa yasasına boyun eğmediğinin farkına varırsınız, vardığımız kanunlar istatistik birtakım ortalamalardır ki, rastlantısal olabilirler. Hepimiz biliriz, zar attığınızda düşüş gelmesi için otuzaltı atışta bir olasılık vardır, buna, zarın herhangi bir niyetle atılmasının kanıtı olarak bakmıyoruz; tersine, her atışımızda düşüş gelecek olsaydı, o zaman bunun ardında bir niyet olduğuna inanırdık. Doğa yasalarının çoğu bu durumdadır. Rastlantı yasalarından çıkan istatis-

tik ortalamalardır, bu da doğa yasası konusunu eskisinden çok daha anlamsız yapmaktadır. Yarın değişebilecek olan bilimin geçici durumu bir yana, doğa yasalarının bir kanun koyucusunu gerektirdiği düşüncesi, doğa ve insan yasaları arasındaki bir kanışıklıktan doğmuştur. İnsan yasaları, size belli bir şekilde davranmanızı söyleyen, belli bir şekilde davranabileceğiniz veya davranmayacağınız, emirlerdir, ama doğa yasaları nesnelerin aslında nasıl hareket ettiklerini anlatır, aslında ne yaptıklarının sırf bir gözlemi olduğu için de, onlara bu şekilde davranmasını söyleyen bir kimse olması gerektiğini ileri süremezsiniz, çünkü böyle bile olsa o zaman şu soru çıkar karşınıza; "Tanrı niçin filan yasayı çıkardı da falan yasayı çıkarmadı?" Tanrının bunu sırf kendi canı öyle istediğinden yapmış olduğunu, herhangi bir nedene dayanmadığını söyleyecek olursanız, o zaman yasayaa tâbi olmayan bir şeyin varolduğunu düşüneceksiniz, böylece doğa yasası silsileniz bozulmuş olacaktır. Koyu dindarların dediği gibi, Tanrının filan yasayı koyup, falan yasayı koymamasında bir hikmet vardır dersiniz - nedenin doğal, en iyi evreni yaratmak olduğunu düşünürseniz - Tanrının koyduğu yasalarla bir neden olsaydı, o zaman Tanrının kendi de yasaya bağımlı olması gerekirdi, denebilir. Bu bakımdan, Tanrıyı araya sokarak herhangi bir fayda elde etmiş olmuyorsunuz. Tanrısal buyrukların dışında ve ondan önce bir yasa vardır gerçekte, Tanrı sizin amacınıza hizmet etmemektedir, çünkü kendi, En Son-Yasa Koyucu değildir. Kısacası, bu doğa yasayı muhakemesinin eski gücü kalmamıştır. Muhakemeleri gözden geçirirken, zaman içinde yolculuğuma devam etmekteyim. Tanrının varlığını doğrulamak için ileri sürülen kanıtlar zaman geçtikçe niteliklerini değiştirmektedirler. İlk keskin birtakım yanlışlar taşıyan, katı birtakım zihin muhakeme yolları vardı. Modern

çağlara gelince, bunlar aydınlarca saygı görmemeye başladı ve ahlakçılık belirsizliğine büründü.

NİYET

Bu süreçte atacağımız bundan sonraki adım, bizi niyet'e getiriyor. Hepiniz bilirsiniz niyetten çıkarılan muhakemeyi: dünyadaki her şey bizim yaşayabilmemiz için yapılmıştır, dünyada kıl kadar bir değişiklik olsa, üzerinde yaşayamayız. Niyetten çıkarılan muhakemedir bu... Bu, bazen acayip bir şekle de bürünür: örneğin tavşanların beyaz kuyruğu olması, daha iyi vurulabilsinler diyedir. Tavşanların bu konuda neler düşüneceğini kestiremiyorum. Kolaylıkla alaya alınabilecek bir muhakemedir bu. Voltaire'in sözünü bilirsiniz hepiniz, burnun gözlük takılabilmesi için yaratılmış olduğunu söylemişti. Bu çeşit alay, onsekizinci yüzyıldaki kadar gülünç değil, çünkü Darwin'den beri, canlı yaratıkların ortamlarına niçin uyduğunu daha iyi anlamış bulunuyoruz. Ortamları onlara değil, kendileri ortama uyabilecek şekilde meydana gelmişlerdir, ortama uymanın temeli de budur. Bunda herhangi bir niyetin olduğunu gösterecek bir taraf yoktur.

Niyet muhakemesine yakından bakacak olursanız, milyonlarca yıldır bu dünyanın, Hâkimi Mutlak, Kâdiri Mutlak tarafından, içindeki bütün şeylerle birlikte, bütün kusurlarıyla en iyi şekilde yaratıldığına inanıldığını görmek, insanı hayretler içinde bırakıyor. Ben kendim bir türlü inanmıyorum buna. Sizlere dünyayı mükemmelleştirmek için Hâkimi Mutlak ve Kâdiri Mutlak nitelikleri verilseydi, milyonlarca yıldır, Ku-Klux-Klan veya Faşistlerden daha iyi şey yaratamayacağınızı mı sanırsınız? Üstelik, bilimin normal yasalarını kabul edecek olursanız,

gezegenimiz üstündeki yaşamın ve insan yaşamının ergeç sönüp gideceğini düşünmeniz gerek; çökmenin belli bir aşamasında protoplazmaya uygun bir ısı derecesi ve başka koşullar oluyor, bütün güneş sisteminin yaşamında kısa bir ömür çıkıyor ortaya. Yeryüzünün gidişini ayda görmek mümkün; ölü, soğuk ve cansız...

Bu görüşün insanın içini öldürdüğü söyleniyor, bazıları size, insanın yaşayacağına olan inancının kaybolması halinde, artık yaşayamayacağını söylerler. İnanmayın; söyledikleri hep saçmadır. Kimse, bundan milyon yıl sonra neler olacağını umursamaz. Düşünseler bile, boşuna kafa yormuş olurlar, sadece kendilerini aldatırlar, o kadar. Onlar daha çok bu dünya ile ilgili nedenler yüzünden ya da sindirim bozukluğundan kaygılanmaktadırlar: ama bu dünyanın başına bundan milyonlarca yıl sonra gelebilecek bir şey için kimsenin ciddi bir şekilde aldıracağı yoktur. Bu yüzden, her ne kadar yaşamın kaybolup gidiceği görüşü karanlık bir düşünceyse de - her ne kadar insanların kendi hayatlarını kullanım şekillerini gördükçe bir avuntu duyuyor gibiysem de, hiç değilse bunun böyle olacağını tahmin edebiliriz - hayatı yaşanmaz hale getirecek bir şey değildir. Sadece dikkatinizi başka şeylere yöneltecektir.

TANRI KONUSUNDA İLERİ SÜRÜLEN AHLAKSAL KANITLAR

Şimdi başka bir aşamaya geçiyoruz. Bu aşamayı, Teistlerin (Tanrıya inananların) tartışmalarında zihin seviyesi bakımından bir düşüş gibi görüyorum; burada, Tanrının varlığını doğrulamak için ahlaksal kanıtlar denenmeye gelmiş oluyoruz. Doğal olarak hepiniz bilirsiniz, eskiden Tanrının varlığını doğrulamak

için üç zihin muhakemesi vardı, bunların hepsi de *Saf Aklın Eleştirisi* adlı yapıtında Kant tarafından ortadan kaldırılmıştır; ama bu kanıtları ortadan kaldırır kaldırmaz, kendisi, yeni bir kanıt ortaya çıkarmıştır, bu; ahlaksal muhakemedir, kendisi de tamamiyle inanmıştır buna. O da herkes gibiydi; zihin sorunlarında kuşkucuydu, ama ahlaksal konularda annesinin dizi dibinde almış olduğu ilkelere kayıtsız şartsız inanıyordu. Bu, psikanalistlerin ısrarla üstünde durdukları şeyi gösteriyor: İlk çağınışunlarımızın sonrakilerden alabildiğine daha güçlü olarak karşımıza çıktığını.

Kant, dediğim gibi, Tanrının varlığını doğrulamak için yeni bir ahlaksal muhakeme uydurmuştur, bu da türlü biçimlerde, ondokuzuncu yüzyıl boyunca pek gözde bir muhakeme olmuştur. Türlü biçimlere girmiştir. Biri, Tanrı varolmadıkça doğru veya yanlış hareket diye bir şey olamayacağıydı. Şu anda iyi ile kötü arasında bir ayrım olup olmadığı konusunu tartışmıyorum, ayrı bir sorundur bu. Burada beni ilgilendiren şey; iyi ile kötü arasında bir ayrılık olduğundan eminseniz, durumunuzun nasıl olacağı; bu ayrılık, Tanrının buyruğundan mı ileri gelmektedir, yoksa değil mi? Eğer Tanrının buyruğu yüzündense, o halde Tanrının kendi için iyi ile kötü arasında bir ayrım yoktur, bu bakımdan, Tanrı iyidir demenin bir anlamı kalmamaktadır. İlâhiyatçıların dediği gibi, Tanrı iyidir dersiniz, o zaman iyi ile kötünün Tanrının buyruğuna bağlı olmayan bir anlamı olması gerekir, çünkü Tanrının buyrukları, Onun yapmış olmasına bağlı olmaksızın kötü değil, iyidir. Böyle söyleyecek olursanız, iyi ile kötünün sadece Tanrı tarafından yaratılmadığını, öz bakımından mantıken Tanrıdan önce olduğunu kabul etmeniz gerekecektir. Eğer isterseniz, bu dünyayı yaratan Tanrıya emir veren başka üstün bir tanrısal varlık olduğunu söyleyebileceğiniz gibi - sık sık bana mümkün gibi gelen bir şey olan - bazı gnostikle-

rin düşündüğü gibi, Tanrının bakmadığı bir ara bu dünyayı Şeytan yaratmış diyen görüşe de katılabilirsiniz. Bu konuda söylemek pek çok şey var, ama bunu reddetmenin yeri değil şimdi burası.

ADALETİN YERİNE GETİRİLMESİ

Pek tuhaf bir ahlaksal muhakeme de şudur: dediklerine göre, dünyaya adalet getirilmesi için Tanrının varlığı şarttır. Evrenin bildiğimiz bu yanında büyük adaletsizlik vardır, çoğu zaman, iyi, acı çeker; kötü, güzel hayat sürer, bunların hangisinin daha kötü olduğunu söylemek kolay değildir, ama bir bütün olarak evrende adaletin kurulması gerekiyorsa, bu yeryüzündeki yaşama denge oluşturması için, gelecek bir hayatın varlığını kabul etmek gerektir. Bu yüzden bir Tanrı olması gerektiğini söylüyorlar, eninde sonunda adaletin kurulabilmesi için cennet ve cehennem de gerekmektedir bu durumda. Bu pek tuhaf bir muhakemedir. İşe bilimci gözüyle bakacak olursanız şöyle derdiniz: "Ne de olsa bütün bildiğim dünya, bu dünya. Evrenin geri kalan bölümünden bir şey bildiğim yok, ama insanlar olasılıklar üstünde düşünebildiği sürece, bu dünyanın güzel bir örnek olduğu, burada adaletsizlik varsa, başka yerde de varlığının pek olası olduğu söylenebilir. "Bir portakal sandığını açtınız varsayalım, üzerindeki bütün portakalların kötü olduğunu gördünüz, altındakiler iyi olmalı ki, denge oluştursun". demezsiniz. "Herhalde hepsi de kötü" diyeceksinizdir; bilimci bir göz de evren için böyle düşünecektir. Şöyle diyecektir: "Burada, bu dünyada çok adaletsizlik var, bu böyle olduğuna göre, dünyada adalet yoktur, böylece bir tanrısal varlığın lehine değil, aleyhine ahlaksal bir kanıt çıkmış oluyor." Sizlere anlatmakta olduğum

bu zihin muhakemelerinin gerçekte insanları harekete geçirmediğini tabii biliyorum. İnsanları Tanrıya inanmaya götüren şey, hiç de bir zihin muhakemesi değildir. Çoğu insanın Tanrıya inanması küçük yaştan öyle yetiştirildikleri içindir, başlıca neden budur.

Sonra en güçlü nedenlerden birinin de, güven duygusu olduğunu sanıyorum; size bakacak, koruyacak kuvvetli bir ağabeyinizin olmasını istersiniz. Bu insanların Tanrıya inanma isteklerini etkileyen en derin etkenlerden biridir.

İSA'NIN KARAKTERİ

Rasyonalistler tarafından yeteri kadar ele alınmamış olan bir konu üstünde birkaç söz söylemek istiyorum; bu İsa'nın insanların en iyi ve en bilgisi olup olmadığı sorunudur. Bunun böyle olduğunu peşinen kabul etmemiz gerektiği sanılıyor genellikle. Ben öyle sanmıyorum. Dindar Hristiyanlardan belki de daha çok İsa ile anlaştığım bir sürü nokta var. Yolun sonuna kadar onunla birlikte gidip gidemeyeceğimi bilmiyorum, ama dindar hristiyanların çoğundan daha uzun yol alabilirim birlikte. Hatırlarsınız, İsa şöyle demişti: "Kötüye karşı direnmeyin, sağ yanağınıza vururlarsa, sol yanağınızı çevirin." Bu yeni bir ilke veya ahlak kuralı değildir. İsa'dan beş altı yüzyıl önce Lao-Tze ve Buddha tarafından söylenmişti, ama bu Hristiyanların benimsediği bir şey değildir. Örneğin şimdiki Başbakan Stanley Baldwin'in samimi bir Hristiyan olduğundan hiç kuşum yok, ancak aranızdan hiçbirine, gidip de onun sağ yanağına tokat atmanızı tavsiye etmem. Bu metnin mecazî anlamda söylendiğini düşünmüş olabileceğinizi sanıyorum.

Pek hoş bulduğum başka bir nokta daha var. İsa şöyle de-

mişti: "Yargılamayın ki, siz de yargılanmayasınız." Hristiyan ülkelerinin mahkemelerinde gözde olacak bir ilke olduğunu sanmıyorum bunun. Benim zamanımda, gerçekten Hristiyan birçok yargıç vardı, davranışlarında Hristiyan ilkelerine karşı hareket ettiklerini sananını görmedim. Sonra İsa şöyle der: "Senden isteyene ver, borç isteyenini geri çevirme." Bu pek iyi bir ilkedir.

Burada siyasetin yeri değilse de, son genel seçimlerde genel tartışma konusu, senden ödünç isteyenini geri çevirip çevirmemek konusuydu, bu bakımdan ülkemizdeki liberaller ve muhafazakârların İsa'nın söyledikleriyle uyuşmadığını düşünmemiz gerekiyor, çünkü o durumda ödünç isteyenlere karşı sırt çevirmişlerdi.

Büyük anlam taşıyan bir özdeyişi daha vardır İsa'nın, ama Hristiyan dostlarımız nedense pek tutmazlar onu. Şöyle der: "Mükemmel olmak istiyorsan, neyin var neyin yoksa git sat, yoksula ver." Bu pek güzel bir özdeyiştir, ama dediğim gibi, uygulandığı yoktur pek. Bütün bunların, uygulanması güçse de, iyi özdeyişler olduğunu sanıyorum. Ben kendim de uygulandığımı söylemiyorum; ama bir Hristiyanın uygulamaması ile benim uygulamamam arasında doğal bir ayrılık var ne de olsa.

İSA'NIN SÖZLERİNDEKİ KUSURLAR

Bu özdeyişlerin mükemmel olduğunu kabul ettikten sonra, İncil'lerde söylenilen en üstün bilgelik ve iyilik'in İsa'ya atfolunabileceğine inanmıyorum; burada tarihsel bir sorunla ilgili değiliz. Tarihsel bakımdan İsa'nın yaşamış olup olmadığı tamamiyle belirsizdir, yaşamış olsa bile, hayatı konusunda hiçbir şey bilmiyoruz, bu bakımdan pek güç olan tarihsel sorunla ilgilen-

miyorum. İncil'lerdeki İsa'yı ele alıyorum, İncil'leri olduğu gibi inceleyecek olduğumuzda, bilgece olmayan birtakım şeyler buluyoruz. Bir kere, İsa'nın ikinci gelişi, o sırada yaşayan herkesin ölümünden önce olacaktı; haşmetle bulutlar arasından inecekti. Bunu doğrulayacak birçok metin vardır. Örneğin şöyle der: İnsanın Oğlu gelmedikçe, İsrail'in şehirlerine gitmiyeceksiniz." Sonra şöyle der: "İnsanın oğlu, ülkesine varıncaya dek ölümü tadmiyacak olanlar var aranızda"; ikinci gelişinin o sırada yaşayanların hayatında geleceğine inandığını gösteren daha birçok yer vardır. İlk izleyicilerinin inancı buydu, ahlaksal vaazlarının çoğunun temeli de buydu... "Yarını düşünmeyin" gibi sözler söylemesi, ikinci gelişin çok yakında olduğunu ve dünya işlerinin büyük önemi olmadığını sandığı içindi. İkinci gelişin pek yakın olduğunu söyleyen birkaç Hristiyan tanıdım. Bir köy papazı vardı, cemaatini, ikinci gelişin pek yakın olduğunu söyleyerek korkutuyordu, ama papazın bahçesinde ağaç diktiğini görünce, halkın içi bayağı rahatlamıştı. İlk Hristiyanlar gerçekten inanıyorlardı buna, ve bahçelerine ağaç dikmekten çekiniyorlardı, çünkü İsa'nın ikinci gelişinin pek yakın olduğuna inanıyorlardı. Bu bakımdan, başka bilge kişiler kadar bilgelik göstermediği, başka bakımlardan da en üstün bilge olmadığı açıktır.

AHLAKSAL SORUN

Şimdi de ahlaksal sorunlara geliyoruz. Bence İsa'nın ahlaksal kişiliği konusunda pek ciddi bir kusur var, o da cehenneme inanması. Gerçekten tam anlamda insan olan kişinin, sonsuz cezaya uğrayacağına inanmayacağını sanıyorum. İsa, İncil'de anlatıldığına göre, sonsuz cezaya inanıyordu, vaazlarına kulak vermeyen kimselere karşı kinle karışık bir öfke görülmektedir, -

bu, vâizlerde sık görülen bir davranış olmasına rağmen, en üstün mükemmeliyete uymamaktadır. Sokrates'te böyle bir davranış bulamazsınız örneğin. Kendi sözlerini dinlemeyen kimselere, pek tatlı ve uysal davrandığını görürsünüz; bence bir bilge kişi için, kinle karışık bir öfkeye kapılmaktansa, bu şekilde davranmak daha çok yakışır. Sokrates'in ölürlen söylediklerini hatırlarsınız herhalde, kendisiyle anlaşımayan kimselere karşı davranışını da unutmamışsınızdır.

İncil'de İsa'nın şöyle dediğini bilirsiniz: "Ey siz yılanlar, engerek yılanları, cehennemin lânetinden nasıl kurtulacaksınız?" Va'zını beğenmiyen kimselere söyledi bu sözleri. Bunun iyi bir davranış olduğunu sanmıyorum, cehennem konusunda daha birçok şeyler söylemiştir. Ruh-ül Kudüs'e karşı işlenen günah konusunda hepinizin bildiği bir metin vardır: "Ruh-ül Kudüs'e karşı söz söyleyen kimseler, ne bu dünyada, ne de ötekisinde bağışlanacaktır." Bu sözler, dünyada dile getirilemeyecek kadar çok felâkete yol açmıştır; çünkü, her tür insan, Ruh-ül Kudüs'e karşı günah işlemiş olduğunu sanmıştır, ve ne bu dünyada, ne de gelecekteki dünyada affolunmayacaklarını düşünmüşlerdir. Yaradılışında yeterli bir acıma duygusu olan bir kimse, dünyaya bu çeşit korku ve dehşet salmazdı sanırım.

İsa şöyle der: "İnsanoğluna, meleklerini gönderecektir, ülkesinden, suç işleyenleri, kötülük edenleri toplayıp bir ateş fıncına atacaktır, orada inlemeler ve dış gıcırdatmaları duyulacaktır." Bu inleme ve dış gıcırdatma üstünde daha bir süre konuşmaktadır. Her satırda aynı şey devam etmektedir, okuyucuda, sanki bu inleyip sızlamadan bir zevk alıyormuş, yoksa bu kadar üstünde durmazmış gibi bir izlenim uyandırmaktadır. Sonra, koyunlarla keçiler hakkında ne dediğini hatırlarsınız; ikinci gelişinde keçilerle koyunları birbirinden ayırırken keçilere şöyle diyecektir: "Gidin benden, siz ey lânetliler, sonsuz

ateşe girin." Şöyle devam eder: "Ve bunlar sonsuz ateşe gireceklerdir." Şöylece ekler: "Eliniz suç işlerse, kesip atın onu; hiçbir zaman dinmeyecek olan ateşe elle girmektense, hayatta sakat olarak kalmak yeğdir", "orada solucan bile ölmez, ateş hiçbir zaman dinmez." Bu defalarca söylenmektedir. Bütün bu öğreti, cehennem ateşinin günahın cezası olduğu, bir zulüm öğretisidir. Dünyaya zalimlik getirmiş olan ve nesiller boyunca zalim işkencelere sebep olmuş olan bir öğretiler, vakanüvislerin İncil'lerde gösterdiği gibi ele alınırsa, bunun nedeninin kısmen İsa'nın kendisi olduğu görülür.

Daha az önemi olan başka şeyler de vardır. Gadarene domuzlarının örneği vardır, domuzların içine şeytan sokup da bayır aşağı denize doğru sürülmelerine bırakmak pek merhametlice bir davranış değildir. Unutmayın ki, kendi kadiri mutlaktı, isteseydi şeytanları kovabilirdi; oysa, onları domuzların içine göndermiştir. Sonra şu acayip incir ağacı öyküsü vardır, beni her zaman şaşırtmıştır. İncir ağacına olanları hatırlarsınız. "Karnı açtı; uzaktan bir İncir ağacı gördü, üzerinde meyve bulurum umuduyla yanaştı; yanına yaklaştığında yapraktan başka bir şey görmedi, çünkü incir zamanı daha gelmemişti." İsa şöyle cevap verdi: "Hiçbir insan bundan böyle senden meyve yemiyecektir"... Petrus da ona şöyle dedi: "Bakın efendim, lânetlediğiniz incir ağacı kuruyuverdi." Bu pek tuhaf bir öyküdür, incir zamanı olmadığı için incir ağacında suç bulmak acayıptır. Ne bilgelik konusunda, ne de erdem konusunda, İsa'nın tarihteki bazı şahsiyetlerin düzeyine ulaşmış olduğunu sanmıyorum. Bu bakımdan, Sokrates ile Buddha'yı daha yüksek bir yerde tutmaktayım.

DUYGU ETKENİ

Önce de söylediğim gibi, insanların dini kabul etmelerinin gerçek nedeninin akılla ilgisi yoktur. Dini, duygu yoluyla benimsemektedirler. Çoğu zaman, dine saldırmanın kötü olduğu, çünkü dinin insanları erdemli yaptığı ileri sürülmüştür. Böyle denmesine rağmen, ben kendim böyle bir şey görmedim. Bu muhakeme Samuel Butler'in *Erewhon Revisited* adlı kitabında incelikle alaya alınmıştır. Hatırlarsınız, Erewhon'da uzak bir ülkeye varan Higgs diye biri vardır, bir süre yaşadıktan sonra, oradan bir balon'la kaçır. Yirmi yıl sonra o ülkeye döndüğünde, yeni bir din görür, bu din, "Güneşin Çocuğu" dinidir. Güneşin çocuğunun göğe yükselmiş olduğu söylenir ona. Göğe Yükseliş Bayramı'nın kutlanmak üzere olduğunu görür, Profesör Hanky ile Panky'nin birbirlerine Higgs denen adamı hiç görmediklerini söylediklerini işitir, inşallah hiç görmeyiz diye fısıldaşmaktadırlar; ama bunlar Güneş çocuğu dininin yüksek rütbeli rahipleridir. Buna çok kızır, onlara yaklaşıp ve der: "Bütün bu yalan düzeni ortaya koyacağım ve Erewhon'lulara balonla yukarı gidenin benden başkası olmadığını göstereceğim." Kendisine şöyle denir: "Sakın ha, çünkü bu ülkenin bütün ahlakı bu efsane üstüne kurulmuştur, göğe çıkmadığını bilecek olurlarsa, kötü olurlar"; buna inanarak sessizce uzaklaşıp gider.

Fikir budur: Hıristiyan dinini kabul etmiyecek olursak hepimiz kötü oluruz. Hıristiyan dinini benimsemiş olan kimsele-
rin çoğunun son derece kötü kişiler olduğunu sanıyorum. Herhangi bir devrenin dini ne kadar yoğun olmuşsa, dogmatik inanç o kadar kuvvetli olmuş, zalimlik o denli artmış ve işler o denli bozulmuştur. Hıristiyan dinine gerçekten inanan kimsele-
rin olduğu iman devri denen çağlarda, işkenceleriyle birlikte

Engizisyon vardı; zavallı insanlar büyücü diye yakılmıştı; din uğruna, insanlara, akla gelebilecek her türlü zalim davranışta bulunulmuştu.

Dünyaya şöyle bir baktığınızda, insanın duygusunda her ileri gelişme, ceza hukukunda her ilerleme, savaşın azalması için her girişim, renkli ırklara karşı davranışta daha bir düzelme veya köleliği ortadan kaldırmak için yapılan her girişim, dünyada ahlaksal alanda gerçekleştirilen her ilerleme, dünyanın örgütlü Kiliseleri tarafından muhalefet görmüştür. Kiliseler halinde örgütlenen Hıristiyan dininin bugüne kadar dünyadaki ahlaksal ilerlemenin başlıca düşmanı olduğu gibi, hâlâ da olmakta devam ettiğini açıktan açığa ilan ediyorum.

KİLİSELER İLERLEMELERE NASIL ENGEL OLDU?

Bunun hâlâ böyle olduğunu söylersem, belki fazla ileri gittiğimi düşünürsünüz. Fazla ileri gittiğimi sanmıyorum. Şu olguyu ele alın bir. Söyleyeceğim şeyi hoşgörüyü dinleyeceğinizi umarım. Hoş bir gerçek değildir, ama Kiliseler hoş olmayan gerçekleri açıklamak zorunda bırakıyor insanı. Farzedin ki, üstünde yaşadığımız şu dünyada, deneyimsiz bir kız, frengili bir adamla evleniyor, bu durumda Katolik Kilisesi şöyle diyor: "Bu bözülmez bir kutsal bağıdır. Ömrünüz boyunca birlikte kalacaksınız. Bu kadının frengili çocuklar doğurmasını önleyecek hiçbir önlemin alınmaması gerekiyor. Katolik Kilisesinin dediği bu. Ben bunun hayvanca bir zulüm olduğunu söylüyorum, tabii yakınlıkları dogmayla engellenmemiş, ya da ahlaksal yaradılışı acıma duygusuna karşı tamamiyle körleşmemiş olan hiç kimse bu durumun devam etmesi gerektiğini ileri süremez.

Bu yalnızca bir örnek. Bugün Kilise, ahlak dediği şey üstünde durarak, insanları gereksiz ve haketmedikleri her çeşit cezaya çarptırmaktadır. Bildiğimiz gibi, acıyı dünyada azaltmak amacıyla olan ilerlemelere de geniş çapta muhalefet göstermektedir, buna sebep, insanın mutluluğu ile hiç ilgisi olmayan birtakım dar davranış kurallarına ahlak damgasını vurmuş olmasıdır; filân falan şeyin insanlığın mutluluğu uğruna yapılması gerektiğini kendilerine söyleyecek olsanız, bunun konuyla ilgisi olmadığını söylemektedirler. "İnsanın mutluluğunun ahlakla ne ilgisi vardır? Ahlakın amacı, insanları mutluluk kılmak değildir."

DİNİN TEMELİ OLAN KORKU

Dinin, her şeyden önce ve genellikle korku üstüne kurulmuş olduğunu sanıyorum. Bu kısmen bilinmeyenin korkusudur, kısmen de, söylemiş olduğum gibi, başınıza gelecek güçlüklerde ve itişmelerinizde yanbaşınızda duracak bir ağabeyin olmasını size isteten korkudur, bu bakımdan zalimlikle dinin başbaşa gitmesinde şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü bu iki şeyin temelini korku teşkil etmektedir. Bu dünyada artık biraz anlamaya başlayabilir, bilimle bu korkuları kontrol altına alabiliriz, bilim, Hıristiyan dininin Kiliselerin ve eski ahlak kurallarının aleyhine adım adım ilerlemektedir. İnsanlığın çağlar boyunca esiri olduğu bu korkuyu bilim sayesinde yenebiliriz. Bilim, öyle sanıyorum ki, kendi kalbimizde, artık hayali destekler aramamayı, gökte müttefikler uyduramamayı çağlar boyunca Kiliselerin biçime sokmaya çalıştığı bu dünyayı üstünde yaşanabilecek bir yer yapmak için kendi çabamıza güvenmeyi öğrenecektir.

NE YAPMAMIZ GEREK

Kendi ayaklarımızın üstünde durmayı dünyaya âdilce ve doğrudan doğruya bakmayı istiyoruz - iyi ve kötü gerçekleriyle, güzellikleriyle çirkinlikleriyle görmek istiyoruz onu; dünyayı olduğu gibi görmek istiyoruz, ondan korkmak istemiyoruz. Bize salmış olduğu korku karşısında köle gibi olmak istemiyoruz; zekâ ile dünyayı fethetmek istiyoruz. Bütün Tanrı kavramı eski Doğu despotizmlerinden türemedir. Özgür insanlara yakışmayacak bir kavramdır. Kiliselerde, insanların alçalarak günah işlediklerini açıklamalarını ve daha başka şeyleri gördükçe, kendine karşı saygısı olan insanlara yakışmayacak bir durum ortaya çıkmaktadır. Ayağa kalkalım ve dünyaya olduğu gibi bakalım... Dünyadan azami derecede faydalanalım, dilediğimiz kadar iyi olamazsa da, ne de olsa şu ötekilerin çağlar boyunca yapmak istediklerinden daha iyi olacaktır. İyi bir dünyanın bilgiye, acıma duygusuna, cesarete ihtiyacı vardır, geçmişe özlemle bakmanın, bilgisiz kimselerce söylenmiş olan sözlerin özgür zekâyı zincirlemesine ihtiyaç yoktur. Korkusuz bir görüş ve özgür bir zekâyı ihtiyacı vardır. Gelecek için umuda ihtiyacı vardır, ölmüş olan bir geçmişe bakıp durmanın anlamı yoktur, zekâmızın yaratabileceği gelecek, o geçmişten çok daha yüksek seviyeye ulaşacaktır.

II

DİN, UYGARLIĞA FAYDALI OLMUŞ MUDUR^(*)

Din üstündeki görüşüm Lucretius'inkine benzer. Dine, korkudan doğan bir hastalık, insanlık için sonsuz bir sefalet kaynağı olarak bakıyorum. Bununla birlikte, uygarlığa bazı faydaları olduğunu yadsıyamam. Tarihin başlangıcında, takvimin yapılmasını sağlamış, Mısırlı rahiplerin, önceden hesaplayabilecekleri güneş tutulmalarını gözlemlemelerine neden olmuştur. Bu iki hizmeti yadsımıyorum, ama başka bir faydası olduğunu da sanmıyorum.

"Din" sözcüğü günümüzde pek gelişigüzel kullanılmaktadır. Bazı kimseler, aşırı Protestanlığın etkisi altında bu sözcüğü, ahlak veya evrenin yaradılışı üstünde, önemli kişisel kanıları anlatmak için kullanmaktadırlar. Sözcüğün bu şekilde kullanılışı tarihe aykırıdır. Din her şeyden önce toplumsal bir olgudur. Kiliseler, kuruluşlarını, güçlü kişisel kanıları olan vaizlere borçlu olabilirler, ama bu vaizlerin, kurmuş oldukları Kiliseler üstünde hemen hemen hiç etkisi olmamıştır, oysa Kiliselerin, içinde geliştiği topluluklar üstünde çok büyük etkisi olmuştur. Batı uygarlığından olanlar için en ilginç olan örneği alalım: İsa'nın, İncil'deki sözlerinin Hristiyanların ahlakıyla pek ilgisi

(*) İlk in 1930'dayayınlanmıştır.

olmamıştır. Hristiyanlıktaki en önemli şey, toplumsal ve tarihsel bakımdan İsa değil, Kilisedir, Hristiyanlığı toplumsal bir güç olarak yargılayacak olursak, İncil'lere başvurmamız gerekmez. İsa, malınızı mülkünüzü yoksullara dağıtın, dövüşmeyin, kiliseye gitmeyin, zinayı cezalandırmayın, demişti. Ne Katolikler, ne de Protestanlar, bu sözleri izlemede hevesli görünmemişlerdir. Fransisken mezhebinden bazılarının havariler kadar yoksul olunması için birtakım vaazler verdiği doğrudur, ama Papa, onları mahkûm etmiş ve öğretilerini zındıklıkla suçlamıştır. Sonra İsa'nın, "Yargılamayın ki, sizi de yargılamasınlar" sözüne dikkatinizi çeviren ve bunun Engizisyon ve Ku-Klux-Klan üstünde ne gibi etkisi olduğunu düşünün bir.

Hristiyanlık için varit olan, Budizm için de varittir. Buddha sevimli ve aydın kişiydi; ölüm döşeginde, kendisinin ölümsüz olduğunu düşünen müridlerine gülmüştü. Ama Budist rahipler - örneğin Tibet'te - bilgisiz kalma taraftarı, zorba ve son derece zalim olmuşlardır.

Bir Kilise ile Kurucusu arasındaki bu aynılığın herhangi rastlantısal bir yanı yoktur. Belli bir kimsenin sözlerinde mutlak gerçek olduğu düşünülür düşünülmez, sözlerini yorumlayacak bir uzmanlar topluluğu çıkar ortaya ve bunlar gerçeğin anahtarlarını ellerinde bulundurduklarından, mutlaka iktidar elde ederler. Başka her türlü ayrıcalıklı sınıf gibi iktidarlarını kendi çıkarları için kullanırlar. Bununla birlikte, başka herhangi ayrıcalıklı bir sınıftan bir bakıma daha kötüdürler, çünkü bir kerecik tam mükemmel olarak vahyedilmiş olan değişmez bir gerçeği açıklamak zorunda olduklarından, bütün zihin ve ahlak alanındaki ilerlemelere ister istemez karşı çıkarlar. Kilise Galileo ile Darwin'e karşı çıkmıştı; bugünse Freud'a karşı çıkmaktadır. En büyük iktidarı elinde bulundurduğu günlerde zihin hayatına karşı daha güçlü olarak çıkmıştı. Papa Büyük Greguar, piskopo-

sun birine yazdığı mektupta şöyle demektedir: "Yüzümüz kızarmadan burada sözünü edemeyeceğimiz bir rapor aldık, buna göre siz bazı dostlarınıza gramer öğretiyormuşsunuz." Piskopos, dinsel makamlar tarafından, bu kötü işten vazgeçmeye zorlanmıştır ve Lâtince öğrenmek ancak Rönesansda başlayabilmiştir. Sadece zihin bakımından değil, ahlak bakımından da zararlıdır din. Bundan demek istediğim, ahlak kurallarının insanın mutluluğu için olmadığıdır. Birkaç yıl önce, Almanya'da tahttan indirilmiş kral ailelerinin kendi özel mülklerine sahip olup olamayacağı konusunda bir referandum yapılmıştı; Almanya'daki Kiliseler, onlardan bu malları almanın Hristiyanlığa aykırı olduğunu resmen açıklamıştı. Bilindiği gibi, kiliseler, ellerinden geldiği kadar esaretin ortadan kaldırılmaması için çalışmıştır, bugün de birkaç istisna dışta kalmak üzere, iktisadî adalete doğru yapılan her türlü harekete karşı çıkmaktadırlar. Papa, Sosyalizmi resmen mahkûm etmiş bulunmaktadır.

HİRİSTİYANLIK VE CİNSİYET

Bununla birlikte, Hristiyan dininin en kötü yanı, cinsiyete karşı tutumudur; bu öyle hasta ve doğaya aykırı bir tutumdur ki, Roma İmparatorluğunun çökmesi sırasındaki uygar dünyanın hastalığıyla ilişki kurarak ancak anlaşılabilir. Bazen Hristiyanlığın kadınların durumunu düzelttiği konusunda sözler sarfedilmektedir. Bu, tarihte yapılabilecek en büyük yanlışlıktır. Kadınlar pek sıkı bir ahlak kuralı külliyatına boyun eğmek zorunda olduğu bir toplumda rahat bir durumda olamazlar. Keşişler, Kadın'a, hep baştan çıkartıcı olarak bakmışlardır; onu hep saf olmayan şehvetlerin ilham perisi olarak görmüşlerdir. Kilise, eskiden olduğu gibi, şimdi de, bekâr kalmanın en iyi şey oldu-

ğunu, bunu olanaksız görenler için en iyi şeyin evlenmek olduğunu söylüyor. St Paul, kabaca şöyle demektedir: "Yanmaktan-
sa, evlenmek yeğdir." Evliliği bozulamaz yaparak ve aşk sanatı konusunda her türlü bilgiyi yasak ederek, Kilise elinden geldiği kadar cinsiyetin pek az zevk ve pek büyük acı ile gerçekleşmesini sağlamaya çalışmıştır. Doğum kontrolüne karşı çıkmaları da aynı nedenden doğmaktadır: her yıl çocuğu olan bir kadın, ister istemez evlilikten büyük zevk alamayacağından, doğum kontrolünün engellenmesi gerektir.

Hristiyan ahlak düzeninin ayrılmaz bir parçası olan Günah kavramı, olağanüstü derecede zararlı bir kavramdır, meşru, hatta asil olduğuna inandıkları sadizmleri için bir çıkış yolu sağlamaktadır insanlara. Örneğin frenginin önlenmesi sorununu alın ele. Önceden alınacak önlemlerle, bilindiği gibi, bu hastalığın önüne geçilmesi bir derece olanaklıdır. Bununla birlikte, Hristiyanlar, bu olgunun yayılmasına karşı çıkıyorlar, çünkü günahkârların ceza görmesi gerektiğini düşünüyorlar. Öyle ki, bu cezanın karılarına ve çocuklarına da geçmesini istiyorlar. Bugün, dünyada doğuştan frengili binlerce çocuk vardır, Hristiyanlar günahkârların ceza görmesini istemeseydi, bu böyle olmazdı. Hayvanca zalimliğe götüren öğretilerin ahlak üstünde ne gibi iyi etkisi olacağını anlayamıyorum.

Hristiyanların davranışı sadece cinsel davranış bakımından değil, aynı zamanda cinsel konular üstünde bilgi konusunda da insanın dirliğine düşmandır. Önyargısız olarak bu konu üstünde düşünen herkes, tutucu Hristiyanların genç çocuklara zorla kabul ettirdikleri sunf bilgisizliğin zihin ve beden sağlığı için çok tehlikeli olduğunu, çoğu çocuklar gibi, "münasebetsiz" konuşmalarla bu bilgileri edinenlerde, cinsiyetin, ayıp, gülünç bir şey olduğu duygusu uyandırmakta olduğunu görür. Bilginin istenmeyecek bir şey olduğunu söyleyenlerin savunabilecek tarafı

olduğunu sanmıyorum. Kaç yaşında olursa olsun, kişi bilmek isteyince, öğrenebilmelidir. Başka bilgiler bir yana, özellikle cinsel bilgi konusunda, daha ağır basan etkenler vardır. Bir kimse bir şeyi bildiği zaman, çok daha akıllıca hareket eder, önemli bir konu üstünde merak gösterince, çocuklara günah duygusu aşılamaya kalkmak gülünçtür.

Her çocuk trenlere karşı ilgi gösterir. Biz ona trenle ilgilenmek kötüdür, dersek: bir istasyondayken, ya da tren geçerken gözlerini kapasak, yanında "tren" sözcüğünün kullanılmamasına dikkat etsek, ve bir yerden başka bir yere nasıl gittiği konusunda esrara bürüsek, ne olur? Trenlere olan ilgisi azalır mı, çoğalır mı, çoğalır, ama marazî bir günah duygusu da olacaktır, çünkü bu ilgilenmesi ona uygunsuz bir şey gibi gösterilmiştir. İşler zekâsı olan her çocuk bu yolla az veya çok sinir hastası yapılabilir. Cinsiyet konusunda da böyle yapılmaktadır, ama cinsiyet, trenlerden daha ilginç olduğu için, sonuçlar daha da kötü olmaktadır. Bir Hristiyan topluluğunda, hemen hemen her ergin kişi, küçükken cinsel bilgi yasağı sonucu aşağı yukarı sinir hastasıdır. Bu şekilde yapay olarak zihinlere çakılmış olan günah duygusu, büyüdükten sonra zalimlik, korkaklık veya aptallığın nedenlerinden olmaktadır. Cinsiyet üstüne olsun, başka konularda olsun, çocuğun bilmek istediği şeyi kendisine vermemek için herhangi bir mantıksal bir neden yoktur. Bu olgu, çocuğun ilk eğitiminde benimsenmezse, hiçbir zaman sağlam kafalı bir nüfus elde edemeyiz, bunun da, Kiliseler eğitim siyasetini elinde tuttuğu süre, gerçekleşmesi olanaksızdır.

Bu oldukça ayrıntılı itirazları bir yana bırakırsak, Hristiyanlığın temel öğretilerinin ahlak bakımından birtakım sapıklıklar gerektirdiği açıktır. Dünya, dediklerine göre, iyi ve Kâdiri Mutlak bir Tanrı tarafından yaratılmıştır. Yaratmadan önce, dünyanın içinde bulunacak olan bütün acı ve sefaleti önceden

gördüğü için, bütün olan bitenlerden sorumludur. Dünyadaki acının günah yüzünden olup olmadığı üstünde tartışmak, boşunadır. Bir kere bunun böyle olduğu doğru değildir, ırmakları yataklarından taşırın veya yanardağlara lav püskürten günah değildir. Öyle de olsa, bir şey farketmez zaten. Dünyaya getirecek olduğum çocuğun, katil, manyak biri olacağını önceden bilirsem, suçlarından ben sorumlu olurum. Tanrı, insanın işleyeceği günahları önceden biliyorsa, insanı yaratmaya karar verdiğinde günahlarından da kendisinin sorumlu olması gerektiği açıktır. Buna karşı genellikle ileri sürülen Hristiyan muhakemesine göre, dünyada acı çekmek günahların temizlenmesi içindir, bu bakımdan acı çekmek iyi bir şeydir. Bu muhakeme doğal sadizmin aklıleştirilmesinden başka bir şey değil; üstelik, kötü bir muhakeme de aynı zamanda. Herhangi bir Hristiyan, ne olur benimle birlikte bir çocuk hastanesini ziyaret etsin, orada çekilen acıları görsün, sonra da bu çocukların bu cefaları hak etmiş oldukları düşüncesinde ısrar etsin edebilirse. İnsanın böyle diyebilmesi için bütün acıma duygusunu kaybetmiş olması gerektir. Bu acı dünyasında her şey, insanın mutluluğu içindir diyen kimsenin ahlak görüşleri sağlam olamaz, çünkü çektiği acı ve sefalet için daima gerekçe arar.

DİNE İTİRAZ

Dine iki türlü karşı çıkılabilir - zihinsel veya ahlaksal bakımdan. Zihin bakımından herhangi bir dinin doğru olduğunu kabul etmek için bir neden yoktur; ahlaksal bakımdansa, dinsel kurallar insanların şimdikinden daha zalim olduğu bir zamandan gelmedir ve çağın ahlaksal bilincini etkileyen insafsızlıklarında devam etmektedir.

Zihin bakımından karşı çıkmayı ilk olarak alalım ele; içinde yaşadığımız pratik hayatta, dinsel öğretimin doğru veya yanlış olması, pek o kadar önemli değildir, esas olan şey, faydalı olup olmadığıdır. Bununla birlikte, sorunun birine ötekisiz yanıl原因amaz. Hristiyan dinine inanıyorsak, iyi olan şey konusundaki kavramlarımız, inanmayanınkinden ayrı olacaktır. Bu bakımdan, Hristiyanlığın sonuçları Hristiyanlara iyi, inanmayanlara da kötü görünebilir. Üstelik destekleyecek kanıtı olup olmamasıyla ilgisi olmamak şartıyla, kişinin filan falan şeye inanması gerektiğini söyleyen davranış, kanıta karşı düşmanlık yaratan, ve önyargılarımıza uymayan her olguya zihinlerimizi kapamaya sebep olan bir davranıştır.

Bir çeşit bilimsel açık sözlülük pek önemli bir niteliktir, inanması gereken şeyler olduğunu sanan kimsede bu nitelik olmaz. Bu bakımdan dinin faydalı olup olmadığını incelemeden önce, gerçek olup olmadığımı ele almamız gerek. Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler için dinin gerçekliğiyle ilgili en önemli sorun, Tanrının varlığıdır. Dinin zafer kazandığı günlerde, "Tanrı" sözünün kesin bir anlamı vardı; Rasyonalistlerin saldırısının sonucu bu anlam gittikçe değerinden kaybetti, öyle oldu ki, Tanrıya inandıklarını söylediklerinde, insanların kesinlikle ne anladığını bilmek güçleşti. Muhakemede bulunmak için Matthew Arnold'un tanımlamasını alalım ele: "Adaleti sağlayan kendimizde olmayan bir kudret." Bunu daha da belirsiz yapabiliriz, bu gezegenin yüzeyindeki canlı varlıkların amaçlarından başka, evrende herhangi bir amaç kanıtı var mı? diye kendi kendimize sorabiliriz.

Dindar kişilerin bu konudaki muhakemeleri aşağı yukarı şöyledir: "Ben ve dostlarım son derece zeki ve erdemliyizdir. Bu denli zeka ve erdemin rastlantısal olmasını insanın aklı almaz. Bu bakımdan hiç olmazsa bizim kadar zeki ve erdemli,

bizi meydana geçirmek için kozmik mekanizmayı harekete geçirmiş olan biri olması gerektir." Yazık ki, bu muhakemeyi ileri süren kimseler kadar etkilemiyor beni bu. Evren geniştir, Edington'a inanacak olursak da belki evrenin başka hiçbir yerinde insanlar kadar zeki varlıklar yoktur. Dünyadaki madde toplamını düşünecek olursanız ve onu zeki varlıkların toplamı ile karşılaştıracak olursanız, ikincisi birincisinin yanında son derece küçük kalır. Bu yüzden, rastlantı yasalarının gelişigüzel atomları seçerek zeki bir organizma yaratacağı tamamiyle olanaksız olsa bile, gene de, evrende pek küçük sayıda organizma olacaktır. Bu denli geniş bir sürecin en yüksek noktası olarak yeteri derecede harika gibi görünmüyoruz. Din adamlarının çoğunun benden çok daha harika olduklarını biliyorum, ve kendiminkileri aşan meziyetlerini tamamiyle kavrayamıyorum. Gene de, böyle bile olsa, ezelden beri iş gören Kadiri Mutlak'ın daha iyi bir şey yapamamış olduğu aklıma sığmıyor. Sonra bu sonucun bile kuru gürültü olduğunu düşünmemiz gerektir. Yeryüzü daima oturabilecek şekilde kalmayacaktır, insan ırkı kaybolup gidecektir, kozmik süreç kendini bundan böyle doğrulayacaksa, gezegenimiz üstünden başka bir yerde doğrulaması gerekecektir. Bu olsa bile, eninde sonunda durması gerekecektir. Evrenin çökeceğini, en sonunda herhangi bir yerde en küçük ilgi çekici yanı olacak bir şeyin varolmasının olanaksız olacağını Termodinamik bilimin ikinci kanunu kesinlikle söylüyor. Tabii o zaman Tanrının makineyi yeniden kuracağım söyleyebilirler; ama bunu söylersek, salt inanca dayanmış olacağız, en küçük bilimsel bir kanıt olmayacak. Bilimsel kanıt söz konusu olduğu süre, evren bu gezegen üstünde yavaş yavaş ilerleyen evrelerden geçerek oldukça değersiz bir sonuca varmış oluyor; sonunda evrensel ölüme kadar gene ağır ağır sürünecektir. Bunu amaç kanıtı olarak alacak olursak, bu amacın benim hoşuma gitmediğini

söyleyebilirim. Bu bakımdan herhangi bir Tanrıya inanmak için bir neden göremiyorum, bu inanç ne denli belirsiz ve az da olsa. Din savunucuları kendileri vazgeçmiş oldukları için, eski metafizik muhakemelere girmek istemiyorum.

RUH VE RUHUN ÖLÜMSÜZLÜĞÜ

Hristiyanlığın kişinin ruhu üstünde durmasının Hristiyan toplulukların ahlakı üstünde derin etkisi olmuştur. Stoacılarınkine benzeyen bir öğreti olup, onlarınki gibi, artık siyasi ümitler besleyemeyen topluluklarda belirmektedir. Edepli karakteri olan güçlü bir kimsenin doğal içtepisi, iyi yapmaya eğilimli olmasıdır, ama hiçbir siyasi iktidarı yoksa ve olayları etkileyecek fırsata sahip değilse, doğal akışından sapacak ve önemli olan şeyin iyi olmak olduğuna karar verecektir. İlk Hristiyanlarda böyle hayırlı işle ilgisi olmayan kişisel bir kutsallık kavramına yol açmıştır bu, çünkü kutsallık eylemde iktidarsız kimseler tarafından erişilmesi gereken bir şeydi. Bu yüzden toplumsal erdem Hristiyan ahlak düzeninden ayrılması gerekmiştir. Tutucu Hristiyanlar, zina işleyene, rüşvet alan politikacıdan - oysa rüşvet alan politikacı aslında binlerce defa kötülük yapmaktadır - daha kötü gözle bakmışlardır. Resimlerde gördüğümüz gibi, Ortaçağ erdem kavramı, zayıf, duygusal, cansızdı. En erdemli kişi, dünyadan elini ayağını çeken kimseydi; aziz olarak görülen biricik eylem adamı hayatlarını ve vatandaşlarının hayatlarını Türklere karşı savaşta Saint Louis gibi feda eden kimselerdi. Filan kimse bir mali düzen kurdu, ceza hukuku yazdı diye, kilise aziz demiyordu. İnsanın refahı için yapılan bu yasa ve düzenler önemsiz olarak görülüyordu. Azizler arasında, yaptığı iş kamu yararına olan kimse tanımiyorum. Toplumsal ile ahlaksal

kişi arasında yapılan bu ayrılıkla birlikte, ruhla beden arasında da bir ayrılık belirdi ve Hristiyan metafiziğinde, Descartes'dan çıkan sistemlerde yaşamaya devam etti. Genellikle, beden insanın toplumsal veya kamusal bölümünü, ruhsa özel yanını temsil ediyor diyebiliriz. Ruhun üstünde durarak, Hristiyan ahlakı, kendini son derece bireysel yaptı. Bütün Hristiyanlık çağlarının açık sonucunun insanları doğanın yarattığından daha bencil, daha içine kapanık yaptığını sanıyorum; çünkü insanı, kendi ben'inin duvarlarından dışarı çıkaran cinsiyet, anne-babalık, vatanseverlik ve kabile içgüdüleridir. Kilise cinsiyeti yerin dibine batırmak için elinden geleni yaptı; aile bağıntısına İsa'nın kendi ve bütün izleyicileri karşı çıktı; Roma İmparatorluğunun karışık tebası içinde vatanseverliğe yer olmadı. İncillerdeki aileye karşı sarfedilen sözler, gereken dikkati çekmemiş bir noktadır. Kilise, İsa'nın annesine saygıyla davranmaktadır, ama İsa'nın kendi öyle davranmamıştır. "Kadın, ne ilgim var seninle?" (Yuhan-na'ya göre li. 4) diye hitap eder ona. Aynı zamanda, oğlanı babasına, kızı anasına, üvey kızı üvey annesine karşı düşman yapmaya geldiğini, babasını anasını, Ondan daha çok sevenin, Ondan olmadığını söylemektedir (Matta'ya göre x 35-7). Bütün bunlar inanç uğruna biyolojik aile bağlarını koparmak demektir - Hristiyanlığın yayılmasıyla dünyaya gelen hoşgörüsüzlükle büyük ilgisi vardır bu davranışın.

Bireycilik en son noktasına bireyin ruhunun ölmezliği öğretisiyle varmıştır, ruh bu dünyadan ayrıldıktan sonra, duruma göre, ya sonsuz mutluluk içinde, ya da sonsuz acı içinde yaşayacaktı. Bu önemi büyük ayrılığın üstüne dayandığı şartlar oldukça acayipti. Örneğin, bir rahip bazı sözler söyleyerek üzerinize su serptikten hemen sonra ölecek olursanız, sonsuz mutluluğa eriştiniz demektir; oysa uzun ve erdemli bir yaşayıştan sonra,

ayakkabınızın bağı koptuğundan küfretmekte olduğunuz bir an yıldırım çarpacak olursa, size, sonsuz acı olacaktı ödülünüz. Çağdaş Protestan Hristiyanın buna inandığını sanmıyorum, teolojide yeterli derecede eğitim görmemiş katolik bir Hristiyanın da buna inandığını sanmıyorum; bunun tutucu öğreti olduğunu ve yakın zamana kadar buna inanıldığını söylüyorum. Meksika ve Peru'daki İspanyollar, Hintli bebekleri vaftiz ediyorlar, sonra hemen beyinlerini parçalıyorlardı: böylece bu bebekleri cennete göndermiş oluyorlardı. Her ne kadar günümüzde hepsi böyle yapıyorsa da, hiçbir tutucu Hristiyan bunların hareketini, mahkum etmek için mantıksal bir neden bulamaz. Hristiyanlıkta aldığı şekilde, ruhun ölümsüzlüğü öğretisinin ahlak üstünde pek kötü etkisi olmuştur, ruh ile bedenin metafizik bakımdan ayrılmasının da felsefe üstünde yıkıcı etkisi olmuştur.

HOŞGÖRMEZLİK KAYNAKLARI

Hristiyanlığın ortaya çıkışıyla dünyaya yayılan hoşgörüsüzlük, Hristiyanlığın en acayip özelliklerinden biridir, sandığıma göre, buna sebep, Yahudilerin adaletle olan inançları ve Yahudi Tanrısının biricik gerçek olduğuna inanmalarıdır. Yahudilerin niçin bu özellikleri olduğunu bilmiyorum. Yahudileri yabancı halk topluluklarına katmak girişimine, karşı tepki olarak, Yahudilerin esirlikleri sırasında gelişmiş olması muhtemeldir. Her nasıl olursa olsun, Yahudiler, özellikle de peygamberler, kişisel doğruluk ve tek bir dinden başka herhangi bir din kabul etmenin kötü olduğu fikri üstünde durmuşlardır. Bu iki fikrin, Batının tarihi üstünde son derece yıkıcı etkisi olmuştur. Konstantin'den önce Roma Devleti tarafından Hristiyanlara ya-

plan zulüm konusunda, Kilise, uzun uzun laf etmiştir. Oysa bu zulüm hem az, hem aralıklı olup, tamamiyle politik nedenlerele-re dayanıyordu. Konstantin devrinden, onyedinci yüzyılın sonu-na dek, Hristiyanların, başka Hristiyanlar tarafından gördüğü zulüm, Roma İmparatorları tarafından kendilerine yapılan zu-lümünden çok daha büyük olmuştur. Hristiyanlığın doğmasından önce, Yahudiler dışta kalmak üzere, bu zalim davranış eski dün-yaca bilinmiyordu. Örneğin Herodotos'u okursanız, gitmiş oldu-ğu yabancı devletlerde karşılaştığı hoşgörülü davranışı görürsü-nüz. Bazen barbarca bir töre karşısında hayrete düşer, ama yabancı Tanrılara ve âdetlere karşı hoşgörülü Zeus'a başka bir ad takmış olan kimselerin sonsuzca lânetlendiğini kanıtlamak kaygısı duymaz davranır, cezaları bir an önce başlasın diye hemen öldürülmeleri için kaygılanmazlardı. Bu davranış Hristi-yanlara özel olmuştur. Çağdaş Hristiyanların daha az sert ol-dukları doğrudur, ama bu Hristiyanlık sayesinde olmamıştır; Rönesanstan günümüze kadar, Hristiyanları geleneksel âdetleri yüzünden utandıran Özgürdüşünür nesiller sayesinde olmuştur. Çağdaş Hristiyanların, Hristiyanlığın gerçekte ne kadar yumu-şak ve ussal olduğunu söylediklerini duymak ve bütün bu yu-muşaklığın ve ussallığın kendi zamanlarındaki bütün tutucu Hi-ristiyanlara zulüm ettiğini görmezlikten geldiklerini farketmek insanı eğlendiriyor. Bugün, dünyanın, İsa'dan önce 4004 yılında yaratılmadığını herkes biliyor, ama daha yakın bir geçmişte bu konuda kuşkulanan korkunç bir suçtu. Büyükbabamın babası, Etna'nın yamaçlarındaki lavların derinliğini gördükten sonra, dünyanın tutucuların inandığından daha yaşlı olması gerektiği sonucuna varmış ve bunu bir kitap halinde yayınlamış, bu suç-tan bulunduğu şehir ve toplumdan afaroz edilmişti. Durumu kötü olan biri olsaydı, cezası daha ağır olurdu. 150 yıl önce ina-

nılan saçmalıklara tutucunun şimdi inanmaması ona bir şey kazandırmaz. Hristiyan öğretisinin yavaş yavaş zayıflatılması, büyük direnme görmelerine rağmen Özgürdüşünürlerin saldırıları sayesinde olmuştur.

İRİDE ÖZGÜRLÜĞÜ ÖĞRETİSİ

Hristiyanların doğa yasası konusundaki davranışları garipsenecek ölçüde belirsiz ve kararsız olmuştur. Bir yanda Hristiyanların çoğunluğunun inandığı özgür irade öğretisi vardı; bu öğreti, hiç olmazsa insanların eylemlerinin doğa yasasına bağımlı olmadığını söylüyordu. Öte yandan, özellikle onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda, Tanrıya, adalet sağlayıcı olarak bakılıyordu; doğa yasasının da bir Yaradanın varlığının kanıtından en başta geleni gibi görölüyordu. Yakın zamanlarda, özgür iradenin yararına, kanunun hükmüne olan itiraz, bir Kanun Koyucunun kanıtı olarak doğa yasasına olan inançtan daha güçlü olarak duyulmaya başlandı. Maddeciler, insanların vücut hareketlerinin mekanik olarak tayin edildiğini göstermek, ya da gösterme girişiminde bulunmak için, söylediğimiz her şeyin, durumumuzdaki her değişikliğin herhangi özgür bir irade alanının dışında kaldığını göstermemek amacıyla, fizik kanunlarına başvurdular. Bu böyle olunca, zincirsiz, isteklerimize bırakılan bir şey varsa onun da değeri olmaması gerekmektedir. İnsan bir şiir yazdığında, ya da bir cinayet işlediğinde, eylemindeki vücut hareketleri sırf fiziksel nedenlerden doğar, dersek, birinci durumda ona heykel dikmek, ikincisindeyse onu asmak anlamsız olurdu. İradenin özgür olacağı bazı metafizik sistemlerde bir saf düşünce bölgesi olabilir; ama bu, başkalarına sadece vücut hareketleriyle aktarılabileceğinden, özgürlük hiçbir

zaman başkasına aktarılamaz ve toplumsal değeri olamaz.

Sonra, kabul eden Hristiyanlar için evrimin büyük etkisi olmuştur. Hayatın başka biçimleri için yapılan iddialardan tamamiyle ayrı bir şekilde insan için iddialarda bulunmanın tutar tarafı olmadığını görmüşlerdir. Bu yüzden, insandaki özgür iradeyi korumak için, yaşayan maddenin davranışını fiziksel ve kimsayal yolla her türlü açıklamaya karşı çıkmışlardır. Aşağı düzeydeki bütün hayvanların otomat olduğunu söyleyen Descartes'in tutumu, liberal ilâhiyatçılar tarafından pek gözde tutulmamaktadır artık. Devamlılık öğretisi onları bir adım daha öteye gitmeye eğiyor, ölü madde denen şeyin bile davranışında değişmez kanunlarla sıkı bir disiplin içinde yönetilmediğini ileri sürüyorlar. Şu gerçeği unutuyor gibiler, yasanın hükmünü kaldıracak olursanız, mucize olanağını da ortadan kaldırmış olursunuz, çünkü mucizeler her zamanki olguları yöneten yasalara karşı gelen Tanrının işleridir. Bununla birlikte, bir derinlik havasıyla bütün yaradılışın mucize olduğunu, bu bakımdan bazı özel olayların Tanrının özel müdahalesinin kanıtı olması gerektiğini düşünebilirim.

Doğa yasasma karşı bir tepkinin etkisi altında, Hristiyanlığı savunan bazı kimseler, atomun son öğretilerine sarılmışlardır, buna göre, bugüne dek inanmış olduğumuz fizik kanunlarının, atomların çoğuna uygulandığında, ancak bir dereceye kadar, şöyle böyle bir gerçekliği vardır, oysa bireysel elektron istediği gibi hareket etmektedir. Bence bu, sadece geçici bir evredir, fizikçiler zamanla en küçük olguyu bile yöneten yasaları - bu yasalar geleneksel fizik yasalarından bambaşka da olsa - bulacaklardır. Nasıl olursa olsun, küçük olgular konusundaki çağdaş öğretilerin uygulamada önemli olan hiçbir şeyle ilgisi yoktur. Görünen hareketler, herhangi bir kimse için ilgisi olan her türlü hareket o kadar çok atom gerektiriyor ki, ister istemez eski ya-

saların çerçevesi içine giriyor. Bir şiir yazmak veya bir cinayet işlemek (eski örneğimizi ele alırsak) için bir hayli mürekkep ya da kurşunu harekete geçirmemiz gerekir. Mürekkebi meydana getiren elektronlar, kendi küçük dans salonlarında oynayabilirler, ama dans salonu bir bütün olarak eski fizik yasalarına göre hareket etmektedir, şairi ilgilendiren sadece budur. Bu yüzden, çağdaş öğretilerin, ilahiyatçının ilgilendiği, insanla ilgili sorunların hiçbirinin üstünde önemi yoktur.

Özgür irade sorunu, olduğu yerde kalmış oluyor böylece. En son metafizik konusu olarak, bu konuda ne düşünülürse düşünülsün, uygulamada önemi olmadığı açıktır. Herkes karakterin eğitilebileceğinin mümkün olduğuna inanmıştır; herkes alkol ve afyonun davranış üstünde belli bir etkisi olduğuna inanmıştır. Özgür irade savunucusu, irade kuvvetiyle içkinin bırakılabileceğini ileri sürmektedir, ama sarhoşken bir kimsenin "İngiliz Anayasasını" ayıkkenki kadar açık bir şekilde söyleyeceğini ileri sürmemektedir. Çocuklarla uğraşmış olan herkes, onları erdemli yapmak için uygun bir rejimin, vaizlerin en iyisinden daha iyi olacağını biliyor. Özgür irade öğretisinin uygulamadaki tek sonucu, sağduyuya dayanan bilginin rasyonel sonuca vardırılmasına engel olmasıdır. Bir insan, canımızı sıkıcı şekilde davrandığı zaman, ona kötü olarak bakmak istiyoruz, bu sıkıcı davranışın önceki nedenlerden meydana geldiğini, uzun süre geriye gidilecek olursa, doğumundan önceye kadar inildiğini, bu bakımdan hayal gücü ne denli geniş olursa olsun, onun sorumlu tutulamayacağı gerçeğini görmek istemiyoruz.

Hiçbir insan, otomobiline, başka bir insan varlığına karşı davrandığı kadar delice davranmamaktadır. Otomobil yerinden kalkmıyorsa, bu sıkıcı davranışını günaha yormuyoruz: "Sen kötü bir arabasın, yerinden kalkmadıkça sana benzin vermeyeceğim" demiyoruz. Neresinde bozukluk olduğunu araştırmaya

çalışıyoruz, düzeltmek için uğraşıyoruz. İnsan varlıklarına bu şekilde davranmak, kutsal dinimizin gerçeklerine karşı gelmek gibi düşünülüyor. Bu küçük çocuklara karşı davranışa bile uygulanıyor. Çoğu çocuğun, ceza yüzünden tekrarlanan birtakım kötü alışkanlıkları vardır, oysa bunlar dikkate alınmazsa, kendiliğinden kaybolabilir. Gene de, hemşireler, sütüneneler, - birkaçı dışta kalmak üzere - ceza vermeyi düşünüyorlar, bu şekilde davranarak, onun zihin sağlığını bozacaklarını akıllarına getirmiyorlar. Zihin hastalığına, mahkemelerde, kötü alışkanlığın doğurduğu bir şey olarak bakılıyor, cezadan doğan bir şey olarak değil. (New York eyaletinde, geçenlerdeki bir müstehçenlik davasına atıfta bulunuyorum burada).

Eğitimde devrim, akıl hastalarıyla geri zekalıların incelenmesi sonucu yapılabilmektedir, çünkü bunlar, kusurları için ahlak bakımından sorumlu tutulmamışlardır, bu bakımdan normal çocuklardan daha çok bilimsel olarak incelenmişlerdir. Pek yakın zamana kadar, bir çocuk, derslerini öğrenemiyorsa, uygun tedavinin sopa veya kırbaç olduğu düşünülüyordu. Bu görüş, çocukların eğitiminde, hemen hemen ortadan kalkmıştır, ama ceza hukukunda hâlâ yaşamaktadır. Suç işlemeye eğilimli bir kimsenin önüne geçilmesi gerektiği bellidir, ama her ne kadar, kimse onu ahlak bakımından sorumlu görmezse de, kudurmuş bir insanın da başka birini ısırması için önlenmesi gerekir, kimse onun kötü olduğunu düşünmese de. Kalpazanın da aynı şekilde önlenmesi gerekir; ama hangi vak'a olursa olsun, suç düşüncesi olmamalıdır. Hristiyan ahlakı ve metafiziği buna karşıysa da, sağduyu bunu gerektirmektedir.

Herhangi bir kuruluşun ahlaksal etkisini yargılamamız için, o kuruluşdaki içtepi cinsini, bu içtepinin yeterliliğini o topluluktaki bu içtepiyi kuruluşun ne denli yükselttiğini incelememiz gerekir. Bu içtepi bazen açık, bazen kapalıdır. Bir dağcılar kulü-

bünde, örneğin macera içtepisi vardır, bilim topluluğunda ise bilgi içtepisi vardır. Ailede, bir kuruluş olarak, kıskançlık ve anne-baba duygusu vardır; bir futbol kulübünde veya siyasi partide yarışma oyununa doğru bir içtepi vardır; ama kuruluşların en büyük ikisi, -yani, Kilise ile Devlet- psikolojik güdülerinde, daha karmaşıklık gösterir. Devletin başlıca amacı açıkça, hem içteki suç işleyenlere, hem dış düşmanlara karşı güveni sağlamaktır. Korktukları zaman, çocuklar, birbirine sokulur, onlara bir güven duygusu verecek olan bir büyük ararlar. Kilisenin daha karmaşık başlangıcı vardır. Dinin en önemli kaynağının korku olduğundan şüphe yoktur; bu bugün görülebilir, çünkü tehlike yaratan her şey insanların düşüncelerini Tanrıya çevirebilir. Savaş, salgın hastalık, gemi batması gibi şeyler insanları dindar yapabilir. Bununla birlikte, dinin korkudan başka çekici yanları da vardır; özellikle insanın kendi kendine karşı olan beğenisini okşar. Hristiyanlık doğruysa, insanlar görüldüğü kadar acınacak solucanlar değildir, evrenin yaradani için ilginçtir, o ki insanlar iyi hareket yapınca memnun kalmak, kötü davranırsa canı sıkılmak lütfunda bulunur. Bu, büyük bir iltifattır. Karınca yuvasına bakıp da, karıncaların hangisinin karınca görevini yaptığını, hangisinin yapmadığını inceleyip, görevlerini yapmayanları birer birer tutup ateşe atmayı düşünmeyiz. Tanrı bunu bizim için yapıyorsa, bizim önemimizi gösteren bir iltifatta bulunuyor; aramızda iyi olanları cennette ağırlayacaksa, bu daha büyük bir lütuf olacaktır. Sonra oldukça yeni bir düşünce var, buna göre kozmik evrim, bizim iyi dediğimiz sonuçları meydana getirmek amacıyla kurulmuştur, - yani bize zevk veren sonuçları. Bu arada evrenin, bizim zevklerimizi ve önyargılarımızı paylaşan bir Varlık tarafından yönetilmesini farzetmemiz gönlümüzü okşamaktadır.

ADALET DÜŞÜNCESİ

Dindeki üçüncü psikolojik içtepi, adalet kavramına götüren içtepidir. Çoğu Özgürdüşünenlerin bu kavramı büyük bir saygıyla karşıladıklarını ve dogmatik dinin çökmesine rağmen, bunun elden bırakılmaması gerektiğini ileri sürdüklerini pek iyi biliyorum. Bu konuda onlarla aynı düşüncede değilim. Adalet düşüncesinin psikolojik incelemesi, bunun istenmeyen tutkular-da kök salmış olduğunu ve aklın buyruğuyla kuvvetlendirilmesi gerekmediğini gösteriyor gibi. Adalet ile haksızlık birlikte ele alınmalıdır; birini ötekinin üstünde durmadan inceleyemeyiz. Uygulamada "haksızlık" dediğimiz şey nedir? Bu, gerçekte sürü tarafından beğenilmeyen bir davranıştır. Buna haksızlık diyerek ve bu kavram çevresinde etraflı bir ahlak düzeni kurarak, sürü, kendini, beğenmediği nesnelerden öç almada doğruluyor, aynı zamanda, sürü, tanım bakımından âdil olduğu için, içtepisini zulüm yapmaya bıraktığı anda kendi onurunu yükseltmiş oluyor. Bu linç etmenin ve suçluların cezalandırıldığı başka yolların psikolojisidir. Adalet kavramının özü, bu bakımdan zalimliği adalet kılığına bürüyerek, sadizm için bir çıkış yolu sağlamaktır.

Ama, denecektir, adalet konusunda anlattıklarınız, İbrani peygamberlerine hiç de uygulanamaz, onlar ne de olsa, sizin gösterdiğiniz gibi, bu düşüncüyü ortaya çıkaranlardır. Bunun doğru yanı vardır; İbrani peygamberlerinin ağzında adalet, kendilerinin ve Yahve'nin onayladığı şeyleri ifade ediyordu. Aynı şey, Resullerin İşleri'nde de vardır, şöyle denir: "Çünkü Ruh-ül Kudüs'e ve bize iyi göründü." (Resullerin İşleri XV. 28). Tanrının zevkleri ve düşünceleri konusundaki bu çeşit bireysel güven, gene de herhangi bir kuruluşun temeli yapılamaz. Bu,

Protestanlığın çarpışması gereken bir güçlük olmuştur hep: yeni bir peygamber, kendi vahiyinin ondan öncekilerden daha belirgin olduğunu ileri sürebilirdi, bunun geçerli olmadığını gösterecek hiçbir şey yoktu Protestanlığın genel görünüşünde. Bu bakımdan, Protestanlık sayısız mezheplere bölünmüştür, bunlar ise birbirlerini zayıflatmışlardır; ve bundan yüzyıl sonra, Katolikliğin Hıristiyan inancım gösterecek biricik temsilcisi olarak kalacağı düşünülebilir. Katolik Kilisesinde peygamberlere gelen vahiylerin kendine özel yerleri vardır; ama gerçek Tanrısal vahiy gibi görünen olguların, Şeytan tarafından vahyedilebileceği, tıpkı usta birinin sahici bir Leonardo tablosunu sahnesinden ayırdığı gibi, Kilisenin bunu ayırabileceği, bunun Kilisenin işi olduğu kabul edilmektedir. Bu şekilde, vahiy, aynı zamanda kuruluş haline gelmektedir. Adaleti Kilise kabul ediyor, haksızlığı kabul etmiyor. böylece adalet kavramının etkin bölümü, bir sürü antipatisinin doğrulanması oluyor.

Bu bakımdan, dindeki üç insan içtepisi, korku, kendini beğenmişlik ve nefrettir. Dinin amacının, belli kanallarda aktığı süre, bu tutkulara bir saygıdeğerlik havası verdiği söylenebilir. Bu tutkuların, insanın mutsuzluğuna neden olduğu için, din kö-tüllüğe yönelmiş bir güçtür, çünkü insanlara, yaptırımı olsaydı bir bakıma kontrol edebilecekleri bu tutkulara, set çekmeksizin kendilerini bırakmalarını öğütlemektedir.

Koyu dindarlar tarafından ileri sürüleceğini tahmin etmediğim, ama gene de incelenmeye değer bir itiraz düşünebiliyorum bu noktada. *Kin ve nefret, insana özel niteliklerdir; insanlık bu duyguları daima duymuştur, duyacaktır da.* Bu konuda en iyi yapılabilecek şeyin, bunları daha az zararlı birtakım kanallara yöneltmek olacağı söylenebilir. Bir Hıristiyan ilahiyatçısı, bunların Kilise tarafından ele alınmasını, esefle karşıladığı cinsel içtepinin ele alınışına benzetebilir. Şehvet düşkünlüğünü, evli-

lik bağlarıyla sımsıkı bağliyerek, zararsız hale getirmeye çalışabilir. İnsanlık nefret duyacaksa, bu nefreti gerçekten zararlı olan şeylere yöneltmenin iyi olacağını düşünür, Kilise, adalet kavramı konusunda işte bu şekilde hareket etmektedir.

Buna karşı iki yanıt verilebilir, - biri, oldukça üstünkörüdür; öteki, işin köküne inmektedir. Üstünkörü yanıt, Kilisenin adalet kavramının en iyisi olmadığını; asıl yanıt ise, nefret ile korkunun, bugünkü psikolojik bilgimizle ve sanayi tekniğimizle insan hayatından tamamiyle kaldırılabilceğidir.

İlk olarak birinci noktayı alalım ele. Kilisenin adalet kavramı türlü nedenlerden toplumsal bakımdan, istenmeyecek bir şeydir - her şeyden önce de zekâ ve bilimi baltaladığı için. Bu kusur, İncillerden gelmektedir. İsa bizi küçük çocuklar gibi olmamızı söylüyor, ama küçük çocuklar yüksek matematiği anlayamazlar, paranın ilkelerini ya da hastalıkla çarpışma yollarını bilemezler. Kiliseye göre, bu gibi bilgi edinmek, görevlerimizden değildir. Kilise, eskisi gibi, bilimin kendi başına günah olduğunu ileri sürmüyor artık; ama günah değilse bile, tehlikelidir, çünkü zekânın kibire yol açması dolayısıyla Hristiyan dogmasından şüphelenmeye başlanabilir. Örneğin iki adam alın ele, bunlardan biri geniş bir tropikal bölgede sanı hummayı yenebilmiş, ama bu arada evli olmadığı kadınlarla bazı ilişkilerde bulunmuş; öteki, tembel tembel oturmuş, karısı bitkinlikten ölünceye kadar her yıl bir çocuk yapmış, çocuklarına bakmamış, yarısı önlenebilecek hastalıklardan ölmüş, ama hiçbir zaman zinada bulunmamış. Her iyi Hristiyan, bu adamlardan ikincisinin birincisine göre daha erdemli olduğunu ileri sürer. Bu gibi bir davranış tamamiyle boş inanca dayanmakta ve akla aykırı olmaktadır. Günahın önlenmesi, olumlu erdemden daha önemli görüldüğü göre, bilimin yardımının önemi tanınmadıkça, bu gibi saçmalıklar ister istemez yayılacaktır.

Kilisenin tatbik ettiği şekilde korku ve nefretin kullanılmasına karşı ikinci, daha temel olan itiraz, bu duyguların bugün eğitim, iktisadi ve siyasi devrimler sayesinde insanın yaradılışından hemen hemen tamamıyla elenebileceğidir. Eğitim devrimi, temeli teşkil etmelidir, çünkü nefret ve korku duyan kimseler bu duygulara aynı zamanda hayran kalacaklar ve tekrarlamak isteyeceklerdir, bu hayranlık ve dilek sıradan Hristiyanadaki gibi bilindişi da olabilir. Korkuyu ortadan kaldırmayı amaç güden bir eğitimin kurulması hiç de g değildir. Çocuğa iyilikle davranmak, onu feci sonuçlar doğurmayacak girişimlerini mümkün kılacak bir ortama koymak, akıldışı korkuları olan büyüklerle temasa getirmemek, karanlıktan farelerden veya toplumsal devrimlerden korkmayan kimseler arasına koymak gerekir. ocuk ağır ceza da görmemelidir, tehdide, aşırı derecede azara maruz kalmamalıdır. Bir çocuğu, nefret duygusundan kurtarmak daha g iştir. Kısakanlık doğuran durumlar, türlü çocuklar arasında inceden inceye âdil bir şekilde önlenmelidir. ocuk, hiç olmazsa ilişkisi olduğu bazı büyükler tarafından sevildiğini duymalıdır, hayata ve sağlığa tehlike teşkil eden durumlar dışta kalmak üzere, faaliyet ve meraklarından alıkonmamalıdır. Özellikle cinsiyet konusunda yasak konmamalıdır, ya da geleneksel kafalı kimselerin uygunsuz gördüğü konularda konuşmaktan alıkonmamalıdır. Bu basit ilkeler baştan dikkat edilirse, ocuk korkusuz ve dostluk içinde büyür.

Bununla birlikte, hergün hayatına başladığı zaman, böyle yetişmiş bir genç, kendinin bir haksızlık, zalimlik, sefillik dünyasına daldığını farkeder. Çağdaş dünyamızda varolan adaletsizlik, zulüm ve sefalet geçmişten bize kalan mirastır, en son kaynağı da iktisada dayanmaktadır, çünkü yaşam araçları için, ölüm-kalım yarışması eskiden kaçınılmaz bir şeydi. Çağımızda kaçınılmaz değildir. Bugünkü sanayi tekniğimizle, istersek, her-

kesi geçindirebilecek kadar malzeme sağlayabiliriz. Savaşı, salgın hastalıkları ve açlığı, gebeliği önlemeye tercih eden Kiliselerin siyasi etkisi tarafından önlenmese, dünya nüfusunun belli bir seviyede donup kalmasını da sağlayabiliriz. Evrensel mutluluğu sağlayabilecek bilgi vardır, bu amaç için kullanılmasının biricik engeli dinin söyledikleridir. Din, çocuklarımızın rasyonel bir eğitim görmesine engel olmaktadır; din, savaşın gerçek nedenlerini ortadan kaldırmamızı önlemektedir; din, günah ve ceza konusundaki eski vahşi öğretilerin yerine, bilimsel işbirliği ahlakını öğretmemize engel oluyor. Olmasa, insanlığın bir altın çağın eşiğinde olması mümkündür.

III

NEYE İNANIYORUM(*)

I. DOĞA VE İNSAN

İnsan, doğanın bir bölümüdür, doğaya karşıt bir şey değildir. Düşünceleri ve vücut hareketleri, yıldızları ve atomları yöneten aynı yasalara tâbidir. Fiziksel dünya, insanla karşılaş-
tırıldığında büyüktür - Dante'nin zamanında sanıldığından daha büyüktür, ama yüzyıl kadar önce sanıldığı kadar da büyük değildir. Yukarıya, aşağıya doğru, büyükte, küçükte, bilim sınırlarına varıyor gibi. Evrenin uzayda sınırlı olduğu, ışığın, çevresinde birkaç milyon yılda dolaşabileceği düşünülmektedir. Maddenin, belirli büyüklükte ve dünyada belirli bir sayıda var olan elektron ve protonlardan meydana geldiği düşünülmektedir. Eskiden sanıldığı gibi, değişimleri sürekli olmayabilir, belli asgari bir sıçramadan daha küçük olmayan sıçramalarla yol alması olasıdır. Bu değişikliklerin yasası, pek az sayıda, pek genel ilkeler topluluğu ile özetlenebilir, bu ilkeler tarihinin herhangi küçük bir bölümü bilindiğinde, dünyanın geçmişi ve geleceğini belirlemektedir.

(*) Bu deneme, ilkin, bir kitapçık halinde 1925'te basılmıştır.

Fizik bilimi öyle bir aşamaya erişmek üzere ki, nerdeyse tamam olacak, dolayısıyla da ilginçliğini yitirecektir. Elektron ve protonların hareketlerini yöneten yasalar bilindi mi, geri kalan sadece coğrafyadan ibarettir - dünya tarihinin bir bölümü, boyunca dağılışını anlatan bazı belli olaylar topluluğudur. Dünya tarihini tayin etmek için gereken coğrafya olaylarının hepsi ola ki sonludur; kuramsal bakımdan hepsi büyük bir kitabın içine girebilir ve bir hesap makinesiyle, bir kol çevirmeyle, araştırmacının yazılı olanlardan başka zamanlardaki olayları da bilmesini sağlayabilir. Eksik buluşun tutkulu zevkinden daha az ilginç ve daha çok ayrı herhangi bir şey hayal etmek güçtür. Bu yüksek bir dağa tırmanıp da tepesinde sisle çevrili, ama telsizle donatılmış, bira satan bir lokantadan başka bir şey bulamamaya benzer. Ahmes'in zamanında çarpım cetveli heyecan verici bir şey olmuş olabilir.

Kendi başına ilginç olmayan bu fiziksel dünyada, insan, bir bölümü oluşturulmaktadır. Vücudu, başka maddeler gibi elektron ve protonlardan meydana gelmiştir, ki bildiğimizce, hayvan ve bitkiler gibi aynı kanunlara tâbîdir. Bazıları fizyolojinin fiziğe indirgenemeyeceğini düşünüyor, ama bunların yanıldığını düşünmek tedbirlice bir şey olur. Yolculuklar nasıl yollara ve demiryollarına bağlıysa, aynı şekilde "Düşüncelerimiz" dediğimiz şeyler de beyindeki kıvrıntılara dayanmaktadır. Düşündürken kullanılan enerjinin kimyasal bir başlangıcı olduğu sanılıyor; örneğin iyot eksikliği, zeki bir adamı budala yapıveriyor. Zihin olguları, maddi yapılarla ilgili gibi görünüyor. Bu böyle olursa, tek bir elektronun veya protonun "düşünebileceğini" hayal edemeyiz; yoksa bu tek bir kimsenin kendi başına futbol oynaması gibi bir şey olur. Bireyin düşüncesinin de ölümden sonra yaşayabileceğini düşünemeyiz; çünkü ölüm, beynin düzenini bozmakta ve beyin kıvrıntılarını kullanan enerji boşa gitmektedir.

Hristiyan dininin merkez dogmaları olan Tanrı ve ruhun öldükten sonra yaşaması bilimde destek bulamıyor. Bu öğretilerin herbiri, din için elzem denemez, çünkü Budizmde bunların hiçbiri yoktur. (Ölümsüzlük konusunda, kayıtsız şartsız bu gibi bir beyan yanıltıcı olabilir, ama incelemenin sonunda doğru olduğu görülür). Ama biz, Batıda, bunları ilahiyatın daha küçültülemeyecek asgarisi olarak düşünmeye başladık. Bu inançlara bağlı kalacak kimseler olacaktık tabii, çünkü kendimizi erdemli, düşmanlarımızı kötü görmek bize nasıl hoşgeliyorsa, bu da bize hoş gelmektedir. Ama bence, hiçbiri için neden yok. Tanrının varolmadığını kanıtlayacağımı iddia etmiyorum. Şeytanın da bir hayal olduğunu kanıtlayamam. Hristiyan Tanrısı varolabileceği gibi, Olimpos'un, eski Mısır'ın, Babil'in Tanrıları da varolmuş olabilir. Ama bu varsayımlardan hiçbiri, bir ötekinden daha olası değildir. Bu olası, bilgi alanının ötesindedir, bu bakımdan, herhangi birini de almak gerekmez. Bu soru üstünde fazla duracak değilim, çünkü Leibniz üstüne yazdığım kitapta bundan sözettim.

Bireyin ölümsüzlüğü sorunu oldukça başka bir temele dayanıyor. Burada her iki bakımdan da kanıt mümkündür. İnsanlar, bilimin uğraştığı hergünkü dünyanın bölümüdür, varlıklarını belirleyen koşullar da ortaya çıkarılabilir. Bir su damlası, ölümsüz değildir, oksijen ve hidrojene çevrilebilir. Bu bakımdan, bir su damlası kaybolduktan sonra, sululuk niteliğini koruyacağı söyleneceydi kuşkuyla karşıladık bunu. Aynı şekilde beynin ölümsüz olmadığını biliyoruz, canlı bir vücudun örgütlü enerjisi sanki ölümden terhis oluyor, bu bakımdan kolektif eylem için uygun olmuyor. Zihin hayatımız diye baktığımız şeyin, beyin yapısına ve örgütlü vücut enerjisine bağlı olduğunu gösteriyor bütün kanıtlar. Bu bakımdan, vücut hayatı

bitince, zihin hayatının da bitmesi akla yatıyor. Bu muhakeme, olanaklardan biridir yalnızca, ama çoğu bilimsel sonucun dayandığı olasılıklar kadar kuvvetlidir.

Bu sonuca saldırlılabilecek türlü nedenler var. Psişik araştırma, ruhun ölümden sonra yaşadığını gösteren gerçek bilimsel kanıtlar olduğunu söylüyor, kuşkusuz ki, uyguladığı yöntemler de bilimsel bakımdan doğrudur. Bu çeşit kanıt, bilimsel yaradılışı olan kimsenin reddedemeyeceği derecede insanı etkileyebilir. Bununla birlikte, kanıtı verilecek değer, ruhun ölümden sonra yaşaması varsayımının önceki olasılığına dayanması gerekir. Herhangi bir olgu dizisini anlatmak için, türlü yollar vardır, bunlardan önceden en az olası olanını tercih edeceğiz. Ölümden sonra yaşamamızı olası görenler, bu görüşü psişik gerçeklerin en iyi açıklaması olarak görecektir. Bu kurama başka sebeplere dayanarak olanaksız bakanlar, başka açıklamalar arayacaklardır. Ben, ruhun ölümden sonra yaşadığından yana olan psişik araştırma tarafından şimdiye dek ileri sürülen kanıtları, öte taraftaki fizyolojik kanıtlardan çok daha zayıf görüyorum. Ama her an, daha kuvvetlenebileceğini kabul ediyorum, o zaman ruhun ölümden sonra yaşamadığına inanmak bilime aykırı olur.

Bununla birlikte, bedenın ölümden sonra yaşaması ölümsüzlükten ayrı bir şeydir: Salt psişik ölümün bir gecikmesi olabilir. İnsanların inanmak istediğı ölümsüzlüktür. Ölümsüzlüğe inananlar, benim burada kullandığım fizyolojik kanıtlara karşı çıkacaklardır, bedenle ruhun tamamiyle ayrı şeyler olduğunu, ruhun bedenimiz içindeki organlar aracılığıyla meydana gelen ampirik belirtilerden apayrı şey olduğunu ileri süreceklerdir. Bunun bir metafizik boşinanç olduğunu sanıyorum. Zihin ve madde, en son gerçekler olmayıp, bazı amaçlar için kullanılan uygun terimlerdir. Ruh gibi, elektron ve protonlar da mantıksal birtakım hayallerdir; aslında herbiri, bir tarih, tek bir sürekli

varlık değil, bir olaylar dizisidir. Ruh konusunda, bu gelişmenin ortaya koyduğu gerçekler yüzünden apaçık bir şeydir. Gebe kalmak, hamilelik ve bebeklik üstünde düşünen herkes, ruhun bölünmez bir şey olduğunu, bu süreç boyunca mükemmel ve tam olduğuna inanmaktadır. Beden gibi geliştiği apaçıktır, hem sperma, hem de yumurtalıktan çıkmaktadır, bu bakımdan bölünemez. Bu, maddecilik değildir: sadece, her ilginç olan şeyin, ilk madde sorunu değil, bir örgüt sorunu olduğunun kabulüdür.

Metafizikçiler ruhun ölümüz olması gerektiği konusunda sayısız muhakemeler yürütmüşlerdir. Bütün bu muhakemeleri yıkabilecek basit bir deney vardır. Hepsi de aynı zamanda ruhun bütün uzaya yayılması gerektiği üstünde durmaktadırlar. Ama uzun yaşamak için şişmanlama kaygısında olmadığı-mızdan, sözü geçen metafizikçilerin hiçbir muhakemelerinin bu uygulamasına dikkat etmemişlerdir. Pek yetenekli adamları bile körleştirebilecek, onların yanlış yapmalarına neden olacak, isteğin şaşırtıcı gücünün bir örneğidir. Ölümünden korkmasaydık, ölümşüzlük düşüncesinin ortaya çıkmış olacağını sanmıyorum.

Korku, hayatta daha birçok şeyin olduğu gibi, din dogmasının da temelidir. Birey ya da toplu halde insan varlıklarından korkma, toplum hayatımızı çok etkilemektedir, ama doğadan korkma, dini doğurmaktadır. Zihin ve madde antitezi, görmüş olduğumuz gibi, oldukça düşseldir; ama daha önemli olan bir antitez daha vardır - bu, isteklerimizle değiştirebileceğimiz ve değiştiremeyeceğimiz şeyler arasındaki antitezdir. İkisi arasındaki çizgi, ne kesindir, ne değişmez cinstendir - bilim ilerledikçe, birçok şey daha bir kontrol altına alınabilmektedir. Gene de kesin olarak öte yanda bazı şeyler kalmaktadır. Bunlar arasında dünyamızın büyük olayları vardır, astronominin uğraştığı olaylar cinsindendir bunlar. Ancak yeryüzünün üstündeki, ya da ya-

kınındaki şeyleri isteğimize göre bir derece kalıba sokabiliyoruz. Yeryüzünün üstünde bile iktidarımız sınırlıdır. Her şeyden önce ölümü önleyemiyoruz, her ne kadar çoğu zaman geciktirebiliyorsak da.

Din bu antitezi yenmek için bir girişimdir. Dünya Tanrı tarafından kontrol ediliyorsa, Tanrı da dua ile harekete gelebilirse Kâdiri Mutlaklıktan kendimize bir pay almış oluyoruz. Eskiden dualara mucizeler yanıt verirdi, Katolik Kilisesinde durum hâlâ böyledir, ama Protestanlar bu gücü kaybetmişlerdir. Bununla birlikte, mucize olmadan da olur, çünkü Takdiri İlâhi, mümkün en iyi sonuçları verecek şekilde doğa yasalarını düzenlemiştir. Böylece Tanrıya inanma hâlâ doğayı insanlaştırmaya yardım etmektedir ve fizik kuvvetlerini gerçekten kendi müttefikleri gibiymiş gibi görmelerini sağlamaktadır. Aynı şekilde ölümüzlük de ölüm korkusunu ortadan kaldırmaktadır. Öldüklerinde sonsuz mutluluğa erişeceklerine inanan kimselerin ölüme dehşetle bakmamaları gerekiyor, bununla birlikte, ki bu doktorlar için iyidir, daima böyle olmamaktadır. Bununla birlikte, tamamiyle ortadan kaldıramasa da, insanların korkusunu oldukça yatıştır-maktadır.

Temeli korku olduğu için, din, bazı korkulara kötü olarak bakılmamasını sağlamıştır. Bunda, insanlığa çok kötü bir hizmette bulunmuştur: *bütün* korkular kötüdür. Öldüğüm zaman çürüyeceğime, ben'imden hiçbir şeyin yaşamaya devam etmiyeceğine inanıyorum. Genç değilim ve hayatı seviyorum. Ama yokolma düşüncesi karşısında korkuyla titremeye alay ederim. Mutluluk sona erse de, gene mutluluktur, onsuz olmadıklarından, düşünce ve aşk değerlerinden kaybetmezler. Giyotine gurerundan bir şey kaybetmeden giden çok insan vardır, aynı gurerun, bize, insanın dünyadaki yerini öğretmesi için, yardımı gerektiği açıktır. Geleneksel insansı mitosların içindeki sıcaklı-

ğından sonra, bilimin açık pencereleri ilkin bizi biraz titretse bile, onunda taze hava insana güç verir ve büyük mekânların kendilerine özgü bir görkemi vardır.

Doğa felsefesi başka, değer felsefesi başka şeydir. Bunları karıştırırsak, sadece zarara uğramış oluruz. İyi diye düşündüğümüz şeyin, olmasını istediğimiz şey ile hiçbir ilgisi yoktur; bu, doğa felsefesinin sorunudur. Öte yandan, insan-olmayan dünya bunu değerlendirmiyor diye, şunu bunu değerlendirmemiz ya aklanamaz bize, "doğa yasası" diye de ille de bir şeye hayran kalmamız gerekmez. İsteklerimizi, ümitlerimizi, korkularımızı, fizikçinin bulmaya başladığı kanunlara göre meydana getirmiş olan doğanın parçası olduğumuza kuşku yok. Bu anlamda doğanın bir parçasıyız, doğaya bağlıyız, sonunda da doğa yasalarının sonucunun kurbanı olacağız.

Doğa felsefesi ille de yeryüzüne inhisar etmemelidir; çünkü yeryüzü Samanyolu'nun küçük yıldızlarının, küçük gezegenlerinin sadece bir tanesidir. Önemsiz gezegenimizin minik parazitlerinin hoşuna gidecek birtakım sonuçlar elde etmek için doğa felsefesini bozmak gülünç olur. Vitalizm, bir felsefe olarak ve evrimcilik, bu bakımdan bir nisbet duygusu ve mantık yokluğu göstermektedir. Bizim için ilginç olan hayatın gerçeklerine, kozmik bir önemi varmış gibi, yeryüzüne özgü bir şey değilmiş gibi bakıyorlar. İyimserlik ve kötümserlik de, kozmik felsefeler olarak, aynı safdil hümanizmi göstermektedir; doğa felsefesinden tanıdığımız kadar, büyük dünya, ne iyidir, ne kötü ve bizi mutlu veya mutsuz kılmak için kaygılanmamaktadır. Bütün bu felsefeler insanın kendi kendine önem vermesinden doğmaktadır ve az bir astronomiyle düzeltilebilmektedir.

Ama değer felsefesinde durum tersine çevrilmektedir. Doğa, bizim hayal edebildiğimiz ancak bir parçasıdır; gerçek veya hayali her şey bizce takdir edilebilir, bizim verdiğimiz de-

ğerin yanlış olduğunu gösterecek dışta bir ölçü yoktur. Biz kendimiz değerin en son ve reddedilemeyecek hakemleriyiz, değer dünyasında da Doğa sadece bir bölümdür. Böylece bu dünyada bizler, Doğadan daha büyük oluyoruz. Değerler dünyasında, doğanın kendi nötrdür, ne iyidir, ne kötü, ne hayranlık, ne de yarılanmak ihtiyacındadır. Değeri yaratan bizleriz, değer veren isteklerimizi de yaratan bizleriz. Bu alanda kralları, Doğanın karşısında eğilirsek, kırıllığımızı küçük düşürmüş oluruz. İyi hayatı sağlayacak bizleriz, Doğa değildir - Tanrı olarak kişileştirilmiş Doğa bile değil.

II. İYİ HAYAT

Türlü zamanlarda ve türlü topluluklarda iyi hayat konusunda türlü kavramlar ortaya çıkmıştır. Bir dereceye kadar bu ayrılıklar muhakeme yoluyla açıklanabiliyordu; bu, insanlar belli bir sonuca varmak için başvurulacak yollar konusunda ayrıldıkları zamanlardaydı. Bazıları hapis etmenin suçu önlemek için iyi bir yol olduğunu düşünmektedir; bazılarıysa eğitimin daha iyi olacağı üstünde durmaktadır. Bu çeşit bir ayrılık, yeterli kanıt göstererek bir sonuca varınılabılır. Ama öyle ayrılıklar vardır ki, bu şekilde denenemez. Tolstoy her türlü savaşı mahkum ediyordu; bazıları hak uğruna savaşan bir askerin asilce davrandığını söylemektedir. Burada söz konusu olan muhtemelen amaçlardaki gerçek ayrılıktı. Askeri övenler, günahkârların cezalandırılmalarını başlı başına iyi bir şey olarak görürler; Tolstoy böyle düşünmüyordu. Bu gibi bir konuda herhangi bir muhakeme yürütülemez; bu bakımdan iyi hayat konusundaki görüşüm kanıtlanamaz, salt görüşümü açıklayabilir, mümkün

olduğu kadar çok sayıda kimsenin benimle hemfikir olmasını ümit edebilirim. Şudur benim görüşüm:

*İyi hayat, sevgiden ilham alan ve bilgiyle yönetilen
bir hayattır*

Bilgi olsun, sevgi olsun, ikisi de sonsuzca genişletilebilir, bu bakımdan iyi bir hayat ne denli iyi olursa olsun, daha iyi bir hayat düşünülebilir. Bilgisiz sevgi, ya da sevgisiz bir bilgi iyi bir hayat doğuramaz. Ortaçağlarda salgın hatalık bir ülkede patlak verdi mi, rahipler halkın kiliselerde toplanmasını ve kurtuluş için dua etmesini sağarlardı; bunun sonucu hastalık dua edenler yığını arasında olağanüstü derecede çabuk yayılırdı. Bu, bilgisiz sevginin bir örneğidir. Son savaş sevginin yer almadığı bir bilgi örneğiydi. Her iki durumda da sonuç büyük çapta ölüme sebep olmuştur.

Her ne kadar hem sevgi, hem de bilgi gerekse de, sevgi bir bakıma daha temeldir, çünkü zeki kimselerin bilgi peşinde koşmasını sağlar, sevdiklerine nasıl fayda sağlayacağını arar. Ama insanlar zeki değilse, kendilerine ne söylenirse ona inanırlar, en gerçek iyilikseverliklerine rağmen kötülük etmiş olurlar. Demek istediğimi en iyi tıp sağlıyor sanıyorum. İyi bir doktor, bir hastaya dostundan daha büyük iyilik eder, tıp biliminde ilerleme de, bilgisiz bir insancılıktan, bir topluluğun sağlığına daha çok yardım eder. Gene de bilimin buluşlarından sadece zenginler faydalanacaksa, burada bile bir iyilikseverlik unsurunun bulunması gerekir.

Sevgi türlü duyguları içine alan bir sözcüktür; bütün bu anlamları ifade etmek istediğimden bu sözcüğü bile bile kullandım. Sevgi bir hareket olarak - bu anlamda alacağım çünkü, sevgi "ilke" olarak bana gerçek gibi gelmiyor - iki kutup arasın-

da hareket eder: bir yandan istiğraktan büyük zevk duyma, öte yandan büyük bir iyilikseverlik. Cansız nesneler söz konusu olduğunda sadece zevk giriyor işin içine; bir manzaraya veya sanata karşı iyilikseverlik duymayız. Bu çeşit zevk alma herhalde sanatın kaynağıdır. Bu küçük çocuklarda erginlerden daha güçlüdür genellikle, büyükler nesnelere daha çok faydası nibeğinde değer verirler. Sadece estetik, istiğrak konusu olarak baktığımızda insan varlıklarına karşı duyduğumuz duygulardan büyük rol oynar, kimilerini güzel, kimilerini çirkin buluruz.

Sevginin karşı kutbu saf iyilikseverliktir. İnsanlar cüzamlılara yardım etmek için hayatlarını feda etmişlerdir; bu anlamda duydukları sevginin herhangi bir estetik zevkle ilgisi yoktur. anne-baba sevgisi, genel olarak çocuğun görünüşünden zevk duyar, ama çocuk uzaktayken de bu duygu güçlü olarak devam eder. Bir annenin hasta çocuğuna karşı gösterdiği ilgiye "iyilikseverlik" demek saçma olur, çünkü bu kelimeyi büyük yanı yalan olan bir duygu için kullanmaktayız. Ama başka bir kelime bulmak güçtür. Bu çeşit bir istek, anne-baba duygusu söz konusu olduğunda her türlü kuvvet derecesine çıkabilir. Başka durumlarda çok daha az şiddetlidir; başkalarına karşı duyulan duyguların hepsi, bir çeşit anne-baba sevgisi, ya da bazen onun bir başka şeye yönelimidir. Daha iyi bir sözcük bulamadığım için bu duyguya "iyilikseverlik" diyorum. Ama bir ilkedен söz etmediğimin, bir duygudan sözettiğimin kesinlikle bilinmesini istiyorum; bu sözcüğe, bazen atfolunduğu gibi, herhangi bir üstünlük duygusu da katmıyorum. "Sempati" (duygudaşlık) kelimesi demek istediğimi bir bakıma açıklarsa da, içine sokmak istediğim hareket unsurunu içermemektedir.

Sevgi tam anlamında zevk ile iyilik-dileme gibi iki etkenin birbirinden ayırlamayacak bir karışımından meydana gelir. Bir anne-babanın güzel, başarılı bir çocuğu için duyduğu sevgi iki

etkeni de içine alır, cinsiyet sevgisinde de durum böyledir. Ama cinsiyet sevgisinde emin bir şekilde sahiplenme olduğunda iyilikseverlik vardır, yoksa, her ne kadar zihindeki zevk daha büyük çapta artarsa da, kıskançlık onu yıkar. İyilik duygusu olmayan zevk, zalim olabilir; zevk almaksızın iyilik duygusu duymak soğukluk, biraz da üstünlük doğurur. Sevilmek isteyen bir kimse, her iki etkeni de içinde bulunduran bir sevginin nesnesi olmayı ister, ancak bebeklik çağındaki gibi veya hastayken son derece zayıf olduğunda durum değişebilir. Tersine olarak, son derece kuvvetli olduğu zamanlarda da, iyilikten çok hayran kalınmak istenir: zorbalardan ve ünlü güzellerin zihin durumu böyledir. İnsanlardan iyilik, ancak onlardan, yardım, tehlike sezdiğimiz oranda isteriz. Bu hiç olmazsa biyolojik mantık bakımından böyledir, hayat için gerçek değildir pek. Yalnızlık duygusundan kurtulmak için, dediğimiz gibi "anlaşılmak" için sevgi isteriz. Bu sadece iyilikseverlik değil, aynı zamanda bir sempati, yani duygudaşlık sorunudur da; sevgisi hoşumuza giden kimse sadece iyiliğimizi istemekle kalmamalı, aynı zamanda nasıl mutlu olacağımızı da bilmelidir. Ama bu iyi hayatın öteki etkenine, yani bilgiye aittir.

Kusursuz bir dünyada her duygulu varlık, bir başkası için zevk, iyilikseverlik ve anlayışlılığın bölünmez bir şekilde meydana getirdiği sevgi nesnesi olur. Bundan, günümüzün dünyasında karşılaştığımız bütün duygulu kimselere karşı böyle davranmamız gerektiği çıkarılmamalıdır. Tıksınç geldiği gibi hoşumuza gitmeyecek çok kimse vardır. Onlarda güzel arayarak yaradılışımıza karşı şiddet kullanacak olursak, doğal olarak güzel bulduğumuz şeylere karşı olan algılılığımızı körleştiririz. İnsanlar bir yana, dünyada daha pire, tahtakurusu ve bit gibi şeyler de vardır tabii. Bazı azizlerin bitlere "Tanrının incileri"

dediği olmuştur, ama bu adamların bittten zevk almaları salt kutsallıklarını teşhir içindi.

İyilikseverlik daha da genişletilmeye elverişlidir, ama iyilikseverliğin de sınırları vardır. Bir hanımla evlenmek istiyorsak, sonradan onunla evlenmek isteyen biri olduğunu anlayarak, hanımı bırakıp o alsın diyerek iyilik etmek istemeyiz, buna haklı olarak bir yarış alanı gözüyle bakabiliriz. Yine de rakibi-mize karşı duygularımız *tamamiyle* iyi olmaz. Yeryüzündeki iyi hayat tariflerinin hepsinde bir hayvan canlılığı ve içgüdüsi temeli olduğunu farzetmemiz gerekiyor sanıyorum. Onsuz hayat pek ehli olur, ilginçliği kalmaz. Uygarlık buna eklenecek bir şeydir, yerini alacak bir şey değil; riyasetçi aziz ile yalnız yaşayan bilge tam insan varlığı olamamaktadır bu bakımdan. Bunun pek azı bir topluluğu zenginleştirebilir; ama hep onlardan meydana gelen bir dünya sıkıntıdan patlar.

Bu düşünceler, en iyi sevgide bir zevk etkeni üstünde durmaya götürüyor. Bu gerçek dünyada, zevk, kaçınılmaz bir şekilde seçmeyle ilgili, bu yüzden, bütün insanlık için aynı duyguyu duymamızı önlüyor. Zevkle iyilikseverlik arasında çatışma doğunca, genellikle bir uzlaşma yoluna gitmeleri gerektir, hiçbir ötekisine *tamamiyle* teslim olmamalıdır. İçgüdülerin kendi hakları vardır ve bir noktadan öte, onlara karşı şiddet kullanacak olursak, sonra bizden ince yollardan ödünü alır. Bu bakımdan, iyi bir hayat düşünürken, insan olanaklarının sınırlarını da gözönüne getirmek gerektir. Bununla birlikte, burada da, yine bilgi gerekliliğine gelmiş oluyoruz.

Bilgiden, iyi hayatın bir etkeni olduğundan söz ederken, ahlak bilgisini düşünmüyorum, bilimsel bilgiden, belli bazı olayların bilgisinden söz ediyorum. Ahlak bilgisi diye bir şey olabileceğini sanmıyorum. Belli bir amaca erişmek istiyorsak, bilgi bize yolu gösterir, bu bilgiyse bir bakıma ahlak bilgisi diye

geçer. Olası sonuçlarına atıfta bulunmadan, hangi davranışın doğru, hangisinin yanlış olduğu üstünde karar verebileceğimizi sanmıyorum. Erişilecek bir amaç olduğunda, onu nasıl gerçekleştirmek sorunu bilime kalmış bir iştir. Bütün ahlak kurallarım, istediğimiz sonuçları gerçekleştirmeye eğilimli olup olmadığını inceleyerek, denememiz gerekir. İsteddiğimiz amaçlar diyorum, istemek zorunda olduğumuz amaçlardan söz etmiyorum. İstemek zorunda olmak, başka birinin bizim için filan şeyi istemesi demektir. Genellikle makamlar bizlerden birtakım şeyler ister - anne-baba, okul öğretmenleri, polis, yargıçlar. Bana "filan filan şeyi yapman gerekiyor" dersiniz, sözünüzün harekete getirici gücü, benim, sizin onaylamanız isteğimdendir- muhtemelen aynı zamanda onaylamanız veya onaylamamanızla ilgili ödül veya ceza da olacaktır. Her türlü davranış istekten doğduğu için, ahlak kavramları da, isteği etkilediği süre, ancak önem kazanabilir. Bunu onaylanmamaktan korktuğu için yapar. Bunlar güçlü toplumsal kuvvetlerdir, herhangi toplumsal bir amaç gerçekleştirmek itiyorsak, ister istemez onları kendi tarafımıza geçirmeye çalışacağız. Davranışın, ahlakın olası sonuçlarıyla yargılanabileceğini söylerken, dilediğimiz toplumsal amaçları gerçekleştirmesi olası davranışın onayını, karşı davranışın ise onaylanmamasını istiyorum demektir. Bugün böyle-davramlamaktadır; bazı geleneksel kurallar vardır, bunlara göre kabul veya geri çevirme, sonuçlar göz önüne getirilmeden yapılmaktadır. Ama bu gelecek bölümde ele alacağımız bir konudur.

Kuramsal ahlakın boşluğu, basit durumlarda apaçık görünür. Örneğin, çocuğunuz hasta. Sevginiz onun iyi olmasını istiyor, bilim de nasıl iyi olacağını söylüyor size. Kuramsal ahlak da çocuğunuzun iyileşmesinin daha iyi olacağını söyleyen bir ara aşama yoktur. Hareketiniz, bir amaç gerçekleştirmek isteği ile çare bilgisinden doğmaktadır. İyi olsun kötü olsun, bu, aynı

zamanda bütün hareketler için böyledir. Durumlara göre amaçlar değişebilir, bilgi de bazı durumlarda başkalarına nazaran daha yeterli olabilir. Ama insanlara yapmak istemedikleri şeyi yaptırma yolları yoktur. Olası bir ödül veya ceza sistemiyle -bu arada toplumun onaylayıp onaylamamasının da büyük rolü vardır- isteklerini değiştirmektedir. Kanun koyucu ahlakçı için, sorun şu oluyor böylece: kanun koyucu makam tarafından istenenin azamisini sağlamak için bu ödül ve ceza sistemini nasıl düzenlemek gerekir? Kanun koyucu makamın kötü istekleri olduğunu söyleyecek olursam, isteklerinin, kendimin ait olduğu topluluğun bir bölümünün istekleriyle çatıştığını demek istiyordum sadece. İnsan isteklerinin dışında ahlak ölçüsü yoktur.

Böylece ahlakı bilimden ayıran şey, herhangi özel bir bilgi değildir, sadece istektir. Ahlakta gereken bilgi, başka yerdeki bilgiye benzer tamamıyla; özel olan şey, bazı amaçların ve onlara götürecek doğru davranışın istenmesidir. Doğru davranışın tanımı çoğunluğa hitap edecekse, amaçların, insanlığın büyük bir kısmının istediği amaçlar olması gerekecektir. Doğru davranışın kendi gelirimi artıracak bir şey olduğunu söyleyecek olseydım, okuyucularım benimle aynı fikirde olmazlardı. Herhangi bir ahlak muhakemesinin bütün etkinliği bilimsel yanındadır; yani, başka değil de, belli bir çeşit davranışın genellikle istenen bir amaca götüren yol olmasındadır. Bununla birlikte, ahlak muhakemesi ile ahlak eğitimi arasında bir ayrılık yapmam gerekir. Ahlak eğitimi bazı istekleri kuvvetlendirmek, bazılarını zayıflatmaktan ibarettir. Bu, daha sonra ele alınacak olan apayrı bir türeçtir.

Bu bölümün başlangıcındaki iyi hayat tanımının demek istediğini, daha net olarak açıklayabiliriz şimdi.

İyi hayatın, bilgi tarafından yönetilen sevgiden meydana geldiğini söylediğim zaman beni harekete getiren istek mümkün

olduğu kadar böyle bir hayat yaşamak, başkalarının da böyle yaşamasını görmek isteğiydi: beyanın mantıksal içeriği, bu şekilde yaşayan insanların bulunduğu bir toplulukta, daha az sevgi ve bilgi olan bir topluluktan, isteklerin daha çok gerçekleştirileceğidir. Bu hayatın "erdemli", ya da karşının "günah" olduğunu söylemiyorum, çünkü bunlar, bana bilimsel bakımdan doğrulanamayacak gibi gelen kavramlardır.

III. AHLAKSAL KURALLAR

Ahlak kurallarına olan pratik ihtiyaç, isteklerin çatışmasından doğmaktadır, bu istekler başka başka kimselerin istekleri olabileceği gibi, aynı kimsenin başka başka zamanda, hatta bazen aynı andaki istekleri de olabilir. Bir insan-hem içmek ister, hem de ertesi gün sağlam kafayla iş yapabilmek. İsteğin daha küçük çapta tam tatminini veren yolu seçerse, onu ahlaksız olarak düşünüyoruz. Başkalarına değil de salt kendine zarar dokunsa bile aşırı hareketlerde bulunan cüretli kimseler hakkında kötü düşünüyoruz. Bentham, bütün ahlakın "aydınlanmış kişi çıkarı"ndan türetilebileceğini ve sonunda daima tamamiyle kendi çıkarı için hareket etmiş bulunan kimsenin doğru hareket etmiş olacağını farzetmişti. Bu görüşe katılamam ben. İşkence seyretmekten zevk alan zorbalı yaşamıştır, başka bir gün işkenceye devam etmek üzere kurbanlarının hayatlarını esirgeyen tedbirli kimseleri övemem. Yine de başka şeyler eşit olmak şartıyla, tedbirli olmak iyi hayatın bir bölümüdür. Robinson Crusoe bile kendi kendine sahip olma, ileriye görme ve çalışkanlık gibi nitelikler göstermiştir, bunlar ahlaksal meziyetler olarak görülebilir, çünkü başkalarına karşılık olarak herhangi bir zarar vermeden kendi tam tatminini arttırmıştır. Ahlak kurallarının

bu kısmı, geleceği düşünmeye pek eğilim göstermeyen küçük çocukların eğitiminde büyük rol oynar. Bunlar büyüyünce bu şekilde davranacak olsalardı dünya çok geçmeden cennet oluverirdi, çünkü aklın değil, tutkunun meydana getirdiği savaşları önlemeye yeterdi. Yine de tedbirliliğin önemine rağmen, bu ahlakın en ilginç yanı değildir. Zihin sorunları yaratan yanı da değildir, çünkü kişinin kendi çıkarından başka kimseyi düşünmesi beklenmemektedir.

Tedbirlilikle ilgili olmayan ahlakın kısmı, öz bakımından, yasaya, ya da bir kulübün tüzüğüne benzer. İsteklerinin çatışma olanağı olmasına rağmen, insanların bir topluluk halinde yaşayabilmelerini sağlayan bir yoldur. Ama burada, iki, apayrı yol olabilir. Başka insanların isteklerini belli yollarla engelleyen eylemleri cezalandırarak sadece dış uyuma yönelen ceza hukukunun başvurduğu yol vardır. Bu aynı zamanda toplumsal yasaklamaların da yoludur: Birinin, toplumu tarafından kötü görülmesi, bir çeşit cezadır, kendi guruplarının ahlak kurallarını bozduğunu göstermemeye çalışır çoğu kimse. Ama daha temel, daha başarılı olduğundan, çok daha doyurucu bir yol daha vardır. Buna göre insanların karakterleri ve istekleri öyle değiştirilecektir ki, çatışma fırsatlarını, birinin isteklerini elden geldiği kadar ötekiniinkine uygun yaparak azaltacaktır. Sevginin nefretten daha iyi olması bu yüzdendir, çünkü ilgili kimselerin isteklerine çatışmadan çok uyum getirmektedir. Aralarında sevgi olan iki kimse, birlikte başarı kazanır, ya da yenilir, ama iki kimse birbirinden nefret etti mi birinin başarısı ötekini yıkımı demektir.

İyi hayat sevgiden ilham alır ve bilgi tarafından yönetilir dediğimizde haklıysak, herhangi bir topluluğun ahlak kuralları en son kurallar olmayıp, kendi başlarına yeterli değerlerdir, bilgelik ve iyilik severliğin doğrulayıp doğrulamadığını incelemek

gerekir. Ahlak kuralları daima kusursuz olmamıştır. Aztekler güneşin parlaklığının kararacağından korkarak, insan etini yeme görevlerine zorla katlanıyorlardı. Bilimlerinde yanlışlık yapmışlardı; kurban ettikleri kimseleri sevmiş olsalardı, yaptıkları bilimsel yanlışın farkına varabilirlerdi belki. Bazı oymaklarda kızlar on yaşından onyediyine kadar hapsedilirler, güneşin ışınlarının onları gebe bırakacağı sanılır. Ama bizim modern ahlak kurallarının bu vahşi törelerine benzer yanı yok tabii! Yasak ettiğimiz şeylerin hepsi de gerçekten zararlı şeyler tabii, ya da öyle korkunç ki, hiçbir edepli kimse onları savunamaz. Böyle mi acaba, ben pek emin değilim.

Günümüzdeki ahlak faydacılık ile boşanancın şaşırtıcı bir karışımından meydana gelmiştir, ama boşanancı tarafı daha ağır basmaktadır, bu da doğaldır, çünkü ahlak kurallarının kaynağı boşanancıdır. Başlangıçta bazı hareketlerin tanrıların hoşuna gitmeyeceği düşünülmüş, yasa tarafından yasak edilmişti, çünkü tanrının gazabının sadece suçlu birey üstüne değil, bütün bir topluluğun üstüne ineceğini sanıyorlardı. Tanrının hoşuna gitmeyen şey olarak günah kavramı doğmuştur böylece. Filan hareketin niçin tanrıların hoşuna gitmeyeceği için herhangi bir neden düşünülemez. Oğlağın annesinin sütünde kaynatılmasının niçin tanrının hoşuna gitmeyeceği bilinmemektedir. Ama Vahiye böyle denmektedir. Bazen tanrısal buyruklar şaşırtıcı şekilde yorumlanmıştır. Örneğin Cumartesi günleri çalışmaması söylenmektedir, Protestanlar da bunun Pazar günleri oynanmaması gerektiğini ifade ettiğini söylemektedirler. Ama aynı ulu yetki, eskisine olduğu kadar yeni yasağa da tanınmaktadır.

Hayata bilimsel bir gözle bakan bir adamın Kitabı Mukaddesin metniyle, ya da Kilisenin sözleriyle korkutulamayacağı açıktır. "Falan filan şey günahdır, işte bu kadar," demekle yeti-

nemez. Yaptığı işin herhangi bir zararı olup olmadığına, ya da durumun tersine olup olmadığına, günaha olan inancın zararlı olup olmadığına bakacaktır. Özellikle cinsiyet konusunda, bugünkü ahlak düzenimizin başlangıcında, bol bol boş inanç bulunduğunu görmüş olacaktır. Aynı zamanda bu boş inancın, Azteklerinki gibi gereksiz zalimlik içerdiğini, insanlar komşularına iyi duygular besledikleri zaman bunların ortadan kalkacağını anlayacaktır. Ama geleneksel ahlak düzeninin savunucularının pek azı iyi kalpli insanlardır, Kilisenin yüksek rütbelilerinin gösterdiği militarizm sevgisinden anlaşılabilir bu. Ahlak düzenleri, işkence isteklerine yasal bir dayanak sağladıkça değer kazanıyor gibi; günahkâr, bir avdır onlar için, hoşgörü kapı dışarı edilebilir artık!

Herhangi bir kimsenin hayatını, annesinin kamına düşüşünden ölünceye kadar izleyelim ve boşinançlı ahlak kurallarının önlenilecek acı verdiği noktalarını işaret edelim. Annenin kamına düşmesiyle başlıyorum, çünkü burada boş inancın etkisi özellikle önemlidir. Anne-baba evli değilse, çocuk damgalanmış demektir, oysa bunda çocuğun hiçbir günahı yoktur. Annenin veya babanın bir zührevi hastalığı varsa çocuk, pek muhtemel hastalığı alacaktır. Aile geliri bakımından fazla çocukları varsa, yoksulluk, besi kıtlığı, nüfus fazlalığı, pek muhtemelen de alevilik olacaktır. Gene de ahlakçıların çoğu, gebeliği önlemek için bu sefaletin engellenmesinin nasıl olacağı konusunda anne - babanın bilgi edinmemesinin daha iyi olacağını düşünmektedirler⁽¹⁾. Bu ahlakçıların hoşuna gitsin diye, hiçbir

(1) Bu görüş artık tam anlamıyla doğru değildir. Protestan ve Yahudi liderlerinin büyük çoğunluğu doğum kontrolüne karşı gelmemektedir. Russell'in bu sözleri 1925 yılındaki durumu yansıtmaktadır. (Çeviren)

zaman dünyaya gelmemesi gerektiği düşünölen milyonlarca insan varlığına bir işkence hayatı ceza olarak verilmektedir, neden sadece çocuk yapmak amacıyla olmayan cinsel birleşmenin kötü olduğunu varsaymaları ve doğacak çocuğun sefil olacağı kesin olsa bile, çocuk yapma isteğı var oldukça, bunun kötü bir şey olmayacağını düşünölmesidir. Azteklerin kurbanlarının kaderi olan birden öldürölüp yenmek, kötü ortam içine doğmuş ve zührevi hastalığa yakalanmış bir çocuğun uğrayacağı cezadan çok daha küçük çapta bir işkencedir. Bununla birlikte, piskoposlar ve politikacılar ahlak adına insanları bile bile işkenceye uğratmaktadırlar. Çocuklar için en ufak bir sevgi ve acıma duygusu duymuş olsalardı, bu hayvanca zalimliği öğütleyen bir ahlak kuralı düzenine bağlanmazlardı.

Doğumda ve bebekliğin ilk çağında, çocuk, boşınançtan çok iktisadi nedenlerden çekmektedir. Durumları iyi olan kadınlann çocuğı olduğu zaman, en iyi doktorlar, en iyi hemşireler, en iyi besi rejimi, istirahat ve beden eğitimi sağlanabilmektedir. İşçi sınıfından olan kadınların bu üstünlükleri yoktur, çocukları da çoğı zaman bakımsızlıktan ölmektedir. Annelerin bakımı konusunda, kamu tarafından bazı önlemler alınmaktadır ama bu istemeyerek yapılmaktadır. Çocuklarına süt verecek annelerin masrafları indirmek için süt ikmalinin kesildiğı bir anda, kamu makamları trafiğın az olduğu zengin malikânelerin bulunduğu yolları yapmak için büyük para harcamaktadır. Bu kararı alırken, işçi sınıfının çocuklarından bir kısmını yoksulluk suçu yüzünden ölüme mahkum ettiklerini bilmelidirler. Bununla birlikte, yönetici parti, din temsilcilerinin büyük çoğunluğu tarafından desteklenmektedir, bunlar, başlarında Papa, toplumsal adaletsizliğin desteklenmesi için dünyaya alabildiğine boş inanç yaymışlardır.

Eğitimin bütün aşamalarında, boşınancın etkisi acı verici-

dir. Çocukların belli bir yüzdesinin düşünme alışkanlığı vardır; eğitimin amaçlarından biri, onları bu alışkanlıktan kurtarmak olmaktadır. Uygunsuz soruları "sus bakayım" diye, ya da ceza ile cevaplandırılmaktadır. Kollektif duygu bazı inanç çeşitlerini, özellikle de milliyetçi cinsten olanlarını aşlamak için kullanılmaktadır. Kapitalistler, militaristler ve kilise adamları, eğitimde elele vermiş durumdalar, çünkü hepsi de iktidarlarını duyguculuğun üstün gelmesinden ve eleştirel muhakemenin azlığından almaktadırlar. İnsan yaradılışının yardımıyla, eğitim, sıradan insanın bu eğilimlerini arttırmayı ve şiddetlendirmeyi başarmaktadır.

Boşınancın eğitime zarar verdiği başka bir yol da, öğretmenlerin seçimi üstündeki etkisi aracılığıyla olmaktadır. İktisadi nedenlerden dolayı, bir kadın öğretmenin evlenmemesi gerekmektedir; ahlaksal nedenler yüzünden de evlilik dışı ilişkiler kurmaması gerekmektedir. Ama marazi psikolojiyi incelemek zahmetinde bulunmuş herkes, uzun süren bekâretin, genellikle kadınlar için pek zararlı olduğunu görür; öyle ki, aklı yerinde bir toplumda, öğretmenlerde bunun ciddi bir şekilde önlenmesi gerektiği açıktır. Zorla kabul ettirilen sınırlamalar, enerjik ve müteşebbis kadınların öğretmenlik mesleğine girmemesine neden olmaktadır gittikçe. Bu, boşınanlı riyazetçiliğin devam etmekte olan etkisinden ileri gelmektedir.

Orta ve yüksek sınıf okullarda durum daha da kötüdür. Bu okullarda öğrenciler kiliseye giderler, ahlakları da rahiplerin elindedir. Kilise adamları, hemen hemen, ister istemez, ahlak öğretmenleri olarak iki bakımdan kusur işlemektedirler. Zararsız hareketleri yasaklamakta, büyük zararı dokunacak hareketleri bağışlamaktadırlar. Birbirlerinin hoşuna giden, evli olmayan, ama bütün hayatları boyunca birlikte kalabileceklerinden emin olmayan kimselerin cinsel birleşmede bulunmasını hepsi de

mahkûm etmektedir. Çoğu, doğum kontrolünü yasaklamaktadır. Hiçbiri, sık gebelik yüzünden karısının ölümüne neden olan bir kocanın zalimliğini mahkûm etmemektedir. Gözde olan bir kilise adamı tanımışım, dokuz yılda dokuz çocuk yapmıştı, doktorlar, karısının bir çocuk daha yaparsa öleceğini söylemişlerdi. Kadıncağız ertesi yıl başka bir çocuk doğurup öldü. Kimse onu mahkûm etmemiştir; o, maaşlı papazlık makamını elinde tutmuş ve yeniden evlenmiştir. Kilise adamları zalimliği bağışlamaya, saf zevki mahkûm etmeye devam ettikçe, gençlerin ahlakının bekçisi olarak sadece zarar işleyebilirler.

Boşınancm eğitim üstündeki başka kötü bir etkisi de, cinsel konularda bilgi verilmemesidir. Esas fizyolojik gerçekler, ergenlikten önce, tahrik olunmayacak bir devrede basitçe ve doğal olarak öğretilmelidir. Ergenlikte, boşınanca dayanmayan bir cinsel ahlak öğretilmelidir. Oğlanlara ve kızlara karşılıklı bir eğitim olmadıkça hiçbir şeyin birleşmeyi doğrulamayacağı öğretilmelidir. Bu, Kilisenin dediklerine aykındır; Kilise, taraflar evli olduğu süre, erkek başka bir çocuk istiyorsa, kadının isteğine kulak asmadan, cinsel birleşme caizdir demektedir. Oğlanlara ve kızlara, birbirlerinin özgürlüklerine saygı göstermeleri öğretilmelidir; bir insana başka bir insan üstünde herhangi bir hak tanınamayacağı, kıskançlığın ve tekelliliğin aşkı öldüreceği öğretilmelidir. Dünyaya başka bir varlık getirmenin çok ciddi bir sorun olduğu anlatılmalıdır, doğacak çocuk, sağlıklı doğması, iyi bir ortamda anne-baba bakımı altında yetişmesi mümkünse ancak bu işe girişilmesi gerektiği öğretilmelidir. Aynı zamanda doğumun nasıl önleneceği de öğretilmelidir, böylece çocuk, istendiğinde ancak dünyaya gelebilecektir. En sonra da, zührevi hastalıkların tehlikeleri anlatılmalıdır ve bunların nasıl önleneyeceği veya tedavi edileceği gösterilmelidir. Bu yöntemle cinsel eğitimden beklenecek insan mutluluğunun artması ölçüsüzdür.

Çocuk olmadığı zaman, cinsel birleşmelerin tamamıyla kişiyi ilgilendiren bir şey olduğu, Devleti ya da komşuları ilgilendiren bir şey olmadığı kabul edilmelidir. Çocuk yapmaya yönelmeyen bazı cinsiyet şekilleri ceza hukuku tarafından cezalandırılmaktadır, bu tamamıyla boşanma dayanmaktadır, çünkü bu sorun sadece ilgili kimseleri bağlayan bir sorundur. Çocuk olduğu zaman, boşanmayı pek güç yapmanın onların lehine olacağını düşünmek yanlıştır. Ayyaşlık, zalimlik veya akıl hastalığı, hem karı koca için, hem çocukların geleceği için boşanmak için yeterli nedenlerdir. Günümüzde zinaya verilen acayip önem tamamıyla akıldışıdır. Birçok kötü davranış şeklinin, arasıra sadakatsizlik göstermekten, evliliği daha çok etkileyeceği açıktır. Evliliğe en büyük darbe indiren de geleneksel bir kötü davranış ya da zalimlik diye sayılmayan, erkeğin kadından her yıl bir çocuk istemesidir.

İçgüdüsel mutluluğu önleyecek şekilde olmamalıdır ahlak kuralları. Buysa iki cinsin sayısının birbirine eşit olmadığı bir toplulukta kayıtsız şartsız tekeşli evliliğin sonucu olmaktadır. Bu durumda ahlak kurallarına karşı gelinmiş oluyor. Kurallar topluluğun mutluluğunu son derece azaltacak cinstense, karşı gelinmesi, dinlemekten daha iyiye, kuralların değiştirilmesi zamanı gelmiş demektir. Kurallar değiştirilmediği takdirde, kamu çıkarına aykırı hareket etmeyen birçok insan, haksız olarak ikiyüzlülük ve nefret ile karşı karşıya gelmektedir. Kilise ikiyüzlülüğe aldırıyor, iktidarını okşayan bir beğeni gibi görüyor onu, oysa büyük cezası olmasını düşündüğümüz bir kötülük olarak tanınmıştır başka yerde.

Teolojik "günah" kavramı yüzünden toplumumuzun çektiği başka bir şey daha vardır, o da suçlulara karşı olan davranıştır. Suçluların "kötü" olduğu ve ceza "hakettikleri" görüşü, mantıksal bir ahlak düzeninin destekleyebileceği bir şey değildir.

Doğal olarak bazı kimseler toplumun önlemek istediği bazı hareketlerde bulunuyorlar ve elden geldiği kadar engelleyerek doğru da hareket etmiş oluyorlar. En açık olan cinayeti ele alalım. Şüphe yoktur ki, bir topluluk bir arada yaşayacak ve zevklerinden, avantajlarından faydalanacaksa, akıllarına estiği zaman üyelerinin birbirlerini öldürmelerine izin veremeyiz. Ama bu sorun tamamiyle bilimsel olarak alınmalıdır. Sadece şu soruyu sormak yeter: Cinayeti önlemek için ne yapmalıyız? Cinayeti önlemek için etkin her iki yöntemin, katile en az zarar olacak olanı tercih edilmelidir. Katile yapılacak zarar, bir cerrahi ameliyattaki acı gibi tamamiyle esef edilecek cinstendir. Gerekli olabilir, ama insana sevinç verecek bir şey değildir. "Ah-laksal İnfial" denen kin duygusu sadece bir zalimlik biçimidir. Suçluya eziyet çektirmek, kinsel ceza ile hiçbir zaman doğrulanamaz. Acımayla karışık eğitim yeğlenmelidir, bundan daha iyi sonuç elde edilir. Suç işlemenin önlenmesiyle, suç işlenmiş olana verilecek ceza sorunu birbirlerinden ayrı şeylerdir; suçluya acı çektirmek olmamalıdır amaç. Hapishaneler, bedava eğitim yerleri haline gelse, millet hapse girmek için suç işlemeye kalkar, niyeti olmasa bile. Hapisin özgürlükten çok daha az hoş olması şarttır; ama bunu sağlamanın en iyi yolu özgürlüğü bugünkünden daha hoş bir duruma getirmektir. Bununla birlikte, Ceza Hukuku reformu konusuna girmiyorum burada. Suçluya sadece vebaya tutulmuş bir hasta gibi davranmalı diyorum. İkisi de kamu için bir tehlikedir, tehlikeli durumu sona erinceye kadar özgürlüğü kısıtlanmalıdır. Ama veba çeken bir adam acıma duygusu uyandırmaktadır, oysa suçludan tiksiniilmektedir. Mantıksızlıktır bu. Bu davranış ayrılığı yüzünden işte, hapishanelerimiz, hasta tedavi etmekte, hastanelerimiz kadar başarılı olamıyor.

IV. KURTULUŞ: BİREYSEL VE TOPLUMSAL KURTULUŞ

Gelenekel dinin kusurlarından biri de, bireyci olmasıdır, bu kusur aynı zamanda onunla ilgili ahlak düzenine de aittir. Eski-den dindar hayat, sanki ruh ile Tanrı arasında bir ikili konuşma gibiydi. Tanrının iradesine boyun eğmek erdemdi; topluluğun durumu ne olursa olsun birey için mümkündü bu. Protestan mezhepler "kurtuluş bulma" fikrini geliştirdiler, ama Hıristiyanlıkta daima vardı. Bu ayrı ruhun bireyciliğinin tarihin bazı evrelerinde değeri olmuştur, ama çağdaş dünyada bireyselden çok toplumsal bir refaha ihtiyacımız vardır. Bu bölümde bunun bizim iyi hayat kavramımızı nasıl etkilediğini ele almak istiyorum.

Hiç siyasi iktidarı olmayan, milli devletleri, yıkılmış ve geniş, kişisel olmayan bir topluluk halinde kaynaşmış bulunan halklar Roma İmparatorluğunda gelişmiştir. Hıristiyanlık çağının ilk üç yüz yılı boyunca, Hıristiyanlığı benimsemiş olan kim-seler, kötülüklerine gönülden inanmalarına rağmen, altında yaşadıkları toplumsal ve siyasal kuruluşları değiştirecek durumda değillerdi. Bu şartlar altında bireyin mükemmel olmayan bir dünyada mükemmel olabileceği ve iyi hayatın bu dünyayla ilgili olmadığı fikrini benimsemeleri normaldi. Demek istediğim, Platon'un Devlet adlı eseriyle karşılaştırılırsa, açığa çıkar. Platon iyi hayatı anlatırken, bireyi değil, bütün bir topluluğu ele alıyordu; elzem bir toplumsal kavram olan adaleti tanımlamak için buna başvurmuştu. Bir cumhuriyetin vatandaşlığına alışmıştı, siyasi sorumluluk, varlığını önceden kabul ettiği bir şeydi. Yunan özgürlüğünün elden gitmesiyle Stoacılık yükseli-

yor ki, bu Hristiyanlık gibi, Platon'un tersine iyi hayat konusunda bireysel bir kavram ileri sürmektedir.

Büyük demokrasilere ait olan bizlerin, İmparatorluk Roma'smdan çok, kendimize uygun ahlak düzenini özgür Atina'da aramamız gerekir. İyasi şartların, İsa zamanındaki Yahudiye ülkesindekine pek benzediği Hindistan'da Gandhi'nin İsa'nınkine çok benzer bir ahlak düzeni öğütlediğini görüyoruz, sonra da bu yüzden Pontius Pilate'nin Hristiyan halefleri tarafından cezalandırıldığını görüyoruz. Ama daha aşırı Hintli milliyetçiler bireysel kurtuluşla yetinmemektedirler. Bunda Batının özgür demokrasilerinin görüşü etkisi altında kalmışlardır. Bu görüş, Hristiyanlığın etkisi yüzünden yeterince cüretli ve bilinçli olmayıp hâlâ bireysel kurtuluşla engellenmektedir.

Bizim kavradığımız şekilde, iyi hayat, bir sürü toplumsal şartlar gerektirir, bu şartlar olmadan gerçekleştirilemez. İyi hayatın, sevgiden ilham aldığını ve bilimle yönetildiğini söylemiştir. Bilgi, hükümetler ve milyonerler kendilerini buluşlara ve bilginin yayılmasına adadıkları zaman ancak olabilir. Örneğin, kanserin yayılışı büyük tehlike göstermektedir - ne yapmamız gerekir? Şu anda bilgi eksikliğinden kimse ne yapılması gerektiğini bilmemektedir; bilgiyse, büyük araştırmalar yapılmaksızın elde edilemez. Öte yandan, bilim, tarih, edebiyat, sanat bütün isteyenler tarafından öğrenilebilmelidir; bunun için kamu makamları tarafından büyük çapta örgütlenmek gerekir, buysa, filan filan kimseyi filan filan dine çevirmekle olmaz. Sonra dış ticaret diye bir şey vardır, o olmasa Büyük Britanya'nın yarısı sağ kalmaz, açlıktan ölürsük eğer, aramızda pek az kişi iyi hayat sürebilir. Bu örnekleri çoğaltmak gerekmez. Önemli olan nokta, iyi hayat ile kötü hayatı ayıran bütün şeylerde, dünyanın

sağ kalmaz, açlıktan ölürsek eğer, aramızda pek az kişi iyi hayat sürebilir. Bu örnekleri çoğaltmak gerekmez. Önemli olan nokta, iyi hayat ile kötü hayatı ayıran bütün şeylerde, dünyanın bir bütün oluşu, bağımsız olarak yaşamayı iddia eden kimsenin bilinçli veya bilinçsiz bir parazit oluşudur.

Siyasi bağımlılıkları sırasında kendilerini avutmaya yaran bireysel kurtuluş düşüncesi, dar bir iyi hayat kavramından kurtulduğumuz an olanaksızlaşmaktadır. Tutucu Hristiyan kavramında, iyi hayat, erdemli hayattır, erdemse Tanrının buyruğuna boyun eğmektir. Tanrının buyruğuysa her bireye vicdanı yoluyla verilmektedir. Bütün bu kavram, yabancı bir despotizmin buyruğu altındaki kimselerin kavramıdır. İyi hayat, sadece erdemle olmaz, – örneğin zekâ gerekir. Vicdansa pek yanıltıcı bir kılavuzdur, çünkü küçük yaşta duyulmuş olan ahlak ilkelerinin belli belirsiz hatıralarıdır, bunların sahibinin mürebbiyesinden veya annesinden hiçbir zaman daha akıllı değildir. Tam anlamında iyi bir hayat yaşayabilmek için, insanın, iyi bir eğitim görmüş olması, dostları olması, sevmesi, (isterse) çocukları olması, yokluktan ve ciddi kaygıdan uzak tutacak yeterli bir geliri, sağlığının yerinde, ilginç bir işi olması gerektir. Bütün bunlar, türlü derecelerde, topluluğa bağlıdır; siyasi olaylardan fayda gördüğü gibi, zarar da görebilir. İyi hayat, iyi bir toplumda yaşanması gereken bir hayattır, başka türlü olmasına olanak yoktur.

Aristokratik idealin temeldeki kusuru budur. Bazı iyi şeyler, sanat, bilim veya dostluklar, aristokratik bir toplumda pekâla iyi gelişebilir. Yunanistan'da cesaretin üstüne kurulmuştu, bizde sömürücülüğe dayanmaktadır. Ama acıma ve iyilikseverlik duygusunu içeren sevgi, aristokratik toplumda olamaz. Aristokratın, kölenin ya da proletaryanın veya her türlü ırkın aşağı bir çamurdan yapılmış olduğunu acı çekmelerinin önemsiz olduğuna kendini inandırması gerekir. Şu anda iyi yetişmiş İngiliz cen-

tilmenleri, Afrikalıları öyle dövmektedirler ki, zavallılar dile gelmez acılarla, saatler sonunda, ölmektedir. Bu beyler iyi eğitim görmüş, sanatçı ve konuşma sanatında pek usta da olsalar, iyi hayat yaşadıklarını kabul edemem. İnsanın yaradılışı acıma duygusuna bir sımır koyar, ama bu kadar ileri gitmez hiç. Demokratik zihniyetli bir toplumda sadece bir manyak ancak bu şekilde davranabilir. Aristokratik idealdeki acıma duygusunun sınırı kendi kendini mahkûm etmektedir. Kurtuluş, aristokratik bir idealdir, çünkü bireyseldir. Bu nedenden dolayı aynı zamanda bireysel kurtuluş fikri, açıklanmış, yorumlanmış da olsa, iyi hayatın tanımında işe yaramaz.

Kurtuluşun başka bir özelliği de, Saint Paul'un Hristiyan oluşu gibi feci bir değişmeden doğmaktadır. Shelley'in şiirleri bu kavramın toplumlara uygulamasının bir örneğini sağlamaktadır; zaman gelecek herkes dine kavuşmuş olacak, "Anarşistler" koyup gidecek, "Dünyanın büyük çağı yeniden başlayacak". Bir şairin önemsiz bir kimse olduğu ileri sürülebilir, söylediklerine kulak asılmayabilir. Ama devrimsel önderlerin çoğunda Shelley'inkine pek benzer fikirler olduğu kanısındayım. Sefaletin, zalimliğin, alçalmanın sebeplerinin zorbalık, rahipler, kapitalistler veya Almanlar olduğunu düşünmüşler, bu kötülük kaynakları devrilecek olursa gönüller hep birden değişecek, artık herkes mutlu olarak yaşayacak sanmışlardı. Bu inançlara sarılarak "savaşa karşı savaş" açmayı canı gönülden istemişlerdir. Yenilenler veya ölenler bir bakıma daha talihliydi; zafer kazanmak mutsuzluğuna erişenler, parlak ümitlerinin boşa çıkmasıyla sinikliğe ve umutsuzluğa düşmüşlerdir. Bu umutların son kaynağı, kurtuluşa giden yol olarak Hristiyanlığın din değiştirme öğretisi olmuştur.

Devrimler hiçbir zaman gerekli değildir demiyorum, sadece mucize yılma götüren kestirme yollar olmadığını söylüyorum. Bireysel olsun, toplumsal olsun, iyi hayata giden kestirme

yol yoktur. İyi hayatı kurmak için, zekâmızı, benliğimize hâkim olabilmemizi ve duygudaşlığı geliştirmemiz gerekir. Bu, nicelik ifade eden bir şeydir, yavaş yavaş gelişme gerektirir, erken yaşta başlayacak bir eğitim ister. Ancak sabırsızlık, birden ilerleme olanağına inanmayı körükleyebilir. Mümkün olan yavaş yavaş ilerleme ve bunu sağlayacak metodlar gelecekteki bilimin konularından biridir. Ama şimdiden bir şeyler söyleyebiliriz. Söylenebilecek olanların bazılarını son bölümde işaret etmeye çalışacağım.

V. BİLİM VE MUTLULUK

Ahlakçının amacı, insanların davranışını düzeltmektir. Bu övülecek cinsten bir tutkudur, çünkü davranışları çoğu zaman esef edilecek cinstendir. Ama ahlakçıyı, istediği belli ilerlemeler ve bunları gerçekleştirmek için başvurduğu yollar için övmem. Gösterişli metodu ahlak öğütüdür, gerçek metodu (tutucuysa) iktisadî ödül veya ceza sistemidir. Birincisi, herhangi sürekli ve önemli bir etkide bulunmamaktadır, Savonarola'dan bu yana halkı dini intibaha teşvik eden kimselerin etkisi daima geçici olmuştur. İkincisinin - ödül ve ceza - sisteminin etkisi büyüktür. En kolay gizlenebilecek metod olduğundan, insanın yarı devamlı metres yerime, orospuyu tercih etmesine neden olur. Böylece pek tehlikeli bir meslekte çalışanların sayısını artırır ve zührevi hastalıkların yayılmasını etkiler. Bunlar ahlakçının istediği amaçlar değildir, ama aslında vardığı sonuçların bunlar olduğunu farketmeyecek kadar bilimden uzaktır.

Bu vaaz verme ile rüşvetin bilime uymayan karışımının yerine konacak daha iyi bir şey var mıdır? Var, sanıyorum.

İnsanların hareketleri, ya bilgisizlikten, ya da kötü isteklerden dolayı zararlıdır. "Kötü" istekler, toplumsal görüş açısından

bakacak olursak, başka istekleri önlemeye çalışan isteklerdir, daha doğrusu, yardımdan çok, önleyici istekler denebilir bunlara. Bilgisizlikten doğan zarardan söz etmenin gereği yok; bu bakımdan, bütün istenen, daha çok bilgi elde etmektir, böylece, ilerleme yolu daha çok araştırma ve eğitim gerektirmektedir. Ama kötü isteklerden doğan zararlılık daha güç bir konudur.

Sıradan bir erkek veya kadında belli bir oranda aktif kötülük yapma isteği vardır, hem belli düşmanlara karşı yönelen özel kötülük isteme, hem de başkalarının genel kötü durumları karşısında kişisel olmayan bir zevk duyma vardır. Bunu güzel sözlerle örtmek töre haline gelmiştir, geleneksel ahlak kurallarının yarısı bu kılık değiştirme işine ayrılmıştır. Ama ahlakçıların hareketlerimizi düzeltme amacına erişilmesi gerekse, bunu görmezlikten gelemeyiz. Küçük büyük, türlü yollarla gösterilmiştir: halkın skandalı tekrarlarkenki ve ona inanırkenki duyduğu sevinçte, daha iyi muamelelerin onları ıslah etmesinin açık olmasına rağmen suçlulara gösterilen merhametsiz muamelede, bütün beyaz ırkın zencilere karşı gösterdiği inanılmayacak derecede kötü muamelede, yaşlı hanımların ve kilise adamlarının savaş sırasında delikanlılara askerlik görevini göstermelerindeki hazda görülebilir bunlar. Çocuklar bile korkunç zalimliğin kurbanı olabilirler: David Copperfield ve Oliver Twist hiç de hayali kahramanlar değildir. Bu aktif kötülük etme isteği insan yaradılışının en kötü yanıdır, dünyanın mutlu olması gerekiyorsa, bunun ille de değişmesi gerektir. Bu tek neden belki de bütün iktisadi ve siyasi nedenlerden daha çok savaşla ilgilidir.

Başkasının kötülüğünü isteme sorununu ortaya atmış buluyoruz, peki şimdi ne yapacağız? İlk nedenlerini anlamaya çalışalım. Bu nedenlerin bir bakıma toplumsal, bir bakıma da fizyolojik olduğunu sanıyorum. Dünya eskiden, her zaman olduğu gibi, şimdi de, bir ölüm kalım yarışması üstüne dayan-

maktaydı; savaşta söz konusu olan, Alman veya müttefik çocuklarının açlık ve yoksulluktan ölüp ölmemesi gerektiği idi. (İki tarafta da olan kötülük duygusu olmasaydı, ikisinin de sağ kalmaması için bir neden yoktu.) Çoğu kimsenin zihninin gerilerinde yıkımdan korkma saplantısı vardır; bu, özellikle çocukları olan için varittir. Zenginler, Bolşeviklerin, kendi yatırımlarına el koymasından korkuyorlar; yoksullar işlerinden olmaktan, sağlıklarını yitirmekten korkuyorlar. Herkes "güven" peşinde, bunun da potansiyel düşmanları baskı altında tutarak sağlanacağını sanmaktalar. Panik anlarında zalimlik en yaygın ve korkunç şekli alır. Gericiler her yerde korkuya hitap ederler. İngiltere'de Bolşeviklikten korkulmasını; Fransa'da Almanya'dan korkulmasını; Almanya'da Fransa'dan korkulmasını söylerler. Bu çabalarının biricik etkisi korunmak istedikleri tehlikeyi arttırmak olmaktadır.

Bilimsel ahlakçının savaşması gerektiği başlıca amaçlardan biri bu olmalıdır. Bu, iki yolla yapılabilir; güveni ve cesareti artırarak. Korkudan, mümkün felaketin önceden mantıken görülmesinden değil, anlamsız bir tutku halinde olan korkudan söz ediyorum. Bir tiyatrodaki yangın çıkınca, aklı yerinde olan kimse, paniğe kapılan kimse kadar tehlikenin farkındadır, ama felaketi önleyecek metodlar arar, oysa paniğe kapılmış olan, felaketi artırır. Avrupa, 1914'den beri yanmakta olan bir tiyatrodaki, paniğe kapılmış bir seyirci yığını' andırmakta; gereken şey sakinliktir, arada onu bunu parçalamadan bu durumdan nasıl kurtulunacağını gösteren yetkili talimatlar gerekir. Bütün hilekârlığına rağmen, Viktorya çağı çabuk ilerleme çağıydı, çünkü insanlar, korkudan çok, ümidin hükmü altındaydılar. Yeniden ilerlemek istiyorsak, yeniden ümidin hükmü altına girmemiz gerek.

Genel güveni arttıracak her şey zalimliği azaltacaktır. İster

Birleşmiş milletler yoluyla, ister başka şekilde, savaşm, yoksulluğun önlenmesi; tıpta, sağlık bilgisinde, sağlık şartlarında ilerleme ile sağlık durumunu düzeltme, insanların zihinlerinin uçurumlarında bekleyen ve uyuduklarında kâbuslar gibi ortaya çıkan korkuları azaltacak başka metodlar gerektir. İnsanların bir kısmını başka bir kısmının rağmına güven altına almakla herhangi bir sonuca varılmaz - Fransızları Almanların rağmına, Kapitalistleri, işçilerin, beyazları, sarı ırkın filan rağmına. Bu gibi metodlar üstün topluluktaki korkuyu arttırırlar, besledikleri kinin baskı altında tutulan ayaklanmaya yol açmasından korkarlar. Ancak adalet güven sağlayabilir; adaletten anladığım da bütün insanlar için aynı hakkı tanımaktır.

Bununla birlikte, güven sağlamak için düşünülen toplumsal değişikliklerden başka korkuyu azaltacak daha dolaysız bir vasiata vardır, yani cesareti arttıracak bir yönetim. Savaşta cesaretin önemi yüzünden insanlar tâ ilk zamanlarda bunu eğitimle ve diyetle arttırma yolları bulmuşlardır - örneğin, insan eti yemenin faydalı olduğu farzedilmiştir. Ama askeri cesaret, yönetici sınıfın imtiyazı olmuştur: İşpartalıların kölelerinkinden daha büyük cesareti olması gerekiyordu, İngiliz subaylarının Hintli erlerden, erkeklerin, kadınlardan filan, daha cesur olması gerekiyordu. Yüzyıllardır bunun aristokrasinin imtiyazı olduğu sanılmıştı. Yönetici sınıfta her cesaret artması baskı altındakinin yükünü arttırmıştır, böylece baskıda bulunanlarda da korku için mahal yaratmıştır, böylece zalimliğin nedenlerini eksiltememişlerdir. İnsanları insan yapmadan önce cesaretin demokratlaştırılması gerekir.

Cesaret, yakında yer alan olaylar sayesinde oldukça demokratlaştırılmıştır. Oy verenler, en kahraman insanlar kadar cesur olduklarını göstermişlerdir; onlara oy kazandırmak için bu gösteri şarttı. Savaştaki herhangi bir askerin albayı veya teğ-

meni kadar cesur olması generalinkinden daha çok cesareti olması gerekmiştir, bunun, terhisten sonra kölelikten çıkmış olmasıyla büyük ilgisi vardır. Kendilerini proletaryanın savunucuları olarak ilan eden Bolşevikler, haklarında başka ne denirse densin, cesaret bakımından tamdılar; bu, devrim öncesi yaptıklarıyla doğrulanabilir. Eskiden Japonya'da, sadece samuray denen aristokrat sınıfının elindeydi askerlik, er toplama bütün erkek nüfusu içinde cesaret gerektirmiştir. Böylece bütün Büyük Kuvvetler arasında son yarım yüzyıl içinde cesareti aristokratların tekeline almak için elden gelen yapılmıştır; böyle olmasaydı, demokrasiye tehlike bugünkünden daha büyük olurdu. Ama savaşta gereken cesaret, cesaretin biricik şekli olmadığı gibi, belki en gereklisi de değildir. Yoksulluğa karşı savaşmak, alaya karşı direnmek, kişinin kendi sürüsüne karşı olan düşmanlığa göğüs germesi de cesaret ister. Bunda en kahraman askerler bile kusur etmektedir. Özellikle de, tehlikenin karşısında sakince, akıllıca düşünmek, panik korkusu ve öfke içgüdüsünü baskı altında tutabilmek cesareti denen bir şey de vardır. Bunlar, eğitimin sağlayabileceğinden şüphe olmayan şeylerdir. Her türlü cesaret şeklinin öğretilmesi, sağlık şartlarının iyi olmasıyla, zinde vücutla, yeterli besiyile ve hayati içtepileri serbest bırakmakla olur. Cesaretin fizyolojik kaynakları, belki de en iyi şekilde, bir kedinin kanıyla, tavşaninki karşılaştırıldığında ortaya çıkar. Pek muhtemelen cesareti arttırmada bilimin yapabileceğinin sınırı yoktur; örneğin tehlike yaşantısıyla, atletik bir hayatla ve uygun bir rejimle. Bütün bunlardan yüksek sınıf çocukları faydalıyor, ama şimdilik bunlar zenginlerin ayrıcalıklarıdır. Topluluğun daha bir yoksul bölümlerinde şimdiye dek teşvik edilen cesaret, teşebbüs ve önderlik içermeyen, buyruk altında bir cesaret olmuştur. Önderliği sağlayan nitelikler evrensel oldu mu, bir kez, artık ne önder kalacaktır, ne de onu

izleyecek olanlar, demokrasi de sonunda gerçekleştirilmiş olacaktır.

Ama korku değildir sadece kötülük istemenin kaynağı; başkasının malına göz dikme ve hayal kırıklığına uğramanın da payı vardır. Sakatların ve kamburların duyduğu özlemler, kötülüğün kaynağı olarak geleneksel bir özdeyiş haline gelmiştir, ama başka olaylar da aynı sonuçları doğurmaktadır. Cinsel bakımdan kısıtlanmış bir erkek veya kadın da başkasının malına göz dikmeye eğilim gösterir; buysa daha talihli durumdakinin ötekini ahlaksal bakımdan mahkum etmesi halini alır. Devrimsel hareketleri harekete getirici kuvvetin çoğu, zengin malına göz dikmekten doğar. Kıskançlık, başkasının malına göz dikmenin başka bir şeklidir - aşk kıskançlığıdır. İhtiyarlar çoğu zaman gençleri kıskanırlar, kiskandılar mı da, onlara karşı zalim davranmaya eğilim gösterirler.

Benim bildiğimce, bu duyguyla ancak kıskananın hayatını daha mutlu ve tam yapmakla ve gençlerdeki yarışmadan çok, kolektif teşebbüsde bulunma duygusunu geliştirerek olabilir. En kötü kıskançlık, gıpta şekli, evlilikte mutlu olamamış, çocukları ve mesleği bakımından mutlu olamamış kimselerde görülür. Bu gibi yıkımlar çoğu zaman daha iyi toplumsal şartlarla önlenabilir. Gene de kabul etmek gerekir ki, bir nebze gıpta gene kalacaktır. tarihte birbirini kıskanan birçok general vardır, bunlar, karşısındakinin ününü arttırmamak için bozgunu yeğlemişlerdir. Aynı partiden iki politikacı, aynı ekolden iki sanatçı, hemen hemen daima, birbirini kıskanır. Bu durumda yapacak şey, sadece rakiplerin birbirlerine zarar vermemesi için bir düzen sağlamak olacaktır, düzen öyle olacaktır ki, ancak hakeden kazacaktır. Bir sanatçının rakibini kıskanması genellikle büyük zarar doğurmamaktadır, çünkü bu durumda ressam örneğin, sadece rakibinden daha iyi resim yapmakla karşılık verecektir,

Çünkü rakibinin resimlerini bozma olanağı yoktur. Kıskançlık önüne geilemediğı yerde, insanın kendi çabasını arttırmaya yaramalıdır, rakiplerinin çabalarını önlemeye çalışmak için değıl.

İnsan mutluluğunu arttırma bakımından, bilimin olanakları, birbirini yenme, dolayısıyla da "kötü" dediğimiz insan yaradılışının taraflarını azaltmaya inhisar etmemelidir. Olumlu mkem-melliğı arttırmada bilimin yapamayacağı şey yoktur. Sağık bilgisi alabildiğıine artmış durumda; geçmişi idealleştirenlere rağmen, daha uzun yaşıyoruz, onsekizinci yüzyıldaki herhangi bir devlettekenden ve sınıftan daha az hastalık çekiyoruz. Elimizdeki bilginin biraz daha geniş çapta uygulanmasıyla, şimdikenden daha sağıklı bir durumda da olabiliriz. Gelecekteki bu-luşların bu ilerlemeyi arttıracığına şüphe yoktur.

Şimdiye dek hayatımız tnde en çok fizik biliminin etkisi olmuştur, ama gelecekte fizyoloji ve psikolojinin etkisi daha büyük olacaktır. Karakterin fizyolojik şartlara nasıl bağılı olduğunu bulduk mu, istersek hayran kaldığımız insan tiplerinden daha fazlasını meydana getirebileceğiz. Zekâ, sanat kabiliyeti, iyilikseverlik - bütün bunlar şüphesiz ki bilimle arttırılabilir. İyi bir dünya yaratma konusunda hemen hemen sımır yok gibi, ancak insanların bilimi akıllıca kullanması gerekir, insanların bilimden elde ettikleri gücü akıllıca kullanmayabileceklerini *Icarus*'da yazmıştım. Şimdiki halde, insanların, isterlerse yapabilecekleri iyiliklerden söz ettim, isteyip istemeyecekleri soru-nunu tartışıyorum.

Bilimin insan hayatına uygulanmasında belli bir davranış vardır, her ne kadar incelememin sonunda benimsemiyorsam da, anlayış gösteriyorum "doğıal olmayan"dan korkanların davranışlarıdır bu. Rousseau, Avrupada bu görüşün en büyük nc-sdr. Asya'da Lao-Tze, bunu Rousseau'dan 2400 yıl önce,

daha ikna edici bir şekilde ortaya koymuştu. Çözölmesi önemli olan "doğa"nın hayrankarlığında bir gerçek ve yanlış karışımı var sanıyorum. Bir kere "doğal" dediğimiz şey nedir? Genellikle, çocuklukta alışılmış olan şeydir. Lao-Tze, yollara, arabalara ve gemilere karşı çıkmaktadır, bunların hiçbirini doğmuş olduğu köyde yoktu belki de. Rousseau bunlara alışmıştı, doğaya aykırı görmüyordu. Ama demiryolunu görecek kadar uzun yaşasaydı, şüphesiz ki karşı çıkardı. Giysi dikme ve yemek pişirme, doğa savunucuları tarafından reddedilemeyecek kadar eski, bununla birlikte yeni modaya daima karşı çıkmaktadırlar. Bekarlığı hoş gören kimseler, doğum kontrolünü kötü bir şey olarak görmektedirler, çünkü bekarlık, doğaya eskiden beri süregelen bir karşı koyma, ötekisiyse yeni bir karşı çıkmadır. Bu bakımdan "doğa"ya uymayı va'zedenler, tutarsızdırlar, bunlara sadece tutucu olarak bakılabilir.

Bununla birlikte, lehlerinde söylenecek birkaç söz var. Örneğin, vitaminleri alın ele, vitaminlerin keşfi "doğal" besilere karşı bir tiksinti uyandırmıştır. Bununla birlikte, bir insanın "doğal" rejimi olmayan, balıkyağı ve elektrik ışığıyla vitamin sağlanabilmektedir. Bu durum, bilgi olmadığı yerde, doğadan yeni bir ayrılma yüzünden umulmadık zararların verilebileceğini göstermektedir, ama zararın nedeni anlaşıldı mı bir kez, yeni bir yapaylıkla giderilebilmektedir. Fiziksel ortamımız ve isteklerimizi yerine getirmedeki fiziksel araçlarımız bakımından "doğa" isteğinin, yeni çarelerin benimsenmesinde belli bir deneyim önleminde öte hiçbir şeyi doğrulamamaktadır. Giysi örneği doğaya aykırıdır, ayrıca başka doğal olmayan alışkanlığın da ilave edilmesi gerektir, yani yıkanma alışkanlığının; yoksa insan hasta olur. Ama bu iki şey, bunlardan kaçan vahşie göre uygar kişiyi daha sağlıklı yapmaktadır.

İnsan istekleri alanında "doğa" konusunda daha söylenecek çok şey var. Erkeğe, kadına, çocuğa, en güçlü içtepilerini önleyecek şekilde baskıda bulunmak, hem zalimlik, hem de tehlikelidir; bu anlamda "doğa"ya uygun bir yaşam, bazı koşullar altında öğütlenmelidir. Metro kadar doğaya aykırı bir şey yoktur, ama bir çocuk metroda yolculuk ederse doğasına hiçbir zarar gelmemektedir, tersine, hemen hemen bütün çocuklar bunu eğlenceli bulur. Sıradan insanların isteklerini yerine getiren yapaylıklar, başka şeyler eşit olduğu süre, iyidir. Ama yetki ve iktisadi ihtiyaç yoluyla baskıda bulunmak kadar kötü şey yoktur. Bu çeşit hayatlar şüphesiz şimdi bir bakıma gereklidir; gemilerde kömürcüler çalışmasa Okyanusu aşacak transatlantik kalmaz. Ama bu çeşit gereksinimler esef edilecek şeylerdir, bunları önlemek için yollar aramamız gerekir. Belli bir miktar iş, şikayet edilecek şey değildir; onda dokuz, insanları tembellikten daha mutlu kılar. Ama şimdi çoğu insanın yapmak zorunda olduğu iş tutarı ve cinsi çok kötüdür; daha da kötüsü insanın esir gibi aynı işte ömür boyunca çalışmasıdır. Hayat iyiden iyiye ayarlı ve aşırı derecede metodik olmamalıdır; olumlu bir şekilde yıkıcı veya başkasına zarar verici cinsten değilse, mümkün olduğu kadar serbest bırakılmalıdır; maceraya biraz yer verilmesi gerektir. İnsan yaradılışına saygı göstermek zorundayız, çünkü içgüdülerimiz ve içtepilerimiz, mutluluğumuzu meydana getiren şeylerdir. İnsanlara soyut olarak düşünülen bir "iyi"yi sağlamanın anlamı yoktur; mutluluklarını arttıracaksak, istenilen, ihtiyaç duyulan bir şey vermemiz gerekir onlara. Bilim, zamanla isteklerimizi kalıba sokabilecek ve bugünkü gibi başkalarının istekleriyle çatışma denen şey kalmayacaktır; o zaman isteklerimizin daha büyük bir kısmını gerçekleştirmiş olacağız. Bu anlamda, sadece bu anlamda isteklerimiz "daha iyi" olacaktır. Tek

bir istek, yalnız başına ele alındı mı, herhangi başka bir itekten, ne daha çok, ne de daha az iyidir; ama bir istekler topluluğu, başka bir istekler topluluğundan daha iyi olabilir, istekler hepsi birden gerçekleştirilebilirse, bazı istekler başkalarıyla çatışabilir, Sevginin nefretten daha iyi olması bu yüzdendir.

Fiziksel doğaya saygı göstermek saçmadır; fiziksel doğa mümkün olduğu kadar insan amaçlarının işine yarayacak derecede incelenmelidir, ama ahlaksal bakımdan ne iyidir, ne kötü. Nüfus sorununda olduğu gibi, fiziksel yaradılışla insan yaradılışının birbirleri üstünde etkisi olduğu yerde pasif bir tapınış şeklinde ellerimizi kavuşturup, aşırı derecede verimliliği önlemek için savaşı, salgın hastalıkları ve açlığı kabul etmemiz gerekmez. Dindarlar, bu konuda, bilimi sorunun fiziksel yanına uygulamanın günah olduğunu söylüyorlar; ahlak kurallarını insan tarafına uygulayarak perhizde bulunmamız gerek (diyorlar). Kilise adamlarının ki de dahil olmak üzere, öğütlerinin kimse tarafından kabul edilmeyeceğini bildikleri halde, nüfus sorununu, doğum kontrolünü uygulayarak fiziksel vasıtalarla başvurmak niçin kötü olsun? Buna hiçbir yanıt verilmemektedir, sadece odası geçmiş birtakım dogmalara dayanılmaktadır. Kilise adamları tarafından salık verilen doğaya karşı açıktan açığa şiddet kullanma, en azından doğum kontrolündeki kadar büyüktür. Kiliseliler, insan yaradılışına şiddet kullanmayı tercih etmektedirler, öyle ki, başarıyla uygulandı mı, yöntemleri mutsuzluk, kıskançlık, kovuşturma eğilimi çoğu zaman akıl hastalığı doğurmaktadır. Ben fiziksel doğaya "şiddeti" yeğliyorum, buha makinasmadaki, hatta bir şemsiye kullanırken ki şiddetten ayrı bir şiddet değildir bu. Bu, "doğayı" izlememiz gerek diyen ilkenin uygulanmasının ne denli iki anlamlı ve belirsiz olduğunu gösteriyor.

Doğa, hatta insan yaradılışı mutlak bir veri olmaktan çıkacaktır gittikçe; gittikçe bilimin kalıbına girecektir. Bilim, isterse, torunlarımızın iyi yaşamasını sağlayacaktır, onlara bilgi, nefis-kontrolü, çatışmadan çok verimli bir uyum yaratacak karakter sağlayacaktır. Şimdiki halde çocuklarımıza birbirimizi nasıl öldürmemiz gerektiği öğretilmekte, çünkü birçok bilimadamı insanlığın geleceğini, kendilerinin anlık refahlarına feda etmektedir. Ama insanlar dış dünyanın fiziksel kuvvetleri karşısında elde etmiş bulundukları hâkimiyeti kendi tutkuları üstünde de elde ettikleri zaman bu safha aşılmış olacaktır. O zaman özgürlüğümüze erişmiş olacağız.

IV

ÖLÜMDEN SONRA YAŞIYOR MUYUZ?(*)

Ölümden sonra yaşayıp yaşamadığımız konusunda tartışmak için, bir insanın, hep dünkü insanmış gibi kalıp kalmadığı üstünde düşünersek iyi olur. Filozoflar, ruh ve madde gibi belli birtakım nesnelerin varlığını düşünürlerdi, bunlar, günden güne sürüp giderdi onlarca; ruh bir kere yaratıldı mı, sonsuzca yaşıyor, beden, yeniden dirilinceye kadar geçici olarak yok oluyordu.

Şimdiki hayatla ilgili yanı elbette ki yanlış bu öğretinin. Bedenin maddesi, besi ve tüketim ameliyeleriyle durmadan değişmektedir. Öyle olmasa bile fizikteki atomların devamlı bir şekilde yaşadığına inanılmamaktadır artık; birkaç dakika önce atom yine aynı atomdur demek, boşunadır. Bir insan vücudunun sürekliliği maddeyle ilgisi olmayan bir görünüş ve davranış sorunudur.

Aynı şey zihin için de geçerlidir. Düşünüyoruz, duyuyoruz ve hareket ediyoruz, ama düşünce, duygu ve hareketten ayrı, bu olayları meydana getiren ya da bu olaylara uğrayan zihin veya ruh diye başlıbaşına bir varlık yoktur. Bir kimsenin zihin sürekliliği bir alışkanlık ve bellek sürekliliğidir. Duygularını hatırlayabildiğim biri vardı dün, ona kendimin dünkü hali diye baka-

(*) Bu yazı, ilkin, 1936'da "Hayat ve Ölümün Sırları" adlı kitapta yayınlanmıştır.

rım; ama aslında dünkü kendim Şimdi hatırlanan ve Şimdi onları hatırlayan kimsenin bir kısmı olarak görülen, sadece bazı zihin olaylarıdır. Bir kişiyi meydana getiren bellek ile ve alışkanlığımız dediğimiz cinsten bazı benzerliklerle ilgili bir yaşantı dizisidir sadece.

Bu bakımdan, bir kimsenin ölümden sonra yaşayacağına inanacak olursak, kişiyi meydana getiren anılar ve alışkanlıkların yeni bir olaylar dizisiyle sergilenmekte devam edeceğine inanmamız gerekir.

Bunun böyle olmayacağım kimse kanıtlayamaz. Ama bunun pek olağan olmadığını görmek kolaydır. Anılarımız ve alışkanlıklarımız, bir ırmağın ırmak yatağıyla olan ilgisi gibi, beynimizin yapısıyla ilgilidirler. Irmaktaki su durmadan değişmektedir, ama eski yağmurlar yol açmış olduğundan, hep aynı yolda devam etmektedir. Aynı Şekilde  nceki olaylar beyinde bir yol a mıŐtur, d Ő ncelerimizse bu kanal boyunca akmaktadır. Bellek ve zihin alışkanlıklarımızın nedeni budur. Ama beyin, bir yapı olarak, ölüm ile yok olmaktadır, belleğin de kaybolması gerekmektedir. Eskiden vadi olan bir yere, deprem, tutup bir dağ koyarsa, ırmağın eski kanalı izlemeyeceği açıktır.

Bütün bellek, dolayısıyla da bütün zihinler bazı maddi yapılar da pek belirli olan, bazılarındaysa pek az görülen bir özelliğe bağlıdır. Sık sık yer alan benzer olayların sonucu olarak alışkanlık peydah etme özelliğidir bu. Örneğin parlak ıŐık gözkapaklarını kasar, ikide bir, birinin gözlerine doğru elektrik feneri yakıp s nd r rseniz ve bu arada bir gonga vurursanız, sonradan sadece gonga vurmakla gözkapaklarının kasılması sağlayabilirsiniz. Bu, beyin ile sinir sisteminin olgusudur, yani maddi bir yapı iŐidir. Dile tepkimiz ve onu kullanıŐımız, anılarımız ve uyandırdıkları heyecanlar, ahlaksal ve ahlak dışı davranıŐlarımız, yani zihinsel kiŐiliđimizi meydana getiren her Şeyi,

kalıtımla geçen nitelikler dışta kalmak üzere, hep aynı olgular açıklamaktadır. Kalıtımla belirlenen bölümümüz çocuklarımıza devredilmektedir, ama bedenın rmesinden sonra yaşayamaz. Böylece, görüyoruz ki, bir kişiliğın soydan gelen veya sonradan elde ettiğı nitelikler, deneysel bakımdan, beden yapılarının özelliklerine bağlıdır. Belleğın beynin yaralanmasıyla kaybolacağını, erdemli bir insanın bir beyin iltihabı sonucu kötü bir insan olabileceğı, zeki bir çocuğın, iyot eksikliğinden aptal olabileceğini hepimiz biliyoruz. Bilinen bu olgular karşısında, zihnin, ölümle beynin büsbütün yok olmasından sonra yaşıyacağı pek mümkün görünmüyor.

Gelecek hayata inancı doğuran akılcı muhakemeler değil, duygulardır.

Bu duyguların en önemlisi, iğdsel olan ve biyolojik bakımdan faydalı olan ölüm korkusudur. Gelecek hayata gerçekten, bütün gnlmzle inanıyorsak ölümden hiç korkmamamız gerekir. Bunun sonucu pek şaşırtıcı olur, belki de çoğumuzun esefle karşılayacağı bir şey olur. Ama insan ve insandan-aşağı olan atalarımız, bir sürü jeolojik ağ boyunca savaşmışlar, birbirlerini boğazlamışlar ve cesarettten faydalanmışlardır; bu bakımdan, gerektiğı zaman ölüm korkusunu yenmek için, lmkalım savaşını kazanmış kişiler için bir üstünlüktür bu. Hayvanlarla vahşiler arasında iğdsel kavgacılık bu amaca yetmektedir; ama belli bir gelişim aşamasında, ilk olarak Müslümanların kanıtladığı gibi, ahrete inanmanın, doğal kavgacılığı kuvvetlendirmede askeri bakımdan büyük değeri olmuştur. Militaristlerin bu bakımdan ölümsüzlüğe olan inancı desteklemelerini teşvik etmemiz gerekir, bu inancın, dünya işlerine ilgisizlik yaratacak kadar derinleşmeyeceğini de farzetmemiz gerekir.

Ölümden sonra yaşama olan inancı destekleyen bir duygu da, insanın mkemmeliğine hayran kalmaktır. Birmingham pis-

koposunun dediği gibi: "Daha önce ortaya çıkmış olan her şeyden daha ince bir alettir zihin - iyiyle kötüyü bilmektedir. Westminster Abbey kilisesini kurabilmektedir. Uçak yapabilmektedir. Güneşin uzaklığını hesaplayabilmektedir... İnsan ölümle ortadan tamamiyle nasıl kaybolur ki? Onun eşsiz aleti zihin, hayat bitince kaybolur mu?"

Piskopos, muhakemesinde ilerleyerek, "Evren zeki bir amaçla biçimlenmiştir ve öylece yönetilmektedir" demekte, insanı yarattıktan sonra yok olmasına göz yummanın zekice bir şey olmayacağını eklemektedir.

Bu muhakemeye karşılık birçok sav ileri sürülebilir. Bir kere doğanın bilimsel araştırmasında ahlaksal ve estetik değerlerin araya girmesi daima yeni bulgulara engel olmuştur. Daire en mükemmel eğri olduğundan, yıldızların da daire şeklinde dönmeleri gerektiği, Tanrı salt mükemmel olanı yaratacağından ve herhangi bir evrime ihtiyacı olmayacağından türlerin değişmemesi gerektiği, salgın hastalıklar günahlarımız yüzünden çıktığı için karşı koymamak, ancak nedametle yetinmek gerektiği v.s. düşünülüyordu. Doğa değerlerimize karşı ilgisizdir, iyi ve kötü üstündeki kavramlarımızı görmeden ancak anlaşılabilir. Evrenin bir amacı olabilir, ama öyle olsa da, amacının bizim amacımızla herhangi bir benzerliği olduğunu gösterecek hiçbir şey yok.

Bunda şaşılacak bir şey de yok. Dr. Barnes, İnsanın, "iyiyi ve kötüyü bildiğini" söylüyor. Ama aslında, antropolojinin gösterdiği gibi insanların iyiyi ve kötüyü görüşleri öyle büyük çapta değişmiştir ki, sürekli hiçbir yanı kalmamıştır. Bu bakımdan, insanın iyiyi ve kötüyü bildiğini söyleyemeyiz, sadece bazı kimselerin bildiğini söyleyebiliriz. Bunlar kimdir? Nietzsche, İsa'mnkinden tamamiyle ayrı bir ahlak düzeni lehindeydi, bazı hükümetlerse sözlerini benimsemişlerdir. İyi ve kötü bilgisi,

ölümsüzlük için bir kanıt teşkil edecek olursa, önce İsa'ya mı, yoksa Nietzsche'ye mi inanmamız gerekeceğini tesbit etmemiz, sonra Hristiyanların ölümsüz, Hitler ile Mussolini'nin ölümlü olduğu konusunda ya da bunun tersine muhakeme yürüterek tartışmamız gerekir. Bu karar kuşkusuz ki, inceleme sonucu değil, savaş alanında alınır. Elllerinde en iyi zehirli gaz olan geleceğin ahlak düzenini elinde bulunduruyor demektir, bu bakımdan da ölümsüz olacaklardır.

İyi ve kötü konusundaki duygularımız ve inançlarımız, çevremizdeki her şey gibi, yaşama çabası sırasında gelişmiş tabii olaylar olup, herhangi Tanrısal ve olağanüstü bir temele dayanmamaktadır. Esopos'un masallarının birinde, bir arslana, arslan yakalayan avcılarının resimleri gösterilir, arslan da resimleri kendi yapmış olsaydı, avcılar tutan arslanların resmini yapmış olacağını söyler... Dr. Barnes, insanın, uçak yapabildiği için iyi olduğunu söylemektedir. Geçenlerde tavanda ters yürüyen sineklerin ustalığı konusunda bir türkü moda olmuştu, korosu şöyleydi: "Lloyd George uçabilir mi ya böyle? Mr. Baldwin uçabilir mi ya böyle? Ramsay Mac uçabilir mi ya böyle? Hadi canım, NERDE!" Öteki sineklerin kuşkusuz ki çok ikna edici olarak bulacakları bir şey, ilahiyatçı kafalı bir sinek çok etkili bir muhakeme düzeni kurabilirdi.

Üstelik, ancak soyut olarak düşündüğümüzde insan hakkından bu denli yüksek bir fikir sahibi olabiliyoruz. İnsanları, somut olarak, çoğumuz pek kötü olarak görmekteyiz. Uygar Devletler, gelirlerinin yarısından çoğunu, birbirlerinin vatandaşlarını öldürmek için sarfetmektedirler. Ahlak şevkiyle ilhama gelmiş faaliyetlerin uzun tarihine bakın bir: insandan kurbanlar, tutucu dinden ayrılanların kovuşturulması, büyücü-avı, soykırımlar, zehirli gazlarla toptan insan yok etmeler ki, bu, barışçılığı Hristiyanlığa aykırı gördüğümünden Dr. Barnes'in kilise meslektaş-

larından hiç olmazsa birinin beğendiği bir şey olmalıdır. Bu korkunç hareketler ve bunları meydana getiren ahlak öğretileri, zeki bir Yaratıcının gerçek kanıtı mıdır? Bunları yapan kimsele-
rin onsuzca yaşamasını dileyebilir miyiz? İçinde yaşadığımız dünya, bir karışıklık ve rastlantının sonucu olarak düşünülebilir, ama bile bile yapılmış olduğu düşünülecek olursa, bunun bir şeytanın işi olması daha olasıdır. Bense rastlandığı daha az acı verici ve daha olası bir varsayım olarak kabul ediyorum.

V (*)

Felsefe, sağlam bir bir şekilde gelişmekte olduğu günlerde, kendini ona vakfedenler için, önemi büyük hizmetlerde bulunduğunu iddia ediyordu. Rekabette rahatlık, zihin güçlüklerinde açıklama, ahlaksal çıkmazlarda kılavuz rolü oynuyordu. Ama o mutlu günler gelip geçti. Felsefe, kendi ürününün yavaş ilerleyen zaferleriyle yüksek iddialarından bir bir ayrılmak zorunda kaldı. Zihin güçlüklerinin çoğu bilim tarafından halledildi - birkaç istisnai sorunda, felsefenin kaygılandığı iddialar, ki, hâlâ cevap bulmaya çalışmaktadır, çoğu kimse tarafından Karanlık Çağların bir kalıntısı olarak görülmekte ve tam süratle Mr. F. W. H. Myers'in katı bilimine devrolunmaktadır. Filozoflar tarafından yakın zamanlara kadar duraklamadan kendi alanlarına tayin edilen - ahlak çıkmazları, McTaggart ve Mr. Bradley tarafından istatistik ve sağduyunun kaprislerine bırakılmıştır. Ama avuntu ve rahatlık verme iktidarı - güçsüzün en son gücü - McTaggart tarafından hâlâ felsefeye ait olduğu düşünülmektedir. İşte felsefenin bu son malını, çağdaş tanrılarımızın ihtiyarlamış akrabalarını kurtarmak istiyorum.

İlk bakışta sorunun çok basit olarak halledilebileceği sanılabilir. "Felsefenin rahatlık verdiğini biliyorum" diyebilir McTaggart, "çünkü beni rahatlığa kavuşturduğundan kuşku yok."

(1) 1899'da yazılmış olan bu deneme daha önce bir yerde yayınlanmamıştır.

Oysa ben, kendisine rahatlık veren bu sonuçların, onun genel durumundan çıkmadığını doğrulamaya çalışacağım, - nitekim böyle değildir de, çünkü sırf ona rahatlık sağladığı için bir yana bırakmadığı sanılabilir.

Felsefenin gerçekliğini değil, sadece duygusal değerini tartışmak niyetinde olduğumdan, görünüş ile gerçek arasındaki ayrılık üstüne dayanan, gerçeği zamandışı ve mükemmel olarak gören bir metafizik farzedeceğim. Böyle bir metafiziğin ilkesi bir ceviz kabuğu içine sokulabilir. "Tanrı kendi cennetinde duradursun, dünyada her şey kötü" - son söz budur. Bana şöyle farz olunmuş gibi geliyor, Tanrı cennetinde olduğundan, daima orada bulunmuş olduğundan, bir gün yeryüzüne inebileceği düşünülebilir - dirilerle ölüleri yargılamak için olmasa bile, hiç olmazsa filozofların inançlarını ödüllendirmek için. Bununla birlikte, tamamiyle cennette geçirmiş olduğu varlığı, üstüne ümitlerimizi dayamanın, yeryüzü işleri bakımından, acele olacağı bir çeşit stoacılıktır.

Ciddi konuşursak, bir öğretinin duygusal değeri, rekabette rahatlık bakımından, geleceği kestirebilmesine dayanmaktadır. Duygusal bakımdan, gelecek, geçmişten daha önemlidir, hatta şimdiden bile. "Sonu iyi biten her şey iyidir" özdeyişi herkesin sağduyusunun bir özdeyişidir. "Nice bulutlu sabahlar sonradan güzel bir güne döner" iyimserliktir: kötümserlikse şöyle demektedir:

*Nice anlı şanlı sabahlar görmüşüm ben
Üstün bakışlarla okşarlar dağ uçlarını
Yeşil çimenleri altın yüzleriyle öperler,
Tanrısal simya ile yaldız çekerler soluk derelere
Bir de bakarsın göz yumarlar aşağılık bulutlar
Çirkin örtülerle bürür de o göksel yüzlerini,*

*Ve çehrelerini gizleyip ıssız dünyadan
Bu yüzkarasıyla sıvışırklar batıya doğru gizlice.*

Böylece, iyi veya kötü olarak evren görüşümüzün ne olacağı, geleceğe dayanmaktadır; daima zaman içindeki görünüşlerle ilgiliiyiz, geleceğin şimdiden daha iyi olacağına emin olmadıkça, nerde avuntu bulacağımızı görmek güç olur.

Gelecek o denli iyimserlikle ilişkilidir ki, McTaggart'ın kendi iyimserliği, zamanın yadsınmasına dayanmasına rağmen, Mutlak'ı, şeylerin gelecekteki bir durumu, "bir gün açığa çıkması gereken bir ahenk" gibi görmek zorunda kalmaktadır. Esasında beni bunun farkına vardiıran McTaggart olduğundan, bu çelişme üstünde durmak yakışık almaz. Ancak üstünde durmak istediğim şey, gerçeğin zamandışı ve sonsuzca iyi olduğunu söyleyen öğretilen türetililecek her türlü rahatın sadece ve münhasıran bu çelişmeden türetilmiştir. Zamandışı bir gerçek'in, geçmişle olmadığı gibi, gelecekle de yakın bir ilgisi olamaz; mükemmelliği şimdiye dek ortaya çıkmamışsa, gelecekte çıkacağım düşünmek için hiçbir neden yoktur, daha muhtemel olan Tanrının kendi cennetinde kalacağıdır. Aynı şekilde, bir zamanlar, açık *olmuş olması* gereken bir ahenkten de bahsedebiliriz; "Acım ilerde, sevincim geride olabilir" - bunun insanı ne kadar avutacağı bellidir.

Bütün yaşantımız zamanla bağlıdır, zamandışı bir yaşantı düşünmek olası değildir. Öyle bile olsaydı, çelişmeye düşmeden böyle bir yaşantıyı *gelecekte* duyacağımızı düşünemedik. Bu bakımdan, felsefenin gösterebileceği bütün yaşantı, bildiğimiz yaşantıya benzeyecektir herhalde - bu bize kötü görünüyorsa, görünüş'lerden ayrı hiçbir gerçek öğretisi daha iyi bir şey için umut veremez. Bu durumda çaresiz bir düalizme düşmüş oluyoruz: bir yanda iyi kötü olaylarıyla ölümleriyle, başa-

nisızlıklarıyla, felaketleriyle bildiğimiz dünya var; öte yanda, gerçek dünyası dediğimiz bir hayali dünya var, bu gibi bir dünyanın gerçekten olduğunu gösterecek başka her türlü belirtinin yokluğunu, gerçeğin genişliğiyle telafi etmeye çalışıyoruz. Bu gerçek dünyası için elimizdeki biricik neden, anlayabilecek olsaydık gerçeğin bu şekilde olması gerektiğidir. Tamamiyle ideal bir kuruluşun sonucu bildiğimiz dünyadan - aslında gerçek dünyadan - apayrı olursa - üstelik, bu kurmadan dolayı, başka hiçbir yaşantı duymadığımız durum dışta kalmak üzere, gerçek dünyası denen şu dünyayı hiçbir zaman yaşamayacaksak - şimdiki cansıkıntılarımızın avutulması bakımından, metafizike başvurmadan kazancımızın ne olacağını düşünemiyorum. Örneğin, ölümsüzlük gibi bir sorunu alın ele. İnsanlar, ölümsüzlüğü, ya bu dünyanın adaletsizliğinin bir düzeltilmesi ya da, ki bu daha saygıdeğer bir etkindir, sevmiş oldukları kimselerle ölümden sonra buluşmak olanağı olarak görmüşlerdir. Bu son duyguyu hepimiz duymaktayız, felsefe bunu tatmin edecek olsaydı, bu tatmin için ona son derecede borçlu kalırdık. Ama felsefenin elinden, gelse gelse, ancak ruhun zamandışı bir gerçek olduğuna teminat vermek gelebilir. Zamanın hangi anında ortaya çıkarsa çıksın, hiç ilgisi yoktur onunla, bu öğretiden de ölümden sonra varoluş diye meşru olarak bir şey çıkarılamaz. Keats şu mısralarla esef edebilir:

*Sana bakamayacağım bundan böyle,
Düşüncesiz aşkın
Büyüsel gücünün tadına varamayacağım!*

Ve ona "bir saatlik güzel varlık" sözünün metafizik bakımdan doğru olmadığını söylemek de pek avuntu sağlamaz. "Zaman gelip, sevgilimi alıp götürecektir", "Bu düşünce kaybet-

mekten korktuğu şeyi ele geçirdiği için ağlamamazlık edemeyen bir ölüm gibi" sözleri hâlâ gerçektir. Zamandışı mükemmel gerçek öğretilerinin her yönü böyledir. Şimdi kötü olmak, kötü'nün esef edilecek ayrıcalığıdır - şimdi kötü görünen her şey, belki de, bütün zaman boyunca bütün çocuklarımızı tedirgin etmek için kalacaktır. Bu gibi bir öğretilerde, bence, hiçbir rahatlık ve avuntu belirtisi yoktur.

Hristiyanlığın ve bütün önceki iyimserliklerin dünyayı sonsuzca esirgeyici bir Takdiri İlâhi ile yönettiği bu bakımdan metafizik açıdan iyi olduğunu gösterdiği doğrudur. Ama bu aslında, dünyanın gelecekteki mükemmelliğini ispat için bir araç olmuştur sadece - örneğin iyi insanların ölümden sonra mutlu olacağını ispatlamak için. Rahatlık sağlamış olan -tabîî meşru olmayarak- hep bu tündengelim olmuştur. "Tanrı iyi bir dosttur, mutlaka her şey düzelecektir."

Aslında gerçeğin iyi olduğunu söyleyen soyut öğretinin kendisi başlıbaşına avuntu vericidir denebilir. Bu öğretinin ispatını ben kabul etmiyorum, doğru olsaydı bile, niçin avuntu vereceğini anlamıyorum. Benim üstünde durduğum metafiziğin hayal ettiği gerçek'in, deney dünyasıyla hiçbir ilgisi olmadığıdır. Bu boş bir soyutlamadır, bütün çıkarlarımızı içinde bulunduran görünürdeki dünya için tek bir sonuç çıkarılamaz bundan. Metafiziğin çıktığı katıksız zihin ilgisi bile, görünürdeki dünyayı açıklama için olan bir ilgidir. Bu gerçek elle değilebilecek dünyayı açıklayacağına metafizik temelden ayrı başka bir dünya kurmaktadır hayalde, öylesine apayındır ki bu dünya, gerçek yaşantıdan öylesine uzaktır ki, günlük hayatın dünyası üstünde hiçbir etkisi olmamaktadır, hiçbir gerçek dünyası yokmuş gibi yoluna devam etmektedir. Gerçek dünyasına "başka bir dünya" olarak bakacak biri bile olsa, göklerin bir yanında Tanrısal bir şehir olarak görecektir olan biri bile olsa, bizde olma-

yan, mükemmel yaşantısı olan başkalarının varlığını düşünerek bir çeşit avuntu olabilir tabii. Ama bizim yaşantımızın, bildiğimizce, o mükemmel yaşantı olduğunun söylenmesi bizi etkileyemez, çünkü bizim yaşantımızın, olduğundan daha iyi olduğunu ispatlayamaz. Öte yandan, bizim bugünkü yaşantımızın, felsefenin kurduğu o mükemmel yaşantı olmadığını söylemek, felsefi gerçeğin sahip olabileceği biricik varoluş şeklini yok etmek demektir - çünkü Tanrı, cennetinden ayrı bir varlık gibi ileri sürülemez. O halde, ya, bizim şimdiki yaşantımız mükemmeldir - ki bu boş bir sözdür, bildiklerimize, herhangi yeni bir şey ilave etmemektedir - ya da mükemmel yaşantı diye bir şey yoktur, bizim gerçek dünyamızsa, kimse tarafından yaşanmadığından, sadece metafizik kitaplarında vardır. Ne olursa olsun, bana öyle geliyor ki, felsefede, dinin sağladığı avuntuları bulamayız.

Felsefenin bizi avutabileceğinin inkar edilemeyeceği birtakım anlamlar vardır elbette. Sabahlarımızı felsefe yaparak hoş geçirebiliriz: bu anlamda, edinilen avuntu, bazı aşırı durumlarda, akşamlarımızı geçirmek için içmemize benzetilebilir. Muhtemelen çoğumuzun Spinoza'ya karşı davranışımız gibi, felsefeyi estetik açıdan ele alabiliriz. Bir ruh haleti yaratmak, evren üstünde herhangi bir görüşte bulunmak, hayata karşı belli bir davranış sağlamak vasıtası gibi, metafiziği, şiir ve müzik niyetine de kullanabiliriz - bundan doğacak zihin durumunun değeri, elde edilen gerçeklere nisbetle değil, uyandırmış olduğu şiirsel duygulara göre ve bu duygular yüzünden biçilecektir. Bu ruh haletlerindeki tatminkârlığımız doğrusu bana, metafizikçinin mesleğinin karşısı gibi geliyor. Bu, gerçek dünyayla kötülüklerini unutmanın ve o an için kendimizi, kendimizin yarattığı bir dünyanın gerçekliğine ikna etmemizden duyduğumuz tatmindir. Bradley'in metafiziği doğrularken dayandığı noktalardan biri

böyle görünüyor. "Şiir, sanat ve din, halkı hiç ilgilendirmemeye başladığı zaman ya da en son sorunlarla uğraşmadan, onları anladığı zaman; esrar ve büyü zihni, neyi sevdiğini bilmeden başıboş dolaşmaya bıraktığı zaman, metafiziğin değeri kalmayacaktır" demektedir. Metafiziğin bu şekilde bize verdiği, Shakespeare'in *Fırtına* adlı eserinin verdiği şey gibidir - ama bu görüş üstündeki değeri, gerçekliğinden tamamiyle ayrıdır. *Fırtına*'ya değer vermemiz, Prospero'nun büyüü, bize ruh dünyasını tanıttığı için, estetik bakımdan değildir; çünkü bir ruh dünyasını bize farketmediği için değildir metafiziğe değer vermemiz. Kabul ettiğim estetik tatminle, felsefe çerçevesi içinde reddettiğim dinsel avuntu arasındaki temel ayrılığı göstermektedir bu. Estetik tatmin için, zihnin ikna olması gereksizdir bu bakımdan, bize en çok estetik sağlayan metafiziği seçebiliriz. Öte yandan, dinsel avuntu için inanç şarttır, inandığımız metafizikten dinsel huzur bulmadığımızı ileri sürüyorum.

Bununla birlikte, estetik duygunun oldukça mistik bir kuramını benimseyerek muhakemeye bir incelik verebiliriz. Gerçeği, gerçekteki gibi her ne kadar tamamiyle yaşayamazsak da, bazı yaşantıların, başka yaşantılara göre gerçeğe daha yaklaştığı bu yaşantıların da sanat ve felsefe tarafından sağlandığı söylenebilir. Sanat ve felsefenin bazen sağladığı yaşantıların etkisi altında bu görüşü benimsemek kolay gibi görünüyor. Metafizik tutkusu olanlar için felsefenin, bazen tanrısal bir vizyon tarafından değiştirilen bir dünyanın mistik anlamı kadar zengin ve güzel, gönülden dilenecek bir duygu yoktur. Bradley şöyle der: "Kimimiz şöyle, kimimiz böyle görünürdeki dünyanın ötesiyle bir çeşit bağımız varmış gibi duyuyoruz. Bizi hem destekleyen, hem alçakgönüllü yapan, hem takdir eden, hem destekleyen yüksek bir varlığı türlü şekillerde duymaktayız. Bazı kimseler için evreni anlamak için sarfedilen zihin çabası, en son gerçeği

incelemesinin başka bir etkeni gibi görünmektedir."

Bu kimselerin, en son gerçeği bulamayacaklarını sanmak için de bir neden değil mi aynı zamanda? *Appearance and Reality* (Görünüş ve Gerçek)'deki öğretilenle sanki en son gerçeğin benzerliği varmış gibi... Duygunun değerini inkar etmiyorum, ama esas bakımından herhangi özel bir anlamda tanrısal bir vizyon (görüntü) ya da Tanrının yaşantısı olduğunu inkar etmiyorum. Bir bakıma her türlü yaşantı Tanrı yaşantısıdır, ama başka bir bakımdan da, her yaşantı zaman içinde olduğundan, Tanrı da zamandışı olduğundan, hiçbir yaşantı Tanrı yaşantısı değildir - vizyon ile gerçek arasındaki tesbit olunmuş uçurum öyle derin ki, görebildiğim kadar, bazı yaşantıları, başka yaşantılara nazaran tam gerçek yaşantıya daha yakın görmek için bir neden yoktur. Bu bakımdan, söz konusu olan yaşantıların değeri, Bradley'in demek istermiş görüldüğü, bizim atfedebileceğimiz herhangi üstün bir doğruluk üstüne değil, tamamiyle duygusal niteliğine dayatılmalıdır. Böyleyse, felsefenin değil, felsefe yapmanın avantajları olabilir olsa olsa. En son gerçeğin araştırılması için bir neden teşkil ederler, çünkü yolda giderken yol üstünde toplanacak çiçeklerdir; ama başansı için bir ödül oluşturmamaktadır; çünkü bütün göze görünenlere göre, çiçekler sadece yolun baş tarafında büyümüşlerdir, yolculuğumuzun sonuna varmadan çok önce kaybolmaktalar.

İleri sürmüş olduğum görüş, kuşkusuz ki iç açıcı bir görüş değil, genellikle benimsense de, felsefe incelemesini geliştirecek bir görüş olamaz. Böyle yapmak istediğim zaman, şu özdeyişe göre kendimi doğrulayabilirim: her şeyin çürümüş olduğu yerde balık kokuyor diye bağırarak insanın ödevidir. Ama metafiziğin, dinin yerini tutmaya kalktığında, fonksiyonunda yanıldığını ileri sürmeyi tercih ediyorum. Yerini alabileceğini kabul ediyorum, ama bu, salt kötü metafizik olmaktadır. Metafiziğin

de, bilim gibi, zihin merakıyla doğrulanacağı, sadece zihin merakıyla yönetilmesi gerektiği niçin kabul olunmasın? Metafizikte iç rahatlığı arama isteği büyük çapta yanlış muhakeme ve zihin sahtekarlığı meydana getirmiştir. Dinin bırakılması, hiç olmazsa bundan kurtaracaktır bizi. Zihin merakı bazı kimselerde olduğu için de, muhtemelen şimdiye dek yapılmış olan yanlışlardan kurtulmuş olacaklardır. Bradley şöyle demektedir: "Başlıca isteğinin sadece tek bir yoldan gerçekleşeceğini bilen bir adam o yol üstünde ne olursa olsun, dünya o konuda ne düşünürse düşünsün, aradığım o yolda bulmaya çalışacaktır; böyle yapmazsa, horgörülen bir kimse olur."

VI

KATOLİK VE PROTESTAN KUŞKUCULAR(*)

Türlü ölkelerin özgürdüşünür kimseleriyle ve türlü atalarla fazla ilişkisi olanlar, gençliklerinde öğretilmiş olan ilahiyat bilgilerinden ne denli kurtulmuş olduklarını düşünürlerse düşünsünler, Katoliklerle Protestanlardan gelenler arasındaki önemli ayrılığı görmüşlerdir. Protestan ile Katolik arasındaki ayrılık, özgürdüşünenler arasında, inananlar arasındaki kadar belirgindir; doğrusu temel ayrılıkları ortaya çıkarmak belki daha kolaydır, çünkü şatafatlı dogma ayrılıkları ardına saklanmamışlardır. Tabii, bir güçlük vardır bu arada, Protestan ateistlerin çoğu İngiliz veya Alman, Katolik ateistlerinse çoğu Fransızdır. Gibbon gibi Fransız düşüncesiyle yakından temasa getirilmiş olan İngilizler, Protestanlardan gelmelerine rağmen, Katolik özgürdüşünürlerin özelliklerini almaktadırlar. Yine de büyük ayrılık kaybolmamaktadır, bunun ne alanda olduğu üstünde durmak ilginç olur.

Tam bir tipik Protestan özgürdüşünürü olan James Mill'i oğlunun otobiyografisinde görüldüğü gibi ele alabiliriz. "Babam," diye başlıyor John Stuart Mill, "İskoçya Presbiteryen mezhebinde yetiştirilmişti, kendi incelemeleri ve düşünceleri

(*) 1934'te yazıldı.

sadece Vahiy'i değil, Doğa Dini denen şeyin temelini de reddedecek şekilde yetiştirilmişti. Babamın dinsel inanç denen şeyi reddetmesi, çoğu kimsenin sanabileceği gibi bir mantığa ve ispata dayanmıyordu: nedenleri zihinden çok, ahlaka dayanıyordu. Bu denli kötülük dolu bir dünyanın, sonsuz gücü, mükemmel iyilik ve adaletle karıştıran bir sanatçının eseri olduğuna inanmayı olanaksız gibi görüyordu... Dine karşı nefreti - dinden genellikle ne anlaşıyorsa - Lucretius'un cinsindendi: sadece zihin aldanması yüzünden değil, aynı zamanda büyük bir ahlaksal kötülük yüzünden meydana gelmiş bir duyguyla bakıyordu ona. Benim dinle ilgili kanılarına ve duygularına karşı izlenimler edinmeme bırakması, babamın ödev fikriyle hiç uyuşmayacak bir şey olurdu; ta baştan bana dünyanın nasıl olduğu konusunda hiçbir şey bilinmediğini öğretmiş oldu." Yine de James Mill'in Protestan olarak kaldığına şüphe yoktur. "Reform hareketine, düşünce özgürlüğüne, rahiplerin zorbalığına karşı büyük ve kesin bir savaş olarak büyük bir ilgiyle sanılmamı öğretti."

Bütün bunlarda, James Mill, sadece John Knox'un düşüncesini yerine getiriyordu. Kendisi her ne kadar aşırı bir mezhebe bağlıysa da, ve onu kendinden önce gelenlerden ayıran ahlaksal bir ciddilik ve ilahiyata ilgiyi muhafaza ediyor idiyse de, kendisi özgür kilise üyesiydi. Protestanlar ta baştan inanmadıkları şeylerle nitelenirler; bu bakımdan bir dogmayı atma, hareketi sadece bir aşama ileriye götürmektir. Sorunun özü ahlaksal şevktir.

Bu, Protestan ve Katolik ahlak düzeni arasındaki ayrılıklardan sadece biridir. Protestan için istisnai derecede iyi olan bir adam, yetkililere ve alınmış olan öğretilere, Luther'in Diet'indeki gibi karşı gelen bir adamdır. Protestanın iyilik kavramı bireysel ve yalnız başmadır. Ben bir Protestan olarak yetiştirildim, genç zihnime kakılmış metinlerden biri şöyleydi:

"Kötülük yapmak üzere bir yığına katılmayacaksın." Bu metnin bugüne dek beni en ciddi hareketlerimde etkilemiş olduğunun farkındayım. Katoliği erdem konusunda apayrı bir düşüncesi vardır: ona göre, bütün erdemde bir boyun eğiş unsuru vardır, vicdanda beliren Tanrının sesine değil sadece, vahiy'in hazinesi olan Kilisenin yetkisinde de. Bu, Katoliğe, Protestaninkinden çok daha toplumsal bir erdem kavramı vermektedir, kiliseyle olan bağı kopardığı zaman ayrılış acısını daha kuvvetli duymaktadır. İçinde yetiştirilmiş olduğu belli bir Protestan mezhebinden ayrılan Protestan, o mezhebin kurucularının yakın bir geçmişte yapmış olduğu şeyi yapmaktadır, zihniyeti de yeni bir mezhebin kurulmasına uydurulmaktadır. Oysa Katolik, Kilisenin desteği olmadan kendini yitmiş gibi görmektedir. Farmason gibi başka bir kuruluşa katılabilir tabii, ama gene de çaresiz bir başkaldırmanın farkındadır. Hiç olmazsa, bilinçaltında, ahlaksal hayatın Kilisenin üyelerine münhasır olduğuna, bu bakımdan özgürdüşünür için en yüksek erdem yollarının kapanmış olduğuna genellikle inanmaktadır. Bu kanı, kendi yaradılışına göre türü yollara sürükleyebilir onu; neşeli ve işleri olurluna bırakan bir kimseyse, William James'in ahlaksal bir şölen dediği şeyden faydalanır. Sistem ve tündengelimlere bir düşmanlık halinde, bir zihin bayramında yaşayan Montaigne'de bunun en mükemmel örneği görülebilir. Modernistler, Rönesansın ne denli aydın-karşıt bir hareket olduğunu daima farkedememektedirler. Ortaçağlarda şeyleri ispat etmek âdetti; Rönesans, bunları gözlemleme alışkanlığını çıkarmıştı. Montaigne'in dostça davrandığı biricik mantık ölçütleri belli bir olumsuzluğu ispat edenlerdir, Arios'un öldüğü gibi, bütün ölenlerin zındık olmadığını göstermek için bilgisini seferber ettiği gibi. Şöyle veya böyle ölmüş olan türlü kötü adamların listesini yaptıktan sonra, şöyle devam etmektedir: "Ama, İreneus'un başına da aynı şey gelmiş-

ti: Tanrının niyeti, bu dünyanın iyi veya kötü talihinden başka iynin ümit edeceği kötünün korkması gerekeceği başka bir şey daha olduğunu bize öğretmektir." Bu sistem sevmeyiştten Katoliklikte, Protestan özgürdüşünürlerine karşıt olarak bir özellik kalmıştır. Buna neden, gene Katolik teolojinin sistemi, kişiye (kahramansı bir kudreti olmadıkça) başka bir rakip doğuramayacak, doğurmasına bırakmayacak kadar zorlayıcı oluşudur.

Bu bakımdan, Katolik özgürdüşünürü, hem ahlaksal, hem de zihinsel gösteriştten kaçmaktadır, oysa Protestan özgürdüşünürü her ikisine de eğilimlidir. James Mill, oğluna: "Beni kim yarattı?" sorusunun yanıtlandırılmayacağını öğretmişti, "çünkü, yanıtlamızı üstüne dayayabileceğimiz bir yaşantı veya gerçek bir bilgi elimizde yoktur; verilecek her cevap güçlüğü daha da artırmaktadır, çünkü eninde sonunda "Tanrıyı kim yarattı?" sorusu ortaya çıkmaktadır." Bunu Voltaire'in Dictionnaire Philosophique'de Tanrı konusunda söylediği şeyle karşılaştırm. Bu eserde "Tanrı" için şöyle denmektedir: "Arkadius'un saltanatı sırasında, İstanbul'daki teoloji öğretmeni Logomakos, İskitya'ya gitmiş, Colchis'in sınırındaki, verimli Zephirim ovalarında, Kafkasların eteğinde durmuştur. Dendindac adındaki ihtiyarcık, büyük avlusundaydı, ağılı ile büyük ambar arasında bulunuyordu; karısı, beş oğlan çocuyla anne-babası ve hizmetçilerle birlikte hafif bir yemekten sonra dizçökmüşler, Tanrıya şükrediyorlardı."

Yazı hep bu üslupta devam ettikten onra, şu sonuca varmaktadır: "O gün bugün, tartışmaya girmemeye karar verdim." İnsan James Mill'in, bir gün gelip de, artık tartışmamaya karar vereceği ya da daha az ulu bir konu bile olsa bir masal ile canlandıracağım düşünemez. Voltire, Leibnitz'den söz ederken, ustaca, konudışı sanatım kullanamazdı da: "Almanya'nın kuzeyinde Tanrının sadece bir tek dünya yaratabileceğini ilan etmişti."

James Mill'in kötülüğün varlığını beyan ederkenki ahlaksal şevkini, Voltaire'in aynı konudaki şu metniyle karşılaştırın: "Kötünün varlığı Apollon'un salonunda dostları ve metresiyle güzel yemek yiyen sağlam bir Lucullus tarafından şaka olarak inkâr edilebilir ancak; ama hele bir pencereden bakın, bir takım sefil insanlar görülecektir, kendi de bir hastalığa tutulsun, o da sefil olacaktır."

Montaigne ile Voltaire, neşeli şüphecilerin en üstün örnekleridir. Bununla birlikte, bir sürü Katolik özgürdüştür, neşeli olmaktan uzak olmuşlardır, sıkı disiplinli bir inanç ve yönetici bir kilisenin ihtiyacını duymuşlardır. Bu gibi kimseler, bazen Komünist olurlar, bunun en iyi örneği Lenin'dir. Lenin inancını bir Protestan özgürdüştürden almıştır (çünkü, Yahudilerle Protestanlar zihin bakımından birbirinden ayıramaz), ama Bizanslı ataları, inancın görünürdeki sembolü gibi, onu bir Kilise yaratmaya zorlamıştır. Aynı girişimin daha az başarılı bir örneği de Auguste Comte'dur. Anormal bir gücü olmadıkça, bu yaradılıştaki kimseler er geç Kilisenin kucağına düşerler. Felsefe alanında pek ilginç bir örnek Santayana'dır, ortodoksluğu başlı başına daima sevmiştir, ama Katolik Kilisenin sağladığından zihin bakımından daha az tiksiniç bir biçim aramıştır. Katoliklikte Kilise kuruluşunu ve siyasi etkisini hep sevmiştir; genel bir ifadeyle, Kilisenin Yunanistan ve Roma'dan almış olduğunu beğeniyor, Kilisenin Yahudilerden, aldığı şeyi sevmiyordu, bu arada Kurucusuna olan herhangi bir borcu da benimsemiyordu. Lucretius'un Demokritus'un ilkelerine dayanarak bir Kilise kurmuş olmasını canı gönülden dileyebilirdi, çünkü materyalizm zihnine daima yatkın gelmiştir, üstelik, ilk eserlerinde, her şeyden çok maddeye tapıyordu. Ama sonunda, bugün gerçekte varolan her Kilisenin, öz bakımından varolmaya münhasır herhan-

gi bir Kiliseye tercih edileceğini duymuştur. Bununla birlikte, Santayana istisnai bir olgudur, bizim modern kategorilerin hiçbirine doğru dürüst uymamaktadır. Aslında Rönesans-öncesidir, Dante'nin, Epikuros'un öğretilerine bağlanmış olmaları yüzünden, cehennemde işkence çeker halde gördüğü Gibelin'lerdendir denebilir. İstemeye istemeye Amerika'yla uzun süren bir ilişkinin bir İspanyol karakterinde ister istemez yaratacağı sıla özlemiyle desteklendiğinden kuşku yoktur bu görüşün.

Herkes George Eliot'un F. W. H. Myers'e Tanrı olmadığını, ama gene de iyi olmamız gerektiğini nasıl öğrettiğini bilir. George Eliot bunda tipik bir Protestan özgürdüştür gibi davranıyordu. Genellikle denebilir ki, Protestanlar iyi olmadan hoşlanmaktadır ve teolojiyi kendilerini iyi tutmak için çıkarmışlardır, oysa Katolikler kötülüğü sevmektedirler, teolojiyi komşularını iyi tutmak için yaratmışlardır. Katolikliğin toplumsal niteliği ile Protestanlığın bireysel niteliği bu yüzdendir. Tipik bir Protestan özgürdüştür olan Jeremy Bentham, zevklerin en büyüğünün insanın kendi kendini beğenme zevki olduğunu söylemiştir. Bu yüzden aşırı derecede yeme ve içmekten, sefih bir hayat yaşamaktan komşusunun parasına göz dikmekten kendini alıkoymuştur, çünkü bunlardan hiçbirisi ona, Jack Horner ile paylaştığı o nefis hazzı veremeyecekti, ama kolay olmamıştı bu, çünkü elde edebilmek için Noel pastasından vazgeçmesi gerekmişti. Öte yandan Fransa'da, ilk bozulan riyazetçi ahlakı olmuştu; teolojik şüphe, sonradan, bir sonuç olarak doğmuştu. Bu aylık bir inanç meselesinden çok, muhtemelen bir milliyet ayrılığıdır.

Dinle ahlak arasındaki bağ, tarafsız bir coğrafi incelemeye değer bir konudur. Japonya'da bir keresinde, rahipliğin veraset yoluyla geçtiği bir Budizm mezhebiyle karşılaşmışım. Budist

rahipler bekar olduklarından, bunun nasıl olabileceğini sordum; kimse bana bu konuda bilgi veremedi, sonradan bir kitaptan öğrendim konuyu. Mezhep inançla doğrulama öğretisinden çıkmıştı, inanç saf kaldığı süre günahın önemi olmadığı sonucuna varmıştı; bu yüzden rahiplerin hepsi de günah işlemeye karar vermişlerdi, ama onları ayartan biricik günah, evlilikti. O gün bugün bu mezhebin rahipleri evlenmişlerdir, başka bakımdan suçlanabilecek bir yanı olmamıştır hayatlarının. Amerikalılar evliliğin günah olduğu inandırılacak olsa, belki boşanma ihtiyacı duymaz olurlar artık. Bazı zararsız hareketlere "Günah" damgası vurmak, ama işleyenleri hoşgörmek akıllı bir toplumsal düzenin özünden ileri gelmektedir belki. Bu bakımdan kötülüğün vereceği zevk herhangi bir kimseye zararı dokunmadan elde edilebilir. Bu konu çocuklarla olan ilişkilerimde kendini zorla kabul ettirmiştir bana. Her çocuk arasına yaramaz olmak ister, rasyonel olarak bir eğitim uygulanmışsa, yaramazlık içtepisini gerçekten zararlı bir hareketle tatmin edecektir, oysa pazarları iskambil oynamak kötü bir şeydir ya da cumaları et yemek günahdır diye öğretilmişse kendisi günah içtepisini kimseye zararı dokunmadan tatmin etmiş olacaktır. Ben uygulamada bu ilkeye göre davrandığımı söylemiyorum; gene de yukarıda sözünü etmiş olduğum Budist mezhebi bunun akıllıca bir şey olabileceğini göstermektedir.

Protestan ile Katolik özgürdüşünürler arasında bulmaya çalıştığımız ayrılık üstünde aşırı derecede sıkı bir şekilde durmak olmaz; örneğin onsekizinci yüzyılın sonlarındaki *Encyclopédiste*'ler ile *Philosophe*'lar Protestan tiplerdi, Samuel Butler de bir bakıma Katolik tipiydi. Göze çarpan başlıca ayrılık Protestan tipte gelenekten ayrılış, her şeyden çok zihinseldir, Katoliklikte ise tatbikattadır. Tipik Protestan özgürdüşünür, zın-

dıkça fikirlerin savunmasından başka, komşularının hoşuna gitmeyecek bir şey yapmak için bir istek duymaz. Two'nun *Home Life with Herbert Spencer*'i (dünyadaki en harika kitapların biridir), o filozof konusundaki ortak fikri söyleyerek şöyle demektedir: "Onun hakkında iyi bir ahlaki karakteri var demekten başka söylenecek şey yok." Eserlerinde zevkin hayatın amacı olduğunu ileri süren Herbert Spencer'e, Bentham Miller'e, ya da herhangi başka bir İngiliz özgürdüşünürüne, kendileri için zevk aramak akıllarına gelmezdi, oysa aynı sonuçlara varmış olan bir Katolik, kendini varmış olduğu sonuçlara uydurmaya çalışırdı. Bu bakımdan dünyanın değiştiği söylenmelidir. Günümüzün Protestan özgürdüşünürü düşüncede olduğu gibi, davranışta da özgür hareket etmeye eğilim göstermektedir, ama bu Protestanlığın genel çöküşünün bir belirtisidir sadece. Eski iyi günlerde bir Protestan özgürdüşünür, özgür aşk lehine soyut olarak karar verebilirdi, oysa bütün hayatı boyunca tam bir bekarlık içinde yaşardı. Bu değişikliğin esef edilecek bir değişiklik olduğunu sanmaktayım. Sıkı bir sistemin çökmesinden büyük çağlar ve şahıslar doğmuştur; sıkı sistem gereken disiplin ve tutarlılık sağlamıştır, yıkılışıysa gereken enerjiyi koyuvermiştir. Yıkımın ilk anında başarılan hayran kalınacak sonuçların sonsuza dek devam edeceği sanılmamalıdır. Kuşku yok ki, ideali, belli bir hareket sıklığına ilave olarak bir düşünce plastikliğidir, ama kısa geçiş devreleri bir yana, bunun uygulamada başarılmaması güçtür. Eski tutuculuklar yıkılıyorsa, çatışma zorunluluğundan yeni sıkı sistemlerin kurulması olasıdır. Rusya'daki Bolşevik ateistler bir gün Lenin'in tanrısallığı konusunda kuşkuya düşecekler, kişinin kendi çocuklarının kötü bir şey olmayacağını göstereceklerdir. Sun Yat-Sen'i hakkında söyleyecekleri şeylerin bazılarını ifade etmeyecekleri Çin'de Kuomintang ateistler

olacaktır. Liberalizmin yıkılmasının insanların uğrunda savaşı-
cakları bir inanca bağlı olmalarını gittikçe güçleştireceğini sanı-
yorum. Belki de türlü ateistler bir gizli dernek kurup Bayle'in
sözlüğünde icat etmiş olduğu metodlara döneceklerdir. Bir avu-
nacak taraf var yalnız, o da fikir kovuşturmasının yazınsal üslup
üstünde önemli etkisi olduğudur.

VII

ORTAÇAĞDA HAYAT(*)

Ortaçağ görüşümüz, belki de başka bütün çağlardan daha yanıltıcı bir şekilde önyargılarımıza uydurulmuştur. Görünüm bazen kapkara, bazen de pespembe olmuştur. Kendinden şüphe etmeyen onsekizinci yüzyıl, Ortaçağa barbar diye bakıyordu; Gibbon'a göre, o günlerin insan bizim şu "kaba atalarımız"dan başka bir şey değildi. Fransız devrimine karşı olan tepki, aklın insanı giyotine götürdüğü deneyimine dayanarak saçmalığın romantikçe hayranlığım doğurmuştu. İngiliz dili konuşanlar arasında Walter Scott'un romanlarıyla halka tanıtılmış olan farazi "şövalyelik çağı"nın övülmesine sebep olmuştu. Sıradan oğlan veya kız çocuğu, hâlâ Ortaçağa romantik olarak bakabilir; kız veya oğlan çocuğu, şövalyelerin zırhlı giysiler giydiği, mızraklar taşıdığı, ille de kibar, ya da öfkeli olduğu bir devir düşünmektedirler; bütün kadınlar güzel ve üzgündür, ama hikâyesinin sonunda kurtulacağından emindirler. İkincisi gibi Ortaçağa hayran olan bambaşka bir görüş daha vardır; bu da kiliselerin görüşüdür, bu Reform'a karşı duydukları nefretten doğmuştur. Üstünde durulan şeyler, sofuluk, tutuculuk, skolastik felsefe ve Hıristiyan dünyasıyla Kilisenin birliğidir. Romantik görüşte olduğu gibi, bu da akla karşı bir tepkidir, ama daha safdi-

(*) 1925'te yazıldı.

lane bir tepkidir, bir zamanlar dünyaya hâkim olmuş ve yeniden hâkim olabilecek olan büyük bir düşünce sistemine yönelmektedir.

Bütün bu görüşlerde gerçek payı vardır: Ortaçağ barbardı, şövalye hayatı vardı, sofuydular. Ama bir çağı doğru olarak görmek istiyorsak, kendimizinkiyle lehte veya aleyhte karşılaştırarak göremeyiz; yaşayanlara nasıl geliyordu, ona göre, görmeye çalışmamız gerekir. Her şeyden çok, her çağda çoğu kimsenin bayağı kimse olduğunu, tarihçilerin ele aldığı büyük konulardan çok günlük ekmekleri için kaygılanan kimseler olduğunu hatırlamamız gerek. Bunlar gibi sıradan ölümlüler, Miss Eileen Power'ın *Medieval People* adlı pek hoş kitabında anlatılmaktadır, Charlemagne zamanından VII. Henry zamanına kadar gelmektedir. Galerisindeki en ileri gelen kimse Marco Polo'dur, öteki beşi, hayatları, kaybolmamış olan belgeler vasıtasıyla yeniden açığa çıkarılmaya çalışan, oldukça karanlık kimselerdir. Bir aristokrasi uğraşı olan Şövalyelik bu demokratik salnamelerde görülmemektedir, sofuluk köylüler ve İngiliz tüccarları tarafından temsil edilmektedir; ve onsekizinci yüzyıl sanıldığından çok daha az barbarcadır. Bununla birlikte, "barbarca" görüşün lehine kitapta gösterilen pek göze çarpıcı bir çatışma vardır: Rönesanstan hemen önceki Venedik sanatıyla ondördüncü yüzyıl Çin sanatı arasındaki çatışmadır bu. İki resim reproduksiyonu vardır: Biri Marco Polo'nun karaya çıkışını canlandırmaktadır, öteki Cao Meng-Fu'nun ondördüncü yüzyıl bir Çin manzarasıdır. Miss Power şöyle demektedir: "Biri (Cao-Meng-Fu'nunki) son derece gelişmiş bir uygarlığın, ötekiyse safdil, hemen hemen çocuksu bir uygarlığın eseridir." İkisini karşılaştıran herkes bunu açıkça görür.

Yakınlarda çıkan başka bir kitap, Leiden'li Profesör Huizinga'nın *The Waning of the Middle Ages* (Ortaçağın Çöküşü) adlı

kitapta, Fransa ve Flandres'in ondört ve onbeşinci yüzyılın pek ilginç bir manzarasını vermektedir. Bu kitapta şövalyelik haket-tiği payı almaktadır, ama romantik görüş açısından değil, hayat-larının tahammül edilemeyecek sıkıntısını gidermek için yük-sek sınıfların yarattığı bir oyun olarak ele alınmaktadır. Şövalyeliğin önemli bir kısmı, tatmin edilmeden bırakmanın zevk vereceği acayip bir saray aşkı şekliydi. "Onikinci yüzyılda tatmin olmamış istek Provans'm saz şairleri tarafından aşkın temel kavramı olarak işlenmeye başladığı zaman, uygarlığın ta-rihinde önemli bir dönüm noktası olmuştu. Saray şiiri isteğin kendimi esas konu yapmaktadır, böylece olumsuz bir tema ile bir aşk kavramı yaratmaktadır.

*"Zihinsel ve ahlaksal kavramları bir aşk sanatı içine gömü-lü yüksek bir sınıfın varlığı*tarihte oldukça istisnai bir gerçek olarak kalmaktadır. Başka hiçbir devirde bu devirde olduğu kadar uygarlık ideali aşk idealiyle karışmamıştır. Skolastisizm bütün felsefi düşünceyi tek bir merkezde toplamayı nasıl istiyor-sa, saray aşkı kuramı da, daha az yüksek bir seviyede asil haya-ta ait her şeyi içine almaya eğilim göstermektedir."*

Ortaçağın büyük bir kısmı, Roma ile Germen gelenekleri arasındaki çatışma diye yorumlanabilir: Bir yanda Kilise, öte yanda Devlet vardı; bir yanda teoloji ve felsefe, öte yanda şö-valyelik ve şiir; bir yanda kanun, öte yanda zevk, tutku ve pek dikbaşlı adamların anarşik içtepileri vardı. Roma geleneği, Roma'nın büyük günlerinin geleneği değildi, Konstantin ve Jus-tinianus'un zamanından gelmeydi; ama gene de kaynaşan mil-letlerin ihtiyacı olduğu, onsuz, uygarlığın yeniden karanlık çağ-lardan, Ortaçağdan kurtulmasına olanak vermeyen bir şey içeriyordu. İnsanlar vahşi olduğundan, ancak müthiş bir sıkılık-la eğilebilirlerdi: Etkisini alışkanlıktan kaybedinceye kadar deh-şete başvuruldu. İskeletlerin canlı insanlarla dans ettiği, son Or-

taçağ sanatının gözde bir konusu olan Ölüm Dansı'nı anlattıktan onra, Dr. Huizinga, Villon'un çağdaşlarının gezinti yeri olan Paris'teki Innocents Kilisesi avlusundan söz etmektedir:

"Yeri üç yandan kuşatan manastırlar boyunca ölü kemiklerinin toplandığı mahzende yığın yığın kafatası ve kemik vardı, binlerce kişi bundan eşitlik dersi alıyordu... Kemeraltı dehlizinde ölüm dansı, imajlarını ve mısralarını döktürüyordu. Papayı, imparatoru, rahibi ve soytarıyı alıp sürükleyen sırttan ölümün maymun biçimi için bundan daha iyi yer olamazdı. Oraya gömmük isteyen Bery dükkü, Kilisenin büyük giriş kapısı üstüne kazılı üç ölü, üç de canlı adamın hikayesine sahipti. Yüzyıl sonra bu ölüm sembollerinin teshiri, şimdi Louvre'da bulunan ve arkaya kalan büyük bir Ölüm heykeliyle tamamlanmıştı, onbeşinci yüzyıl Parislileri, buraya, 1789 Palais Royal (Krallık Sarayı)'nın bir çeşit meşum sureti gibi ikide bir uğurlardı. Günlerce halk dehlizler içinde yürür, cesetlere bakar, onlara yaklaşmakta olan sonu hatırlatan basit mısraları okurlardı. Orada yeralan bitip tükenmek bilmez gömmeler ve mezar açmalara rağmen, bir halk salonu, randevu yeri gibi kullanılmaktaydı. İskelet mahzenleri önünde dükkanlar açılmıştı, orospular kemeraltılarında dolaşıp dururlardı. Bir kadın münzevi kilisenin bir yanında etrafına duvar örölmek suretiyle hapsolmuştu. Frer mezhebinden olanlar gelip orada vaaz verirlerdi... Bayram bile yapılırdı orada. İnsanlar korkunçlukla böylesine senli benli olmuşlardı."

Meşum sevgisinden umulabileceği gibi, zalimlik halkın en gözde zevklerinden biriydi. Sırf işkene edildiğini görmek için Mons, bir haydut satın almıştı, "halk, kutsal bir ceset dirilmiş gibi buna seviniyordu." 1488'de ihanetinden şüphelenilmiş olan bazı Bruges yargıçları, halkın eğitimi için çarşı yerinde defalarca işkenceye uğratılmıştır. Öldürölmeleri için yalvarmışlar, ama

Huizinga'nın dediğine göre, bu lütuf onlara tanınmamıştır, bunun, "halkın, işkencelerden zevk alabilmesi" için yapıldığını da eklemektedirler.

Onsekizinci yüzyılın görüşü için ne de olsa söylenecek bazı şeyler bulunabilir.

Dr. Huizinga, Ortaçağ sanatı üstüne ilginç bazı bölümler yazmıştır. Resmin nefisliğine mimari ve heykeltraşlık erişmişti, resim, feodal gösteriş aşkıyla alabildiğine süslenmişti. Örneğin, Burgogne dükü, Champmol'da İsa Çarmıhta'nın yapılmasını Sluter'den istediğinde, Burgogne ve Flandres'in armaları Haçın üstünde bulunuyordu. İnsanı daha da şaşırtan şey, resmedilen topluluk arasında bulunan Jeremiya'nın burnu üstünde gözlüğü olmasıdır! Ressam estetik zevkten yoksun bir patron tarafından kontrol edilen büyük bir sanatçının tutkulu bir portresini çizmekte, derken, belki de "Sluter'in Jeremiya'nın gözlüklerini pek mutlu bir buluş gibi görmüş olabileceği ihtimali üstünde durarak, onu yıkmaya kalkışmaktadır. Miss Power de şaşırtıcı bir olaya dikkati çekmektedir: Onüçüncü yüzyılda, Victorya inceliği bakımından Tennyson'u aşan bir İtalyan sansürcüsü, içinde Lancelot ve Guinevere'nin aşkları olmayan bir Artür Efsaneleri kitabı bastırmıştı. Tarih acayipliklerle doludur, örneğin bir Japon cezvit rahibi onaltıncı yüzyılda Moskova'da şehit edilmiştir. Ünlü bir tarihçinin, "beni şaşırtan olaylar" diye bir kitap yazmış olmasını isterdim. Bu kitapta Jeremiya'nın gözlükleriyle İtalyan sansürcüsü herhalde yer alırdı.

VIII

THOMAS PAINE'İN KADERİ(*)

İki Devrim sırasında ün almış ve bir üçüncüsüne girişimden asılmasına ramak kalmış olan Thomas Paine günümüzde unutulmuş gibidir. Atalarımıza bir çeşit yeryüzü Şeytanı, Tanrısına ve Kralına karşı çıkan, başkaldıran bir kâfir olarak görülmüştü. Genellikle yanyana getirilmeyen üç adamın amansız düşmanlığına uğramıştır: Bu adamlar Pitt, Robespierre ve Washington'dur. Bunlardan ilk ikisi ölümünü istemişlerdir, üçüncüsüyse hayatını kurtaracak önlemleri almamakta direnmiştir. Pitt ile Washington ondan, demokrat olduğu için nefret etmişlerdir; Robespierre, kralın idamına ve Terör devrine karşı olduğu için nefret etmiştir. Muhalefet tarafından daima saygı görmek ve Hükümetler tarafından nefret edilmek olmuştur kaderi: Washington, henüz İngilizlerle savaşmaktayken Paine'den sözetmekteydi; Fransız milleti, Jacobinler iktidara gelmeden onu göklere çıkarmışlardı, İngiltere'de bile en ileri gelen Whig devlet adamları onunla dost olmuşlar ve manifesto yazdırmak için onu kullanmışlardır. Onun da başka kimseler gibi kusurları vardı; ama nefret edilmesine ve başarılı olarak iftiralara uğramasına neden, erdemleriydi.

(*) 1934'te yazıldı.

Paine'in tarihteki önemi, demokrasinin vaazını demokratça yapmış olmasındadır. Onsekizinci yüzyılda Fransız ve İngiliz aristokratları ve *philosophe*'lar ile Anglikan Kilisesinden olmayan rahipler arasında demokratlar vardı. Ama hepsi de siyasi spekülasyonlarını, sadece okumuşlara hitap edebilecek şekilde yazmışlardı. Paine, öğretisinin herhangi yeni bir şey söylemesine rağmen, basit, dolaysız ve bilgiç olmayan her akli başında kişinin anlayabileceği bir üslupta yazma bakımından yenilik getiriyordu. Bu, onu tehlikeli kılıyordu; başka suçlarına dinsel tutuculuğu da ekleyince imtiyaz savunucuları fırsattan faydalanıp onu cezalı duruma düşürdüler.

Hayatının ilk otuzdört yılında, daha sonraki çalışmalarında gösterdiği hünerlerinin izi yoktur. Thetford'da 1739'da doğmuştu, ailesi yoksul olup, Quaker mezhebine bağlıydı, onüç yaşma kadar yerel ilkokulda okudu, derken korseci oldu. Bununla birlikte, dingin bir hayat onun işi değildi, onyediyasında, kaptanının adı Ölüm olan, *Terrible* adındaki silahlandırılmış özel bir gemiye er olarak girdi. Ailesi onu geri aldırdı, böylelikle belki hayatını kurtarmış oldular, çünkü çok geçmeden 200 kişilik mürettebattan 175'i savaşta öldü. Bununla birlikte, az sonra Yedi Yıl Savaşlarının patlaması üzerine, başka bir savaş gemisine girmeyi başardı, ama denizdeki kısa süren maceraları konusunda bir şey bilmiyoruz. 1758'de Londra'da korsecilik yaptı, ertesi yıl da evlendi, karısı birkaç ay sonra öldü. 1763'te tahsildar oldu, ama aslında evde okumaktayken teftiş yaptığını söylediğinden iki yıl sonra işinden atıldı. Büyük yoksulluk içinde haftada on şiling karşılığında öğretmen oldu ve Anglikan mezhebine girmeye çalıştı. Bu umutsuzca çarelerden Lewes'de yeniden tahsildar olarak kurtuldu, orada bir Quaker ile evlendi, kendisinden, bilinmeyen nedenlerden dolayı resmen 1774'te ayrıldı. O yıl yine işinden oldu, tahsildarların daha yükek maaş alması için bir dilekçe düzenlemesinin buna neden olduğu söy-

lenmektedir. Nesi var nesi yoksa satarak borçlarını ancak ödeyebildi, karısına da biraz nafaka bırakabildi, ama yine yoksulluğa düştü.

Londra'da, tahsildarların dilekçesini Parlamentoya verirken, kendisini iyi karşılayan Benjamin Franklin ile tanıştı. Bunun sonucu 1774 Ekiminde Amerika'ya yola çıkması oldu, yanında da kendisini "akıllı, efendi bir adam" diye anlatan Franklin'in bir tavsiye mektubu vardı. Philadelphia'ya vardı. Philadelphia'ya varır varmaz, yazar olarak marifetini göstermeye başladı ve hemen sonra bir gazetenin yayın işleri müdürü oldu.

Mart 1775'teki ilk eseri, kölelik ve köle ticaretine karşı zorunlu bir makaleydi, bu konuda Amerikan dostları ne derlerse desinler, daima amansız bir düşman olarak kalmıştır. Jefferson, büyük çapta onun etkisi altında, sonradan çıkarılacak olan Bağımsızlık Bildirisi tasarısına bu metni koymuştur. 1775'te Pennsylvania'da kölelik hâlâ vardı: 1780'deki bir kanunla kölelik kaldırılmıştır, genellikle inanıldığına göre, Paine bu kanunun giriş bölümünü yazmıştır.

Birleşik Devletlerin tam bağımsızlığını savunmada Paine, ilki değilse de ilklerden biri oldu. Ekim 1775'te sonradan Bağımsızlık Bildirisini imzalayan kimselerin hâlâ İngiliz Hükümetiyle bazı anlaşmalar düşündüğü bir zaman da şöyle o yazıyordu:

"Cenab-ı Hakkın, sonunda Amerika'yı İngiltere'den ayıracağı ummakta bir an olsun duraksamıyorum. Siz ister bağımsızlık deyin, ister başka şey, insanlığın ve Tanrının amacı buysa devam edecektir. Tanrı bizi kutsadıktan sonra ve bizi sadece ona bağlı bir halk yaptıktan sonra, ilk şükranımız, Zencilerin ıthalini önleyecek, halen burada bulunanların çetin kaderini yumuşatacak ve zamanla özgürlüklerine kavuşturacak kıta çapında bir kanun koyarak gösterilmiş olacaktır."

Paine'in Amerika'yı dava edinmesi, özgürlük uğrunaydı - krallıktan, aristokrasiden, kölelikten ve her türlü zorbalıktan kurtulmak içindi.

Bağımsızlık savaşının en çetin yılları sırasında, günlerini savaş alanında, akşamlarını da "Sağduyu" adı altında uyarıcı manifestolar yazmakla geçirmiştir. Bu manifestolar büyük rağbet görmüştür, savaşı kazanmada da maddi bakımdan yardımcı dokunmuştur. İngilizler Virginia'daki Norfolk ve Maine'deki Falmouth şehirlerini yaktıktan sonra, Washington bir dostuna şöyle yazıyordu (31 Ocak 1776): "Halkın, bağımsızlığın uygun olduğuna karar vermesi için Falmouth ve Norfolk'taki gibi daha birkaç ateşli muhakeme, *Sağduyu* rialesindeki sağlam öğretisi ve karşı çıkılamayacak muhakeme yetecektir."

Önemli bir eseri, şimdi tarihi bir değer taşımaktadır, ama içinde hâlâ anlamlı olan bazı cümleler de vardır. Kavga'nın sadece Kralla değil, aynı zamanda parlamento ile de olduğuna işaret ettikten sonra, şöyle der: "Avam kamarasındakiler kadar imtiyazlarını kıskanan hiçbir insan topluluğu yoktur: çünkü bu imtiyazları satmaktadırlar." Bu olayın doğruluğunu inkâr etmek olanaksızdı o tarihte.

Cumhuriyetin lehinde güçlü muhakemeleri vardır, kralın iç savaşı önleyeceği kuramını da başarıyla reddetmektedir. İngiliz tarihinin bir özetini yaptıktan sonra, "Monarşi ve sülale," diyor, "dünyayı kana ve küle bulamıştır. Tanrı kelamının, aleyhte tanıklıkta bulunacağı ve dökülmüş kanın buna yardım edeceği bir hükümet biçimidir." 1776 Aralık ayında Paine aşağıdaki gibi başlayan *The Crisis* (Buhran) adlı bir risale yayınlamıştı:

"Bu zamanlar insanların cesaret göstereceği zamanlardır. İyi gün askeri ve gıuşuşunun vatanseveri, vatan görevlerinden kaçacaklardır; ama şimdi direnen, erkek ve kadınların sevgisine ve teşekkürüne layık olacaklardır."

Bu deneme, birliklere okunmuştu, Washington, Paine'e, "eserlerinizin öneminin canlı bir anlamı" demiştir. Amerika'da en çok okunan yazar olmuştu, kalemiyle çok para kazanabilirdi, ama yazmış olduğu şeyler için hiç para istemiyordu. Bağımsızlık savaşının sonunda, Birleşik Devletlerde genellikle saygı görüyordu, ama hâlâ yoksuldu; bununla birlikte, Devlet ona maaş bağlamış, bir de malikane vermişti, böylece ömrünün sonuna kadar rahat yaşayabilirdi. Başarı kazanmış ihtilalcilere özel, saygı görerek yerinde kalabilirdi. Dikkatini siyasetten mühendisliğe çevirdi ve eskiye nazaran daha uzun demir köprülerin yapılabileceğini kanıtladı. Demir köprüler onu İngiltere'ye götürdü, orada Burke, Duke of Portland ve başka Whig ileri gelenleri tarafından dostça karşılandı. Demir köprüsünün büyük bir maketini Paddington'a kurdu; ileri gelen mühendisler övüyordu, Paine ömrünün geri kalan yıllarını mucitlikle geçireceğe benziyordu.

Bununla birlikte, İngiltere gibi Fransa da, demir köprü ile ilgiliydi, 1788'de bu konu üstünde Lafayette ile görüşmek ve planlarını Académie des Sciences'a sunmak üzere Paris'e gitti, belli bir süre sonra Akademi olumlu yanıt verdi. Bastille ele geçince, Lafayette hapishanenin anahtarını Washington'a vermeye karar vermişti, Paine'e de anahtarı Atlantik aşın ona götürmesi için teslim etti. Ama Paine köprü sorunları nedeniyle Avrupa'da kalmak zorundaydı. Washington'a uzun bir mektup yazıp, "zorbalığın bu ilk ganimetlerinin takı-zaferini ve Avrupa'ya bitki gibi daldırılmış Amerikan ilkelerinin ilk olgun meyvelerini taşıması için kendi yerine birini bulacağını söyledi. Şöyle devam etmektedir: "Fransız Devriminin kesin ve tam başarısından hiç şüphelenmiyorum," sonra, "üç metre otuz santim genişliğinde bir Köprü inşa ettim (tek bir kemerdir bu) kemerin girişindense bir buçuk metre var."

Bir süre köprü de, Devrim de aynı ilgi kaynağı oldu onun için, ama yavaş yavaş Devrim ağır bastı. İngiltere'de bir tepki hareketi yaratmak üzere, *Rights of Man* adlı eserini yazdı, bir demokrat olarak ününü başlıca bu esere borçludur.

Jacobin-karşıtı tepki sırasında çılgın derecede yıkıcı diye düşünülen bu eser, yumuşaklığı ve sağduyusuyla çağdaş okuyucuyu hayrete düşürür. Aslında Burke'e bir cevaptır ve Fransa'daki çağdaş olayları uzun uzadıya inceler. Birinci bölümü 1791'de yayınlanmıştır, ikinci bölümü Şubat 1792'de çıkmıştır, bu bakımdan henüz Devrim için özür dilemeye yer yoktu. İnsan doğal hakları konusunda uzun uzadıya söz edilmemektedir, ama İngiliz hükümeti için büyük çapta sağlam sağduyu vardır. Burke, 1688 Devrimi'nin, İngilizleri, koloni kanunu tarafından tayin edilen yöneticilere boyun eğmeye zorladığını ileri sürüyordu. Paine, geleceği bağlamanın olanaksız olduğunu, anayasaların zaman zaman değiştirilebilmesi gerektiğini ileri sürüyordu.

Hükümetlerin üç başlık altında anlaşılabileceğini söylemektedir. "Birincisi, boşınanç. İkincisi, iktidar. Üçüncüsü, ise toplumun ortak çıkarı ve insanın ortak haklarıdır. Birincisi rahipçiliğin eseri olan bir hükümetti, ikincisi fatihlerin, üçüncüsüyse aklın." demektedir. İlk ikisi kaynaşmıştır: "St. Pierre ile Hazinenin anahtarları birbirine girmiş ve şaşkın aldatılmış yığın bu buluşa tapmıştır." Bununla birlikte, bu gibi genel gözlemler azdır. Eserin gövdesi ilkin 1789'dan 1791'in sonuna kadarki Fransız tarihinin, sonra da İngiliz anayasasının, Fransa'nın lehine Fransız anayasasıyla bir karşılaştırmasından meydana gelmektedir. 1791'de Fransa'nın henüz Krallık olduğu hatırlanmalıdır. Paine bir cumhuriyetçiydi ve böyle olduğunu da saklamıyordu, ama bunu *Rights of Man* (İnsan Hakları)nda pek belirtmemiştir.

Birkaç kısa metin parçası dışta kalmak üzere, Paine sağduyuya sesleniyordu. Cobbett'in sonradan yapacağı gibi, her maliye bakanının hoşuna gidecek şekilde Pitt'in mali politikasına karşı geliyordu; küçük bir itfa sermayesinin, büyük borç almalarla biraraya getirilmesini bir insanın tavşan yakalamak için tahta bacak takmasına benzetmiştir - ne kadar çok koşarlarsa o kadar birbirinden uzaklaşmış olurlar. Mali konularda yazdıkları, Cobbett'in eski düşmanlığını hayranlığa dönüştürmüştür. Burke'ü ve Pitt'i dehşete düşürmüş olan irsiyet ilkesine karşı çıkması, şimdi Mussolini ve Hitler de dahil olmak üzere bütün siyasetçilerin ortak alanıdır. Üslubu da hakaret edici değildir: açık, güçlü, dolaysızdır, ama muhaliflerinki kadar ağzı bozuk değildir.

Her neyse, Pitt, Paine hakkında kovuşturma açarak ve *The Rights of Man* adlı eseri toplatarak terör devrini başlatmış oldu. Lady Hester Stanhope onun hakkında şöyle der: "Tom Paine'in haklı olduğunu söylerdi, ama arkasından peki ben ne yapacağım? diye sorardı. Bu durumda Paine'in düşünceleri destekleyecek olursak kanlı bir devrime neden oluruz." Paine savcılık makamına ateşli nutuklarla cevap verdi. Ama arada Eylül katliamları yer alıyordu. İngiliz Toriler ise gittikçe artan bir vahşetle tepki göstermekteydiler. Paine'den daha akli başında biri olan rahip şair Blake, İngiltere'de kalırsa asılacağını söyledi. O da Fransa'ya kaçtı, Londra'da birkaç saat sonra tevkif için askerler geldi, Dover'den kaçtıktan yirmi dakika sonra da askerler oraya gitti, oraya geçmesini o yakında almış olduğu Washington'un dostça bir mektubunun yanında bulunması sağlamıştır.

İngiltere ve Fransa her ne kadar henüz savaşa değiller idiyse de, Dover ile Calais ayrı dünyalara aitti. Fahri Fransız vatan-daşı olarak seçilmiş olan Paine, meclise üç ayrı seçim bölgesin-

den seçilmişti, şimdi onu iyi karşılayan Calais bunlardan biriydi. "Vapur selamla girerken, kıyıda alkış sesleri duyulmaktaydı."

Paris'e geldiğinde tedbirli davranmaktan çok kendini halkın galeyanına koyuverdi. Katliamlara rağmen, yardım etmiş olduğu Amerika'daki gibi düzenli ve ılımlı bir Devrim düşünüyordu. Girondin'lerle dost oldu, (gözden düşmüş bulunan) Lafayette hakkında kötü düşünülmesini istemiyordu, Birleşik Amerika'nın bağımsızlığında rolü olan XVI. Louis'ye bir amerikali olarak minnettarlığını göstermekte devam etti. Son âna kadar kralın giyotine gitmesini istemediğinden Jakobin'lerin düşmanlığını kazandı. İlk meclisten atıldı, sonra da bir yabancı olarak hapsedildi; Robespierre'in iktidarı süresince ve birkaç ay daha hapiste kaldı. Neden sadece kısmen Fransızlarındı; Amerikan elçisi vali Morris de aynı derecede suçluydu. Kendisi bir federalist idi, Fransa'ya karşı İngiltere'den yanaydı; ayrıca Bağımsızlık Savaşında bir dostunun suiistimallerini açığa çıkarmış olduğundan, Paine'e karşı kişisel bir garezi de vardı, Paine'in bir Amerikalı olmadığını ileri sürdü, onun için bir şey yapamayacağım söyledi. Jay'in andlaşması konusunda gizlice İngiltere'yle müzakerelerde bulunmakta olan Washington, Paine'in bu durumuna esef etmiyordu, çünkü böylelikle Fransız hükümetini, Amerika'daki gerici fikir konusunda aydınlatamazdı. Paine giyotinden tesadüfen kurtuldu, ama hastalıktan nerdeyse ölmek üzereydi. Sonunda Morris'in yerine ("öğreti"si olan) Monroe geçti. Monroe hemen haptisten kurtardı onu ve evine aldı, onsekiz aylık bir bakım ve iyi davranışla onu yeniden hayata kavuşturdu.

Paine, Morris'in başına gelen felaketlerdeki rolünün ne derece olduğunu bilmiyordu, ama Washington'u hiç affetmedi, Washington öldükten sonra, o büyük adam için yapılacağı duyduğu heykelin heykeltraşına şu mısraları yazdı:

*Ocaktan en soğuk, en sert taşı seç
Gerekmez biçim vermek: Washington'un tâ kendisidir o.
Keski vuracaksan, sert olsun vuruşların,
Kalbi üstüne de Nankörlük diye yaz.*

Bu yayınlanmadı ama, sonu şöyle biten Washington'a yazmış olduğu uzun ve acı bir mektup 1796'da yayımlandı.

"Size gelince, efendi, siz ki özel dostlukta hainsiniz (bana ihanet ettiniz, üstelik tehlike anımda) kamu hayatında iki yüzlüsünüz, dünya sizin bir mürtet mi, bir sahtekâr mı olduğunuza, iyi ilkeleri bırakıp bırakmadığınıza, ya da herhangi bir ilkeniz olup olmadığına karar vermede şaşıracaktır."

Sadece efsanenin heykelleştirdiği Washington'u bilenlere bu sözler pek kötü gelebilir. Ama 1796, Jefferson ile Adams arasında Başkanlık için ilk yarışma yılıydı, Washington'un bütün ağırlığı da kendisi monarşi ve aristokrasiye inanmasına rağmen Adams'a yönelmişti; üstelik Washington Fransa'yla birlikte İngiltere'ye karşı bir tutum alıyordu, kendinin yükselmesini sağlayan bütün o demokratik ve cumhuriyetçi ilkelerin yayılması için elinden geleni yapıyordu. Bu kamusal nedenler, üstelik bir de kişisel haksızlığa uğrama Paine'in sözlerinin pek haksız olmadığını göstermektedir.

O atılgan adam, son özgür günlerini kendisinin ve Jefferson'un Washington ve Adams ile paylaştığı teolojik fikirlere edebi ifadesini vermeseydi, Washington'un Paine'i hapiste çürütmeye bırakması daha güç olurdu, bununla birlikte, Washington ile Adams tutuculuğa karşı açıktan açığa bir şey söylemekten çekiniyorlardı. Hapsolacağını önceden gören Paine *The Age of Reason* (Akıl Çağı) adlı eserini yazmaya başladı; bunun birinci bölümünü tutuklanmasından altı saat önce bitirdi. Bu kitap, çağ-

daşlarını şaşkına çevirdi, siyasetiyle hemfikir olanların çoğu bile hayret etti. Günümüzde, zevksiz bazı kısımlar bir yana, çoğu kiliselerinin anlaşamayacağı bir yanı yoktur. Birinci bölümde şöyle demektedir:

"Tek bir Tanrıya, sadece bir tek Tanrıya inanıyorum ve bu hayatın ötesinde mutluluğa inanıyorum.

İnsanların eşitliğine inanıyorum, dinsel görevlerin adil davranmak, merhametli olmak ve hemcinslerimizi mutlu kılmaya çalışmak olduğuna inanıyorum."

Bunlar hoş sözler değildi. Kamu işlerine ilk karışmasından (1775'teki köleliğe karşı tutumu) ölünceye kadar, kendi partisi tarafından olsun, karşı parti tarafından olsun, her türlü zalimliğe karşıydı. O sıralardaki İngiltere Hükümeti zalim bir oligarşi halindeydi, parlamentoyu yoksul sınıfların yaşayış standardını düşürmek için bir araç olarak kullanıyordu; Paine, siyasi reformuna bu suiistimali önleyecek biricik şey diye bakıyordu ve hayatını kurtarmak için kaçmak zorunda kalıyordu. Gereksiz kan dökmeye karşı geldiği için Fransa'da hapse atılmış ve ölümden paçasını zor kurtarmıştı. Amerika'da köleliğe karşı geldiğinden ve Bağımsızlık Bildirisinin ilkelerine bağlı kaldığından, en çok desteğini istediği bir anda hükümet tarafından kendi başına bırakılmıştı. Kendisinin ileri sürdüğü ve şimdi çoğu kimsenin inandığı gibi din "adil olmak, merhametli davranmak, hemcinslerimizi mutlu kılmaya çalışmak" ise, rahipleri arasında dindar diyebileceğimiz tek bir kişi bile yoktu.

The Age of Reason adlı kitabının büyük bir bölümü Tevrat'ın ahlaksal açıdan eleştirisinden meydana gelmiştir. Günümüzde pek az kimse, Eski Ahdin ilk beş kitabında ve Yeşua kitabındaki kadın - erkek çoluk çocuğun katliamlarına âdil olarak bakar, ama Paine'in zamanında Tevrat onaylandığına göre, Yahudileri eleştirmek dinsizlik gibi oluyordu. Birçok dindar kilise-

li, ona cevaplar yazdı. Bunların en liberali Llandaff piskoposuydu, Eski Ahdin ilk beş kitabının bazı kısımlarının Musa tarafından yazılmadığını ve mezmurların bazılarının Davud tarafından söylenmediğini ileri sürecek kadar ileri gitmişti. Bu itiraflar yüzünden III. George'un, düşmanlığını kazandı ve daha yüksek mevkiye çıkması umudunu kaybetti. Piskoposun Paine'e cevaplarının bazıları gariptir. Örneğin *The Age of Reason*, Tanrının Midianiteler arasındaki bütün erkeklerin ve evli kadınların öldürülmesi ve bâkirelerin muhafaza edilmesini gerçekten buyurup buyurmadığından kuşkulanmaya cesaret etmişti. Piskopos öfkeyle cevap vermiş, bâkirelerin (Paine'in kötü niyetle ifade etmek istediği gibi) ahlaksızlık için korunmadığını, onlara karşı ahlaksal bir itirazı olamayacak köleler olduklarından böyle davrandığını söylemişti. Günümüz tutucusu bundan yüz yüz elli yıl önceki tutuculuğun ne olduğunu unutmuştur. Çağımızın yararlandığı, dogmanın yumuşamasını sağlayan kovuşturmaya rağmen Paine gibi adamlar olduğunu daha da unutmuştur. Her ne kadar cenazesini mezarına kadar takip eden pek az kişiden biri de Quaker idiyse de. Quaker'ler bile Paine'in onların mezarlığına gömülebilme talebini geri çevirmişlerdir.

The Age of Reason'dan sonra Paine'in eseri önemsiz olmaya başladı. Uzun süre hasta yattı; iyileştiğinde Directoire'in ve Birinci Konsül'ün elindeki Fransa'dan hayır olmadığını gördü. Napoleon ona kötü davranmadı, ama tabii ihtiyacı yoktu kendisine, ancak İngiltere'deki demokratik başkaldırmanın bir ajanı olabilirdi. Amerika için sıla hasreti duymaya başladı, o ülkedeki ilk başarısını ve gözde oluşunu hatırlıyordu, federalistlere karşı Jefferson'culara yardım etmek istiyordu. Asacaklarından şüphesi olmayan İngilizler tarafından ele geçirilme korkusu Amiens andlaşmasına kadar onu Fransa'da tuttu. Sonunda 1802 Ekimin-

de Baltimore'a ayak bastı ve hemen (şimdi Başkan olmuş olan) Jefferson'a mektup yazdı:

"Altmış günlük bir yolculuktan sonra Cumartesi günü Havre'dan buraya varmış bulunuyorum. Birçok maketlerim, çarklarım v.s. filan var yanımda, onları gemiden boşaltıp da Georgetown'a giden vapura yerleştirir yerleştirmez size saygılarımı sunmak üzere yola çıkacağım. Derin saygılarımla, vatandeşiniz,

Thomas Paine"

Federalist olmayan bütün eski dostlarının hoş karşılayacağından şüphesi yoktu. Ama bir güçlük vardı: Jefferson'un Başkan olabilmek için büyük çapta çarpışması gerekmişti, bu kampanyada ona karşı olan en etkin silah - her zümreden temsilciler burfu da ona karşı gelişigüzel kullanmışlardı - onu ihanetle suçlamak olmuştu. Rakipleri Paine ile samimiliğini büyüttmüşlerdi ve yakın iki arkadaş sayıyorlardı onları. Yirmi yıl onra Jefferson hâlâ vatandaşlarının bağnazlığının öyle etkisi altındaydı ki, mektubunu yayınlamak isteyen bir Birlikçi temsilciye: "Hayır beyim, sakın ha! delilere akıl vermek bir Athanasian'a akıl vermekten daha kolaydır... bu yüzden beni Calvin ile kurbanı Servetus gibi ateşe atılmaktan koruyun." Servetus'un kaderi onları tehdit edince Jefferson ile onu izleyen siyasetçiler Paine ile fazla işbirliği yapmamak zorunda kalmışlardı. Kendisi iyi muamele gördü, şikayet edeceği bir yanı yoktu, ama eski samimi dostluk ölmüştü.

Başka çevrelerde durumu daha da kötüydü. Philadelphia'lı doktor Rush ilk Amerikalı dostlarından olmasına rağmen şöyle yazıyordu: *"The Age of Reason* adlı kitaptaki ilkeleri beni o kadar incitti ki, artık onunla bir daha görüşmem." Komşuları

hep bir arada üstüne çullanıyordu, posta arabasında kendine yer vermiyorlardı; ölümünden üç yıl önce oy vermesi yasak edildi, yabancı olduğu ileri sürülüyordu. Ahlsaksızlık ve sefihlikten haksız yere suçlandı, son yıllarını tek başına yoksul bir halde geçirdi. 1809'da öldü. Ötürken iki kilise mensubu odasma saldırdı, onu Hristiyan yapmaya çalıştı: o sadece, "Yalnız bırakın beni, iyi günler!" demekle yetindi. Gene de tutucular ölüm döşğinde dine döndüğünü yayacak bir efsane uydurmuşlardır.

Ölümünden sonraki ünü İngiltere'de, Amerika'dan daha büyük oldu. Eserlerinin yayınlanması kanuna aykırıydı, ama çoğu kimse bu suçtan hapsi boyladıysa da, sık sık basılmıştı. Bu iddiadan en son hapsi boylayanlar, Richard Carlile ile karısıdır, bunlar 1819'da mahkûm oldular, adam üç yıl hapis ve 1500 Sterlin para cezasına, kadınsa, bir yıl hapis ve 500 Sterlin para cezasına çarptırılmıştır. Cobbett'in, Paine'in kemiklerini İngiltere'ye getirmesi, İngiliz demokrasisi için çarpışan bir kahraman olarak, ününü sağlamıştır. Bununla birlikte, Cobbett, kemikleri devamlı olarak bir yere gömmemiştir. Moncure Conway'in dediğine göre, "Cobbett'in hayal ettiği anıt hiçbir zaman kurulmamıştır." Parlametoda ve belediyede büyük heyecan uyandırmıştı. Gelişini ilan etti diye Boltonlu bir sokak tellalı dokuz hafta hapsedilmişti. 1836'da kemikler Cobbett'in mallarıyla birlikte davalı malları idareye memur olan bir kimsenin (West'in) eline geçmiştir. Maliye Bakanı, buna bir servet olarak bakmak istemediğinden, 1844'e kadar bir yaşlı çiftçi tarafından saklanmıştır, derken bir mobilyacı olan, 13 Beford Square London adresindeki B. Tilley'in eline geçmiştir... 1854'te Rahip R. Aisnlie (Birlikçi) E. Truelove'ye, "Thomas Paine'in kafatasının ve sağ elinin kendisinde bulunduğunu" söylemişse de, sonraki yapılan soruşturmalardan kaçınmıştır. Şimdi ne kafatasından, ne de sağ elden artakalan hiçbir şey yoktur.

Paine'in dünya üstündeki etkisi iki türlü olmuştur: Amerikan Devrimi sırasında şevk ve güven ilham etmiş, böylelikle zafere daha kolay ulaşılmasını sağlamıştı.

Fransa'da geçici ve üstünkörü bir ün elde etmişti, ama İngiltere'de pleb radikallerin, Pitt ile Liverpool'un uzun zorbalıklarına karşı inatçı dşenmesini meydana getirmiştir. Birlikçiliğinden çok daha fazla çağdaşlarını şaşırtan Kitab-ı Mukaddes üstündeki düşünceleri, şimdi herhangi bir Başpiskoposun kabul edeceği şeylerdir, ama gerçek izleyicileri, ondan çıkan hareketi işleyenlerdir: Pitt'in hapse attığı, Altı Kanun altında eziyet çeken, Owenit'ler, Chartist'ler, Sendikacılar ve Sosyalistlerdir. Baskı altındakilerin savunucusu olan bütün bu kimseler için, cesaret, insanlık ve tek-kafalılık örneği vermiştir. Kamu işleri söz konusu olduğundan, kendi tedbirliliğini unutuyordu. Bu gibi durumlarda genellikle olduğu gibi, dünya, onu kendi kendini düşünmemesinden dolayı cezalandırdı; günümüze kadar böyle devam edegelmiştir, daha az iyi olsaydı daha da artardı ceza. Akılsızlık için övülebilmek bile, biraz dünya bilgeliği gerektirir.

IX

İYİ İNSANLAR(*)

İyi insanları övmek için bir yazı yazmak niyetindeyim. Ama okuyucu kimlere iyi insan dediğimi bilmek isteyecektir ilkin. Esas niteliklerine varmak biraz güç olur belki, bu yüzden bu başlık altına giren bazı tipleri sıralayacağım. Evlenmemiş teyze veya halalar iyi insanlardır, hele zenginseler; ancak intihar ediyormuş gibi yapıp kilise korosundan biriyle Güney Afrika'ya kaçmış gibi bazı durumlar dışında, din temsilcileri iyidir. Genç kızlar, günümüzde yazık ki pek azı iyi. Benim gençliğimde çoğu iyiydiler; yani annelerinin düşüncelerini benimserlerdi, sadece filan filan konuda değil, aynı zamanda insanlar, hatta genç oğlanlar hakkında bile. "Evet anneciğim", "hayır anneciğim" derlerdi gerektiği zaman; babalarını severlerdi, çünkü ödevleriydi, annelerini severlerdi, çünkü anneleri onların en küçük bir yanlış yapmasını istemezlerdi. Nişanlandıklarında edepli bir ılımlılıkla aşık olurlardı; evlenince kocalarını sevmeyi ödev belirlerdi, ama başka kadınlara bu ödevin pek çetin olduğunu belirtmekten çekinmezlerdi. Kayınpeder ve kayıinvalidelerine karşı uysal davranırlardı, kendilerinden daha iyisi olamazdı bu konuda; başka kadınlar hakkında kötü konuşmazlardı, sadece dudak bükerek, meleksi iyi kalplilikleri olmasa

(1) İlk 1931'de yayımlandı.

neler söyleyebileceklerini ifade ederlerdi. Bu tip saf ve asil bir kadın tipiydiler. Yaşlılar bir yana, bu tipler yazık ki kalmadı artık.

Sağ kalmış olanların Allahtan hâlâ büyük kudreti vardır: Eğitimi kontrol altında tutmaktadırlar, Victoria çağının ikiyüzlülüğünü korumak için başarıyla çaba göstermektedirler; "ahlaksal davalar"da kanun koyucuyu kontrol etmektedirler, gazeteler için yazan gençlerin, kendilerinden çok iyi yaşlı hanımların düşüncelerini yazmasını sağlamakta, böylece gençlerin üslubunu genişletmekte ve psikolojik düşlerini geliştirmektedirler. Bıkkınlıktan çabucak bitiverecek olan sayısız zevkleri canlı olarak tutmaktadırlar: Örneğin sahnede küfür kullanma ya da sahnede alışılmıştan biraz daha fazla çıplak et görme gibi. Özellikle ev zevklerine devam etmektedirler, Homojen bir ülke nüfusunda, İngiliz kontluğundaki gibi, halk tilki avlamaya mahkumdur; bu hem pahalı, hem de bazen tehlikelidir. Üstelik tilki de, avlanmaktan ne kadar nefret ettiğini ifade edememektedir. Bütün bu bakımlardan, insanların avlanması daha eğlenceli olmaktadır, ama iyi kimseler bulunmasaydı, insanları temiz bir vicdanla avlamak çok güç olurdu. İyi kimseleri mahkum ettiği kimseler haklı olarak elde edilmiş bir avdır; seslenmeye görsünler, avcılar toplanır, kurban da, ya hapse ya da ölüme sürüklenir. Kurban kadın olduğu zaman avın daha hoş yanı vardır, çünkü bu, kadınların kıskançlığını erkeklerin sadizmini tatmin etmektedir. Şu anda İngiltere'de yaşayan bir yabancı kadın tanıyorum, seviştiği bir adamla metres hayatı yaşamasına rağmen pek mutlu: Ne yazık ki, kadının siyasi düşünceleri gereği gibi tutucu değil, hoş, bunların sadece düşünce olaktan başka bir rolü yok ya. Bununla birlikte, iyi kimseler, bunu fırsat bilerek Scotland Yard'ı peşlerine taktılar, kadın şimdi aılıktan ölmek üzere kendi vatanına gönderiliyor. Amerika'da olduğu gibi İn-

giltire'de de yabancılar, ahlak bakımından bozguncu unsur olarak görülmektedir, aramızda sadece özellikle erdemli yabancıların kalmasına dikkat ettiği için, polise mihhettar kalmamız gerekiyor.

Bütün iyi insanların kadınlar olduğu, sanılmamalıdır, her ne kadar kadının erkeğe nazaran iyi olması daha sık görülmekteyse de. Din temsilcileri bir yana, daha çok iyi erkekler vardır. Örneğin, büyük servet yapmış, sonra da servetlerini iyilik işlerinde kullanmak üzere bir kenara çekilmiş olanlar; sonra yargıçların hemen hemen hepsi iyi insanlardır. Bununla birlikte, hukukun bütün temsilcilerinin iyi kimseler olduğu söylenemez. Gençken, idama karşı bir muhakeme olarak iyi bir kadının ileri sürdüğü şeyi hatırlarım, celladın hiçbir zaman iyi bir kimse olamayacağını ileri sürüyordu. Ben şahsen hiçbir cellat tanımadım, bu bakımdan bu düşüncenin doğruluğunu tecrübe edemedim. Bununla birlikte, bir kadın tanıyorum, kendisi kim olduğunu bilmeden bir cellatla trende tanışmıştı, kadın kendisine hava soğuk olduğundan bir battaniye teklif edince adam, "Ah bayan kim olduğumu bilseniz böyle davranmazdınız," demiş ki, bu da onun iyi bir adam olduğunu ne de olsa göstermektedir. Bununla birlikte, bu istisnai bir durumdur. Açıktan açığa iyi olmayan Dickens'in *Barnaby Rudge*'daki celladı belki daha tipik bir örnektir.

Bununla birlikte, sırf celladın iyi adam olması ihtimali bulunmadığından idama mahkum etmede şu andığım iyi kadınla fikren anlaşmamız gerektiğini sanmıyorum. İyi bir kimse olabilmek için gerçekten doğrudan doğruya temasa gelmekten kaçmalıdır, gerçekten sakınanların muhafaza ettikleri iyiliği paylaşmaları beklenemez. Örneğin içinde bir sürü renkli ırktan işçi bulunan bir transatlantiğin batmak üzere olduğunu farzedin; hepsinin iyi kadınlar olduğu düşünülen birinci sınıf yolcular ilk olarak kurtarılacaktır, ama bunun böyle olması için renkli ırktan

olan işçilerin sandallara saldırmasını engelleyecek adamlar gerektir, bu adamların iyi metodlarla bunu başaracakları pek beklenemez. Kurtulan kadınlar, güven altına girer girmez, boğulan zavallı işçiler için ahuvah edeceklerdir, ama bu hanımların kalplerinin yumuşak olabilmesi, onları savunan kaba adamlar sayesinde olmuştur.

Genellikle, dünyanın güvenliğini parayla tuttukları kimselelere bırakır iyi insanlar, çünkü yapılacak işin iyi bir kimsenin yapabileceği iyi bir iş olmadığını hissederek. Bununla birlikte, başkasına temsilciliğini vermedikleri bir şube vardır, bu da skandal ile, arkadan konuşmaktır. İnsanlar iyilik mertebesine dillerinin gücüyle yerleştirilebilir. A, B'nin aleyhinde konuşursa, B de A'nın aleyhinde konuşursa, içinde yaşadıkları toplum genellikle birinin kamu ödevi gördüğü, ötekisininse garezden konuştuğu sonucuna varır; kamu görevi gören, ikisinden daha iyi olanıdır. Örneğin bir okuldaki kadın başöğretmen, bir yardımcı öğretmenden daha iyidir, ama okul kurulundaki hanım ikisinden de iyidir. İyi yönetilen bir dedikodu insanın işinden olmasını başarabilir, bu kadar olmasa bile, kişiyi toplumdışı bir parya haline getirebilir. Bu bakımdan iyilik için güçlü kuvvettir bu, bu kuvveti iyi kimseler kullandığından da minnettar olmanız gerekir.

İyi kimselerin başlıca özellikleri gerçeğe karşı övünülecek zafer elde etmeleridir. Dünyayı Tanrı yaratmıştır, ama iyi insanlar bu işi daha iyi yapabileceklerini sanmaktadırlar. Tanrının eserinde öyle şeyler vardır ki, başka türlü olmasını istemek küfür sayılabilirse de, bunu söylemek hiç de iyi olmaz. Dinciler ilk ana ve babamız elmayı yememiş olaydı, Gibbon'un dediği gibi, insan ırkı bir çeşit saf bitki şekliyle tamamiyle dolardı. Bu konudaki dinsel tasarı gerçekten esrarlıdır. Yukarda adı geçen dincilerin yaptığı gibi, bütün bunlara günahın cezası olarak ba-

kılabilir, ama bu görüşün kusurlu yanı, halkın bunu yazık ki pek zevkli görmesidir. Bu bakımdan sanki ceza-yanlış yere uygulanmış gibi görünüyor. İyi insanların amaçlarından biri, tesadüfi olduğundan şüphe olmayan bu adaletsizliği düzeltmektir. Biyolojik düzeni olan bitkisel şeklin, ya kaçamaklı, ya da soğukça yapılmasını sağlamaya çalışmaktadırlar; gizli yapanlar bulunacak olursa, skandal yüzünden iyi kimselere zararı dokunacağından, iyi kimselerin iktidarının elinde olacaklardır. Bu konuda edepli bir şekilde elden geldiği kadar az şey bilinmesi gerekecektir, onun için sansürcülerin kitapları oyunları yasak etmelerini sağlamaktadırlar, nahoş bir şekilde alay ederek durumu başka türlü gösterenler; kanun ve polisin ellerinde bulunduğu yerlerde bunu başarabilmektedirler. Tanrının insan vücudunu niçin böyle yapmış olduğu bilinmemektedir, çünkü Kadiri Mutlak'ın en iyi kimseleri şoke etmeyecek şekilde yaratması mümkündü. Gene de belki de bir nedeni vardır. İngiltere'de Lancashire'de tekstil sanayinin gelişmesinden beri, misyonerlerle pamuk ticareti arasında yakın bir bağ vardır, çünkü misyonerler, vahşilere insan vücudunun örtülmesi konusunda ders vermektedir, böylece pamuklu kumaşların talebi artmaktadır. İnsan vücudunun utanılacak yeri olmasaydı, tekstil ticareti bu fayda kaynağını kaybetmiş olurdu. Bu örnek gösteriyor ki, erdemin yayılmasının faydalarımızı eksilteceğinden hiçbir zaman korkmamamız gerekmektedir.

"Çıplak Hakikat" terimini kim bulmuşsa bulsun, önemli bir bağı farketmiştir. Çıplaklık terbiyeli kimseleri şoke etmektedir, hakikat da böyledir. Hangi dalla ilgili olunursa olunsun; iyi kimselerin vicdanının kabul etmeyeceği bir şekilde olduğunu görürsünüz hakikatın. Doğrudan doğruya tanık olduğum davalarda ne zaman hazır bulunsam, bu muazzam kapıların içine gerçek doğrunun bir türlü girmediğini görerek şaşırılmışımdır.

Mahkemeye intikal eden gerçek, çıplak gerçek değildir, mahkeme kılığına bürünmüő bir hakikattir, daha az edepli olan tarafları örtülmüőtür. Bunun apaçık suçlar olan cinayet veya hırsızlık davalarına değil, siyasi davalar veya müstehenlik davaları gibi önyargının katıldığı bütün davalara uygulandığını söylüyorum. Bu bakımdan İngiltere'nin Amerika'dan daha kötü bir durumda olduğuna inanıyorum, çünkü İngiltere edeplilik duygusu yoluyla yarı nahoş her şeyi hemen hemen görünmeyecek şekilde yarı bilindiő bir kontrol altına almış bulunmaktadır. Bir mahkemede sindirilemeyecek bir gerçeğin sözünü edecek olursanız, bunu böyle yapmanın bedahat kanununa aykırı olduğunu göreceksinizdir ve sadece yargıç veya muhalif dava vekili değil, aynı zamanda sizden yana olan dava vekili de sözü geçen gerçeğin dışarı çıkmasını önleyecektir.

İyi insanların duyguları yüzünden aynı gerekdiőilik, siyaseti de içine almaktadır. Herhangi iyi bir kimseyi, kendi partisinden olan bir politikacının insanlık yığınından daha iyi olmayan bayağı bir ölümlü olduğunu iknaya kalkışacak olursanız, bu düşünceyi aşağı görerek geri çevirecektir. Bu bakımdan politikacıların tertemiz görünmeleri şarttır. Çoğu zaman bütün partilerin politikacıları mesleği incitecek herhangi bir şeyin bilinmesini önlemek üzere birleőirler, çünkü politikacıları ayıran parti deėiőikliėinden çok, onları birleőtiren mesleğin kimliğidir. Bu şekilde iyi insanlar büyük devlet adamları konusundaki süslü resimleri zihinlerinde saklarlar, öğrencilere de yükseğe çıkmanın ancak en büyük erdemle olacağı inandırırlar. Siyasetin acı bir hal aldığı zamanların olduğu doğrudur, daima resmi olmayan sendikaya ait olabilmesi için yeterince saygıdeğer görünmeyen politikacılar da vardır. Örneğin Pamell, ilkin katillerle işbirliği yaptı diye suçlanmış, bir başarı elde edilmemiőti, derken, suçlayanların hiçbirinin işlemeyi düşünmedikleri bir suç yüzünden

mahkum edilmişti. Günümüzde Avrupadaki komünistler ve Amerika'daki radikallerle, işçi kışkırtıcıları sımın dışındadır; hiçbir geniş iyi insan topluluğu iyi bakmıyordur bunlara, gele-
neksel kurallara karşı gelecek olurlarsa bir acıma duygusuyla karşılaşmayacaklarını bilmelidirler. Böylece iyi insanların ye-
rinden kıpırdatılamayan ahlak kanuları, mülk savunmasıyla bağ-
lanıyor ve bir kere daha eşsiz değerini ispat ediyor.

İyi insanlar gördükleri her yerde, zevkten şüphe etmede haklıdırlar. Bilgiliğini arttıran kişinin, üzüntüsünü de arttırdığını bilmektedirler, üzüntüsünü arttırmanın da bilgeliğini arttıracağını çıkarmaktadırlar. Bu bakımdan üzüntüyü yayarken bilgeliği yadıklarını sanmaktadırlar, çünkü bilgelik yakut taşlarından daha değerlidir, böyle davranırken faydalı bir iş yapmış olduklarını sanmaktadırlar. İnsanları sever olduklarını göstermek amacıyla, örneğin çocuklara bir oyun bahçesi yaparlar, derken bahçenin kullanılması için o kadar kural koyarlar ki, orada hiçbir çocuk sokaktaki kadar mutlu olamaz. Oyun bahçelerinin, tiyatroların, pazarları açık olmaması için ellerinden geleni yaparlar, çünkü o gün bunlardan faydalanılabilecek gündür. Genç kadınlar mümkün olduğu kadar, işlerde genç erkeklerle konuşulmaz. Tanımış olduğum en iyi kimseler bu davranışı ailenin içine kadar götürmüş, çocuklarına sadece öğretici oyunlar oynatmışlardır. Bununla birlikte, bu iyilik derecesi, yazık ki, eskisinden daha azalmakta. Eskiden çocuklara:

Cenab-ı Hakkın bir sillesi

Küçük günahkârları Cehenneme gönderir

diye öğretilirdi, çocuklar gürültü patırdı çıkarır ve onları rahipliğe uygun düşmeyecek herhangi bir eylemde bulunursa, bunun böyle olması muhtemeldi. Bu görüş üstüne kurulmuş olan eği-

tim *The Fairchild Family* adlı kitapta anlatılmıştır, bu kitap iyi insan nasıl yetiştirilir konusunda eşsiz bir değerdedir. Bununla birlikte, günümüzde bu denli yüksek düzeyde eğitim uygulayan pek az anne baba var. Yazık ki, çocuklar kendi başlarına bırakılmaya başlandı oynasınlar diye, bu gevşek ilkelere göre eğitilmiş olanların büyüdüklerinde zevkten yeter derecede dehşet duymayacaklarından korkulabilir.

Korkarım, iyi insanların günü geçti artık; bunu öldüren iki şey var. Biri, başkasına zarar verilmediği süre mutlu olmanın bir zararı olmadığına inanç, ikincisi, hilekârlıktan, estetik bakımdan olduğu kadar, ahlak bakımından da duyulan bir nefret. Bütün ülkelerdeki iyi kimseler güvenle kontrol altındayken, en yüksek ahlak uğruna gençlerin birbirlerini öldürmeleri teşvik edildiği zaman. Bu başkaldırmaların ikisi de savaş tarafından desteklenmiştir. Her şey bittikten sonra sağ kalanlar, nefretin doğurduğu yalancılık ve sefaletin en yüksek erdem olup olmadığını düşünmeye başladılar. Gerçekten yüksek her ahlak düzeyinin bu temel öğretisi onlara kabul ettirmeden önce epey zaman geçecektir korkarım.

İyi insanların özü, işbirliği eğilimlerinde, çocukların gürültücülüklerinde, özellikle de cinsiyette beliren - ki bu, onlarda saplantı halindedir - yaşamadan nefret etmelerindedir. Bir sözle, iyi insan demek, pis kafası olan kimse demektir.

X

YENİ NESİL(*)

Bu sayfalarda çocukların refahını etkileyen türlü bilgileri ve anne-babalarıyla olan ilişkileri konusunda, ilgili alanlarda uzmanlaşmış kimselerin fikirlerini okuyacaksınız. Bu incelemelere bir giriş olarak yeni bilginin geleneksel biyolojik ilişkileri nasıl değiştirdiğini, daha nasıl değiştirebileceğini ele almak istiyorum. Sadece bilginin istenen, bile bile yapılan sonuçlarını düşünmüyorum, aynı zamanda en şaşırtıcı ve beklenmedik şekilde beklenmedik sonuçlar doğuran doğal bir güç olarak da ele almak istiyorum. James Watt'ın bir anaerkil aile kurmak niyetinde olmadığından eminim; gene de erkeklerin çalıştıkları yerden uzakta oturmalarını mümkün kılarak şehir nüfusumuzun çoğunda bu sonucu doğurmuştur. Çağdaş bir bölgede oturan ailede babanın yeri pek yoktur - özellikle golf oynarsa, ki oynar da. Çocukları için para harcadığı zaman, ne satın almak istediğini çıkarmak güçtür, gelenek olmasaydı, çocukların kendilerini ucuza satın almış gibi düşünmenin yeri olabilirdi. Zamanında ataerkil aile insana büyük avantajlar sağlıyordu; yaşlılığında kendisini destekleyecek olan ve sayısız düşmanlara karşı koruyacak olan oğlanlar sağlardı. İnsanların yatırımları ile

(*) Yeni Nesil adlı kitaba önsöz olarak 1930'da yazılmıştır.

yaşadığı, ya da kazancından biriktirdiği sınıflarda, ne denli uzun ömürleri olursa olsun, oğul, babanın üstüne mali bakımdan çıkamamaktadır.

Çağımızı hem çetin, hem de ilginç yapan iktisadi ve psikolojik değişikliklerin nedenidir yeni bilgi. Eski günlerde, insan, doğanın buyruğu altındaydı: iklim ve ürünün verimliliği bakımından doğanın, kendisini doğurtmaya ve savaşmaya iten kör içtepiller bakımından da insan yaradılışının buyruğu altındaydı. Bundan çıkan güçsüzlük duygusunu din almış ve korkuyu bir ödev, katlanmayı bir erdem haline getirmiştir. Şimdilik ancak birkaç örnek halinde varolan çağdaş adamın görüşü başkadır. Maddi dünya onun için şükürle kabul edilecek bir nesne değildir; bilimsel kaygısı için hammadDEDİR. Çöl, suyun getirilmesi gereken bir yerdir, malarya yatağı olan bir bataklık sudan temizlenmesi gereken bir yerdir. Hiçbiri insana doğası gereği düşman değildir, bu bakımdan fiziksel dünyayla olan mücadelelerimizde, bizi Şeytan'a karşı koruyacak olan Tanrının yardımına ihtiyacımız yoktur. Şimdiki halde pek farkına varılmadığını sandığım bir şey temelde buna benzer bir değişikliğin insan doğasında yer almaya başladığıdır. Kişi karakterini istediği gibi değiştirmekte zorluk çekerse de, bilimsel psikoloğun, çocuklar kendisine teslim edildiği takdirde, insan yaradılışını, tıpkı Californialıların çölü ıslah ettiği gibi, ıslah edebileceği açığa çıkmıştır. Günahı işleyen Şeytan değildir artık, kötü salgıbezleri veya kötü bir şartlanmadır.

Belki burada okuyucu, günahın bir tanımlamasını yapmamı isteyecektir. Bunun güç yanı yoktur: günah, eğitimi kontrol edenlerin beğenmediği şeydir.

Bu durumun bilimsel gücü elinde bulunduranlara yeni ve ağır bir sorumluluk yüklediği itiraf edilmelidir. İnsanlığın bugüne kadar yaşamış olması, amaçları ne denli çılgınca olursa

olsun, onları başarmak için ellerinde yeterince bilgi olmamasından ileri gelmiştir. Bu bilgi, şimdi elde edilmeye başladığı için, hayatın amaçları konusunda daha büyük çapta bir bilgelik elzem olmaktadır. Ama bizim bu kafası karışık çağımızda o bilgelik nerede?

Yukardaki genel düşüncelerin amacı sadece bütün kuruluşlarımızı hatta bir zamanlar içgüdüsel denen şeylerle en yakından ilgisi olanların bile, yakın gelecekte eskisinden daha niyetli ve bilinçli bir duruma geleceği kesindir, buysa özellikle çocuk edinme ve yetiştirme konusundadır. Yeni yol eskisinden daha iyi olabilir; kolayca daha kötü de olabilir. Ama zamanımızın yeni bilgisi geleneksel davranışın mekanizması içine öyle sert bir şekilde sokulmuştur ki, eski örnekler artık yaşayamaz, iyi veya kötü yenileri şart olmuştur.

İnsanın kendi ayakkabısını yaptığı, kendi ekmeğini pişirdiği uzmanlaşmamış bir geçmişten gelmektedir aile. Erkek faaliyetleri bu safhayı aşmıştır, ama erdemlilere göre kadınların faaliyetlerinde uygun bir değişiklik olmaması gerekmektedir. Çocukları yetiştirmek özel bilgi isteyen ve uygun bir ortama ihtiyaç duyan bir faaliyettir. Çocukların evde yetiştirilmesi, iplik eğirmek gibi bir şeydir ki, iktisadi değildir. Bilginin artışıyla çocukla ilgili şeylerin çoğu evden dışarı çıkmaktadır. Artık çocukların evde doğması âdetten çıkmıştır. Hastalandığı zaman, eski zamanlarda çocukların çoğunu öbür dünyayı boylatan geleneksel bilgi çerçevesi içinde tedavi edilmiyorlar. Dualar artık anne dizinde değil, Pazar Okulunda öğrenilmektedir. Dişler benim gençliğimdeki gibi ip bağlayıp kapıya takılarak çekip çıkarılmaktadır artık. Tıp bilgisi çocuğun hayatının bir bölümünü elinde bulundurmaktadır, bir tarafım da sağlık bilgisi almıştır, ayrıca bir de çocuk psikolojisi vardır. Sonunda kafası karışmış olan anne, kötü bir iş yapmış gibi bundan vazgeçmektedir ve Oidi-

pus kompleksinin tehdidi altında bütün tabii sevgisinin günah koktuğunu duymaktadır.

Değişikliğin başlıca nedenlerinden biri, doğum ve ölümlerin azalmasıdır. İyi ki her ikisi de aynı oran içinde azalmıştır; çünkü biri ötekinden daha yüksek oranda olacak olsaydı, sonuç felaket olurdu. Dünya hükümetleri, etkisinin insanın sefilliğine ve güçsüzlüğüne dayandığı kiliselerle birlikte bu felaketi meydana getirmek için bütün ellerinden gelenleri yapmışlardır, ölüm azalmasına karşılık doğum azalmasını önlemeye çalışmışlardır. Bununla birlikte insanlık için mutlu bir şey, bireysel bencilik, kolektif çılgınlıktan daha güçlü çıkmıştır.

Çağdaş ailenin küçüklüğü çocuğun değeri konusunda daha güçlü bir duygu vermiştir. İki çocuğu olan anne-baba, çocuklarının hiçbirinin ölmesini istemez, oysa eski, on onbeş çocuğu olan ailelerde yarıyı vicdan azabı duymadan rahatça ihmale uğrayabilmekteydi. Çocukların modern bilimsel bakımı modern ailenin küçüklüğüyle yakından bağlıdır.

Aynı zamanda bu değişiklik aileyi çocuklar için hiç de uygun olmayan bir ortam haline getirmiştir, kadınlar için de ilginç bir uğraş olmaktan çıkmıştır. Çoğu ölen, onbeş çocuk doğurmak, şüphesiz ki hiç de hoş olmayan bir hayat mücadelesiydi, ama insanın kendi hayatını yaşamasına olanak bırakmıyordu. İki üç çocuğu olmaksızın yeterli bir hayat güvenliği vermemektedir, bununla birlikte, eski moda aile sürdüğü süre, başka her türlü meslek hayatına müdahale etmektedir. Böylece çocuk ne kadar az olursa, o kadar yük olduğu duyulmuyor.

İnsanların çoğunun yüksek kira yüzünden dar sıkışık bir şekilde şehirlerde yaşadığı günümüzde, ev genellikle fizik bakımından çocuk için yanlış, uygun olmayan bir ortamdır. Bir limonlukta fidan yetiştiren kimse, ona gerekli toprağı, ışığı ve

havayı, yeri ve komşuyu sağlar. Fidanları ayrı ayrı hücrelerde birer birer yetiştirmeye kalkmaz. Modern şehir evinde kaldığı süre çocukların böyle yetiştirilmesi gerekir. Çocukların da taze fidanlar gibi, toprağa, sevgiye, havaya, kendi cinsinden komşuya ihtiyacı vardır. Çocukların, heyecansız, özgür olabilecekleri kıra ihtiyaçları vardır. Küçük bir şehir apartımanının psikolojik ortamı, fiziksel bakımdan olduğu kadar kötüdür. Sadece gürültü konusunu düşünün bir. Meşgul büyükler çevrelerinde gürültü istemezler, çocuğa gürültü etme demek ciddi ahlaksal kusurlara yol açabilecek olan bir çeşit zalimlikler. Aynı şey onu, bunu kırma konusunda da varittir. Çocuk mutfağın rafına uzanır da tabak çanak ne varsa kırarsa, anne-baba pek hoşlanmaz. Oysa onun bu hareketi fiziksel gelişmesi için gereklidir. Çocuklar için yapılmış bir ortamda bu doğal ve sağlam içtepilerin kontrol edilmesi gerekmez.

Anne-babaların görüşündeki psikolojik değişiklikler, ister istemez aileyi etkileyecek olan bilimsel ve iktisadi değişiklikler tarafından meydana getirilmektedir. Güven duygusunun gelişimiyle ister istemez bireycilikte bir artış olmuştur. Geçmişte bireyciliği sınırlayan şey, korku ve karşılıklı işbirliği ihtiyacıydı. Çevrelerini Kızılderililerin almış olduğu bir göçmenler kolonisi, ister istemez güçlü bir topluluk duygusuna sahipti, yoksa, yok olurlardı. Bugün güven; Devlet tarafından sağlanmaktadır, gönüllü bir işbirliği sonucu değil, böylece bireysel olarak kontrolü altında bulundurduğu yanını da bir insan bireysel olabilir. Bu, özellikle aile bağları konusundadır. Çocukların büyütülmesinde erkeğin rolü sadece mali değildir, mali yükümlülükleri, gerekirse kanun tarafından zorla yerine getirilir, bu bakımdan, kendisinin kişisel görev duygusuyla pek ilgisi yoktur. Güçlü ve zekiye, bir kadın kendisine bırakılan anne ödevlerini bir meslek

olarak yetersiz bulunmaktadır; işlerin çoğu, uzmanlar tarafından kendisinden daha iyi yapılacağından, bu daha da belirmektedir. Eşlerinin mali bakımdan kendilerine bağlı olmasını isteyen erkekler olmasaydı, bu duygu çok daha yayılabilirdi. Bununla birlikte, bu, daha eski bir çağdan gelme bir duygudur; şimdi epey zayıflamıştır ve çok geçmeden de kaybolup gidecektir.

Bütün bu gelişmeler, insanları boşanmaya götüren sebepleri azaltmıştır. Boşanma daha sık ve kolay oldukça, aile daha da zayıflamaktadır, çünkü çoğu zaman bu durumda çocuğun yalnız bir büyüğü kalmaktadır yanında.

Dr. Watson'un yazılarında anlatılan bu şeyler veya başka nedenler yüzünden, iyi veya kötü, bir bütün olarak, aile gittikçe ister istemez solacak, yetkisini bireyle Devlet arasına karıştıracak hiçbir topluluk bırakmayacaktır. Özel anaokulları, özel okullar, özel doktorlar ve özel girişimin bütün pahalı mekanizmalarını kullanmakta devam edebilecek olan, durumu iyi kimeleler için değil, ücretli işçiler için bu gibi bireyciliğin maliyetini karşılamak olanaksızdır. Onların çocukları söz konusu olduğunda anne-baba tarafından yapılmayan her görevi Devletin kendi üstüne alması kaçınılmaz bir şeydir. Bu yüzden çoğunluk bakımından, anne-baba bakımı ile anne-baba tarafından seçilecek uzmanlar arasında yapılacak değildir seçim, anne-babalarla Devlet arasında olacaktır bu.

Bu, çocuklara karşı modern bilimsel davranışı anlayan herkesin ciddi bir propaganda sorumluluğunu gerektirir. Bugün, Rusya dışta kalmak üzere, Devlet, çocuklarla bilimsel bir şekilde uğraşılmasını tamamiyle olanaksız yapan ahlaksal ve dinsel bir yığın önyargıların buyruğu altındadır⁽¹⁾. Okuyucuların, örneğin Havelock Ellis ile Phyllis Blanchard'ın ileri sayfalardaki

(1) Bu yazı İkinci Dünya Savaşı'ndan önce yazılmıştır.

yardımlarını düşünmelerini tavsiye ederim. Her safdil okuyucunun, geleneksel ahlak düzeni ve teoloji, politikacılar tarafından hor görülmedikçe bu yardımlarda ileri sürülen metodların Devlet'in üstünde kontrolü olduğu herhangi bir kuruluştaki kullanılabileceğinin farkında olması gerekir. Örneğin, New York şehri resmen, mastürbasyonun insanı delirteceğini ileri sürmektedir, hiçbir politikacının mesleğinden olmadan bu fikre karşı gelebileceği açıktır⁽¹⁾. Bu yüzden, mastürbasyonun, tımarhane veya geri zekâlılar evinden başka hiçbir Devlet kuruluşunda bilimsel olarak tedavi edileceği umulmamalıdır. Bu kuruluşlar, sadece doğru metodları uygulamak zorundadır, çünkü delilerle geri zekâlılar sadece ahlaksal bakımdan sorumlu değildirler. Sadece ucuz otomobillerin tamir olabileceği, pahalılarının dinin temsilcilerinin vaizleriyle terbiye edileceği veya kırbaçlanacağı bir kanun çıksa yeridir. Bu durum saçmadır. Çocuklar için, genellikle, gelecekte bir Devlet kuruluşu hayal edenler kendilerini veya dostlarını bu kuruluşların başkanları olarak görmektedirler. Bu, hoş bir aldanımdır tabii. Bu çeşit önemli bir kuruluşun kontrolü için oldukça büyük bir ücret bağlanacağından, bu başkan herhalde ileri gelen bir politikacının evlenmemiş teyzelerinden biri olacaktır. Onun asil ilhamı altında çocuklar dualarını okumayı belleyecek, haç ile bayrağa saygı göstermesini öğrenecek, mastürbasyon yaptıklarında büyük pişmanlıklar duyacaklar, çocukların nasıl olduğunu öğrenince büyük dehşete düşeceklerdir. İktisadi bakımdan makine çağına uymuş olan kuruluşlarla bu gibi zihinsel kölelik çağlar boyunca uzatılabilir, genç kimselerin zihinlerini mantıki düşünceye kapamak için yardım etmeye gönüllü, dönecek bilimcilerin olacağı da düşünülürse hele. Doğum kontrolünü bile yasaklamak mümkün olacaktır, o zaman

(1) Bu yazı İkinci Dünya Savaşı'ndan önce yazılmıştır.

modern tıbbın ilerlemesi yüzünden nüfus fazlalığını halletmek için savaşın vahşetini ve sıklığını arttırmak gerekecektir.

Bundan dolayı, Devlet büyük iktidar elde edecekse Devletin aydınlaşması şarttır. Bunu kendi başına yapmayacaktır; ancak halkın çoğunluğu eski boşançları muhafaza etmekte ısrar etmemeye başlayınca olacaktır bu. Aydın kimselerin çoğu gerçek olmayan bir dünyada yaşamaktadırlar, dostlarıyla ilişkiler kurmakta ve sadece birkaç hilkat garibesinin aydın olmadığını sanmaktadırlar. Pratik politikadan elde edilecek ufak çapta bir tecrübe ve ahlaksal sorunlar dava konusu olduğu yerde kanunun nasıl uygulandığı konusunda biraz bilgi, çocuk yetiştirme veya başka bir konuda rasyonel düşünceleri olan kimselere büyük faydası dokunacaktır. Rasyonalizmin halk arasında yaygın bir propagandasının, Rusya dışındaki birçok rasyonalistlerin düşündüğünden çok daha önemli olduğuna inanıyorum.

Ailenin bozulmasını ve çocuklar için rasyonel olarak yönetilen Devlet kuruluşlarının yerleştiğini farzederek, kanunun yerine içgüdüyü koymak için belki bir adım daha ileri gitmek gerekecektir. Doğum kontrolüne alışmış ve kendi çocuklarına bakmasına müsaade edilmeyen anneler, gebeliğin vereceği tedirginliği ve doğum sancılarını çekmek istemeyeceklerdir. Bu bakımdan nüfusu bir seviyede tutabilmek için, çocuk doğurmayı para getirecek bir meslek haline sokmak gerekecektir belki de, bu meslek, tabii bütün kadınlarca benimsenecek, hatta çoğunluk tarafından seçilecek değildir, damızlık bakımından uygun testlere tabi tutulan belli bir oran içinde olacaktır. Asil beylere ne gibi testler uygulanacağı ve erkek nüfusunun yüzde kaçını temsil etmeleri gerekeceği konuları hakkında şimdilik bir karar verilmesi istenmemektedir bizden. Ama çok geçmeden yeterli doğum sayısı sağlamak, pek ciddi bir durum gösterecektir, çünkü doğum oranı düşmekte devam edecek, bu da nüfusta

ya da hiç olmazsa yetkin kimselerden meydana gelen insan sayısında azalmaya neden olacaktır, - çünkü tıp, insanların çoğunu yüz yaşına kadar yaşatacak başarıya ulaşırsa, topluluğa olan faydası şüpheli olacaktır.

Çocukların yetiştirilmesinde rasyonel bir psikolojiden beklenen insan ırkına fayda, hemen hemen sonsuzdur. En önemli olan doğal cinsiyettir. Çocuklara, vücudun bazı kısımları, bazı söz ve düşünceler ve doğanın ittiği bazı oyunlar konusunda önyargılı bir davranış aşılanmaktadır. Bunun sonucu olarak çocuk erginleşince büyük aşk meselelerinde kaskatı, acemice davranmaktadır. İngilizce konuşan dünyada, daha yuvadayken tatmin edici bir evlilikten uzaklaştırılmaktadırlar. Çocuklar kendilerini oyunla hazırlamaktan alıkonmalarına rağmen bu kesin yasaktan birden tam yetkililiğe geçmeleri beklenmektedir.

Çoğu çocuğa ve gence egemen olan ve genellikle ileri yaşlara kadar süren günah duygusu, hiçbir şeye yaramayan bir sefalet ve sapıklık kaynağıdır. Bu hemen hemen hep cinsiyet alanındaki gelenekçi ahlak öğretimi yüzünden meydana gelmektedir. Cinsiyetin şeytani olduğu duygusu aşkı olanaksız kılmaktadır, birlikte yaşadığı kadınlardan erkeğin nefret etmesine neden olmaktadır, çoğu zaman onlara karşı zalimlik içtepilerine neden olmaktadır. Ayrıca, içe itildiğinde cinsel içtepiye zorla uygulanan dolaylılık, onu duyulu dostluk, dinsel şevk ve daha ne bileyim, birtakım başka biçimler almasına sürükleyen şey, zekaya ve gerçeklik duygusuna pek düşman olan bir zihin samimiyeti eksikliği doğurur. Zalimlik, budalalık, ahenkli kişisel ilişkiler için kabiliyetsizlik ve daha birtakım kusurlar çoğu zaman çocukluk çağında katılan ahlak öğretiminden doğmaktadır. En basit bir şekilde ve dolaysız olarak şöyle söyleyelim: cinsiyette hiçbir kötü taraf yoktur, bu konudaki geleneksel davranış da hasta bir davranıştır. Toplumumuzdaki, bu denli insanı sefalete

sürükleyen başka hiçbir kötü kaynak yoktur, çünkü sadece dolaylı olarak birtakım kötülük zinciri doğurmakla kalmaz, aynı zamanda, insanlığın işkencesini çektiği insanların iktisadi, siyasi ve ırksal başka iyi edilebilir derilerine çare bulmasına götürebilecek o acıma duygusunu ve sevgiyi içe geri de iter.

Bunlardan dolayı bilgiyi yayan kitaplara ve çocuk psikolojisi konusunda rasyonel bir davranışa büyük ihtiyaç vardır. Devletin gittikçe artan iktidarı ile boşanancın gittikçe azalan gücü arasında bir çeşit yarış vardır günümüzde. Devleti iktidarlarının artması kaçınılmaz bir şeydir, çocuklar konusunda gördüğümüz gibi. Ama boşanlar hâlâ çoğunluğa egemen bir durumdayken bu kudretler belli bir noktayı aşarsa, boşançlı olmayan azınlık, Devlet propagandası tarafından sıkıştırılacak ve demokratik ülkelerdeki ilerlemeler duracaktır. Toplumumuz öyle sıkı dokunmaktadır ki, herhangi bir yönde reform başka bir yönde reform gerektirmektedir ve hiçbir sorun yeterli olarak başlıbaşına çözümlenemez hale gelmektedir. Ama çağımız eski çağlardan daha merhametle eğilmektedir çocuklara, geleneksel öğretimin gençlerin işkencesine sebep olduğu anlaşılacak olursa, hem daha bilimsel, hem de daha iyi kalpli bir şeyin yerini alabileceği umut edilebilir.

XI

CİNSEL AHLAK DÜZENİMİZ(*)

I.

İnsan hayatındaki başka her şeyden daha büyük çapta, cinsiyet, çoğu kimse tarafından akıldışı bir şekilde görülmektedir. Cinayet, salgın hastalık, delilik, altın ve mücevher - tutkulu umut ve korku nesneleri olan her şey - geçmişte, bir büyü veya efsane sisi içinde görülmüştür; ama aklın güneşi birkaç istisna ile sisi dağıtmış bulunmaktadır. Kalan en yoğun bulut cinsiyet alanındadır, bu belki de doğal bir şeydir, çünkü çoğu kimsenin hayatında cinsiyet tutkulu olan taraftır.

Bununla birlikte, çağdaş dünyadaki şartlar, cinsiyete karşı kamusal davranışta bir değişiklik yapmağa çalışmaktadır. Bunun ne gibi değişiklik veya değişiklikler meydana çıkaracağı konusunda kimse kesin olarak bir şey söyleyemez; ama şimdi iş görmekte olan bazı kuvvetlerin farkına varmak, bunların sonuçlarının toplumun yapısında ne gibi bir etkisi olacağı konusunda tartışmak mümkündür.

(*) İlk 1936'da yayınlanmıştır.

İnsan yaradılışı söz konusu olduğu süre, evlilik dışında pek az cinsel birleşme olacak bir toplum yaratmanın olanaksız olduğu söylenemez. Bununla birlikte, bu gibi bir sonuca varmanın gerekli şartları çağdaş hayatta hemen hemen erişilemeyecek derecededir. Şimdi bunların ne olduğunu ele alalım.

Tek eşlilik için en büyük etki, az nüfuslu bir bölgede hareketsiz bir durumda olmaktır. Bir erkek hemen hemen evden hiç ayrılma fırsatı bulamazsa, karısından başka hemen hiçbir kadını görmeyse, onun için karısına bağlı kalmak kolay olur; ama onsuz yolculuğa çıkacak olursa, ya da kalabalık bir şehir içinde yaşıyorsa, sorun bir oranda daha güçleşir. Tekeşliliğe ayrıca yardım eden başlıca şey, boşınançtır: günahın sonsuz cezaya sebep olacağına gerçekten inananlar bundan kaçınabilir, bir bakıma kaçınmaktadır da, ama gene de sanılacağı kadar büyük çapta değildir bu. Erdemin üçüncü desteği kamuoyudur. Tarımsal topluluklarda olduğu gibi bir kimsenin bütün yaptığı komşuları tarafından bilinirse, geleneğin mahkum ettiği şeylerden kaçınmak için güçlü nedenleri vardır. Ama doğru davranışın bütün bu nedenleri eskisinden çok daha az güçlüdür şimdi. Yalnız başına yaşayanların sayısı azalmıştır; cehennem ateşine olan inanç kaybolmaktadır; büyük şehirlerde kimse komşusunun yaptıklarını bilmemektedir. Bu yüzden erkeklerin olsun, kadınların olsun, başka kimselerle temasının, modern sanayicilik çağından öncekine oranla daha fazla olmasında şaşılacak bir şey yoktur.

Sayısı gittikçe artan bir insan topluluğu ahlak düzenine aykırı geliyor diye, bizim standartlarımızı değiştirmemiz gerekmez denebilir. Bazen şöyle derler bize, günah işleyenler işlediklerini bilmeli ve kabul etmelidir ve bir insanın kendisini uydurması güç diye, ahlak düzeninin fena olması gerekmez. Bir düzenin iyi veya kötü oluşu, insanın mutluluğuna yardım edip

etmediğine göre değişir. Büyüklerin çoğu kalplerinden hâlâ küçüklükte öğrenmiş oldukları şeye inanmaktadırlar, yaşayışları Pazar Okulunun ilkelerine uymazsa kendilerini kötülük işlemiş sanmaktadırlar Yapılan zarar sadece bilinçli akıllı kişilikle bilinçdışı çocuksu kişilik arasına bir ayrılık sokmuş olmak değildir; zarar aynı zamanda geleneksel ahlak düzeninin geçerli kısmının geçerli olmayan kısımlarıyla birlikte gözden düşmekte olması, böylelikle zina affedilir bir şeyse, tembellik, namussuzluk veya merhametsizlik de affedilebilir diye düşünülmesindedir. Olgunlaştığı zaman hemen hemen mutlaka bir yana atacağı inançları kütle halindeki çocuklara öğreten bir sistemin kaçınılmaz tehlikesidir bunlar. Toplumsal iktisadî başkaldırma sürecinde kötüyle birlikte iyiyi de bir yana atmaları olanağı vardır.

İş görür cinsel bir ahlak düzenine varmadaki güçlük, kıskançlık içtepisiyle, çokeşlilik içtepisi arasındaki çatışmadan doğmaktadır. Kısmen içgüdüsel olmasına rağmen kıskançlık şüphesiz büyük çapta geleneksel bir şeydir. Karısının ihanet ettiği bir adamın alaya alınması muhtemel olan toplumlarda, erkek, karısını kıskanacaktır, karısı için herhangi bir sevgi duymasa bile. Kıskançlık mülkiyet duygusuyla yakından ilgilidir, bu duygu olmadığı yerde çok daha azdır. Sadakat geleneksel bir şey değilse, kıskançlık alabildiğine azalır. Ama çoğu kimsenin sandığından daha büyük çapta kıskançlığı azaltma olanağı varsa da, babaların hakları ve ödevleri olduğu süre pek kesin sınırlar vardır. Durum böyle oldukça, erkeklerin, karılarının çocuklarının babaları olduklarından emin olmak istemeleri kaçınılmaz bir şeydir. Kadınların cinsel özgürlüğü olacaksa, babaların ortadan kalkması gerekir, kadınların da kocalarına destek olarak dayanmayı bırakmaları gerekir. Bu, zamanla olabilir, ama derin bir toplumsal değişiklik demektir bu, iyi veya kötü etkileri de şimdiden hesaplanamaz.

Bu arada, evlilik ve babalık toplumsal kuruluşlar olarak ayakta kalacaksa, tam cinsel serbestlikle, ömür boyunca tek kimseyle yaşama arasında bir uzlaşma yapılmalıdır. Şu anda en iyi uzlaşma yolunun hangisi olduğuna karar vermek kolay değildir; nüfusun alışkanlıklarına ve doğum kontrolü metodlarına güven derecesine göre karar arasına değişecektir. Bununla birlikte, kesin olarak söylenebilecek bazı şeyler vardır.

Bir kere, hem fizyoloji, hem de eğitim bakımından kadınların 20 yaşından önce çocuk yapmamaları gerekir. Bu bakımdan ahlak düzenimiz buna göre ayarlanmalıdır.

Sonra, kadın veya erkek, önceden cinsel tecrübesi olmayan kimsenin, sadece fiziksel çekicilikle, evliliği başarılı yapacak olan bir yakınlık duygusunu ayırabilmeleri olası değildir. Üstelik, genellikle, ekonomik nedenler evliliği ertelemeye zorlamaktadır, 20 ile 30 yaşı arasında bakir kalmaları da ihtimal dahilinde değildir, ayrıca kalsalar bile psikolojik bakımdan iyi olmaz; ama arasına ilişkileri olursa, profesyonel fahişelerle değil de amaçları para olmayan kendi sınıflarından kimselerle düşüp kalkarlarsa, çok daha iyi olur. Bu her iki neden yüzünden, evli olmayanlar, çocuk söz konusu olmadığı süre, büyük oranda özgür olmalıdırlar.

Boşanma da her iki tarafı suçlamadan yer alabilmelidir, ve hiçbir bakımdan aşağılık görülmemelidir. Çocuksuz bir evlilik, eşlerin birinin isteğiyle feshedilebilmelidir, herhangi bir evlilik karşılıklı rızayla feshedilebilmelidir - her durumda birer yıl süre verilmelidir. Boşanma doğal daha birçok nedenlerle mümkün olmalıdır - delilik, evden kaçma, zalimlik v.s.; ama en önemli sebep karşılıklı rıza olmalıdır.

Cinsel ilişkileri, paranın etkisinden alıkoymak için elden gelen yapılmalıdır. Şimdiki halde, evli kadınlar da, orospular

kadar, cinsel çekicilikleri sayesinde yaşamaktadırlar; geçici serbest birleşmelerde bile erkeğin yapılan ortak masrafları karşılaması beklenmektedir. Bunun sonucu olarak para ile cinsiyet arasında kirli bir bağ kurulmaktadır, kadınların güttükleri şeyin de çoğu zaman paraya dayanır bir yanı olmaktadır. Kilise tarafından kutsandığı zaman bile cinsiyet bir meslek olmamalıdır. Bir kadına, ev bakımı, yemek pişirme veya çocuğa bakma için ücret verilmesi doğrudur, ama sadece erkekle cinsel birleşmede bulunması için değil. Bir zamanlar erkeğini sevmiş ve onun tarafından sevilmiş bir kadının da, aşk denen şey ortadan kalkınca nafaka ile yaşaması doğru değildir. Kadın da erkek gibi geçimini sağlamak için çalışmalıdır. İşsiz güçsüz bir kadın, jigolodan farksızdır.

II.

Türlü derecelerde de iki pek ilkel içtepi, cinsel davranışın kurallarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunlardan biri alçakgönüllülüktür, ötekiyse yukarda sözü edildiği gibi kıskançlıktır. Alçakgönüllük bir dereceye kadar ve bir bakıma, insan ırkında hemen hemen evrensel bir şeydir, ancak bazı biçimlere ve seremonilere uyarak ya da hiç olmazsa kabul edilen bazı görgü kurallarına uyarak bozulabilecek bir tabu halindedir. Her şeyi görmek mümkün değildir ve bütün gerçekler söylenemez. Bazı modernlerin düşünebileceği gibi, Victoria çağının bir icadı değildir bu; tersine, antropologlar ilkel vahşiler arasında en ayrıntılı iffet taslama biçimleri ortaya çıkarmışlardır. Ayıp kavramı insan yaratılışının derinlerine kök salmıştır. Buna bir başkaldırma zevkinden, bilimsel kafamıza bağlılığımız yüzünden, ya da Byron'daki gibi kötü görülmek istemekten karşı gelebiliriz, ama

böylelikle kendi doğal içtepelerimizi kökten çıkarıp atmış olmayız. Belli bir toplulukta neyin ayıp olduğunu gelenek tayin edecektir, ama bu çeşit bir geleneğin varlığı sadece geleneksel olmayan bir kaynağın ikna edici bir kanıtıdır. Hemen hemen bütün insan toplumlarında müstehcen edebiyat ve teşhircilik suç gibi görülmüştür, ancak bazen - rastlanması pek seyrek değildir ya - dinsel törenlerin bir kısmını teşkil ederse, o zaman iş değişir.

Riyazetçilik - alçakgönüllülükle psikolojik bir bağı olabilir veya olmayabilir - ancak belli bir uygarlık seviyesine erişildiği zaman ortaya çıkar gibi görünmektedir, ama sonradan pek güçlenebilir. Tevrat'ın ilk kitaplarında yoktur, ama sonraki kitapların Apokrif'a da ve İncil'de vardır. Aynı şekilde Yunanlılarda ilk devrelerde pek yoktur, zaman geçtikçe artmaktadır. Hindistan'da pek erken başlamıştır ve büyük yoğunluğa erişmiştir. Çıkış noktasının psikolojik bir incelemesini yapmaya kalkışacak değilim, bunun kendiliğinden doğan bir duygu olduğuna, hemen hemen bütün uygar insanlarda bir derece var olduğuna şüphe yoktur. En belirsiz biçimi, saygı gösterilen bir kimsenin - özellikle dinsel kutsallığı olan birinin sevişmesini görmede, ağırbaşlılıkla bunun uyuşmayacağı duygusu doğmaktadır. Ruh beden esaretinden kurtarma dileği dünyanın birçok büyük dinlerine ilham vermiş olup, çağdaş kimseler arasında hâlâ da pek güçlüdür.

Ama öyle sanıyorum ki, kıskançlık cinsel ahlakın doğuşunda en güçlü tek unsurdur. Kıskançlık içgüdüsel olarak kızgınlık doğurur; kızgınlık da aklileştirildi mi ahlak bakımından onaylamamaya yol açar. Saf içgüdüsel dürtünün, erkeklerin babalıktan emin olma isteği yüzünden uygarlığın gelişiminin ilk evrelerinin birinde takviye edilmiş olması gerektir. Bu bakımdan güven olmadıkça ataerkil aile olanaksız olurdu, babalık da bütün ikti-

sadi cepheleriyle birlikte toplumsal kuruluşların temelini teşkil edemezdi. Bu bakımdan başka birisinin karısıyla cinsel birleşmede bulunmak kötüydü, ama başka evli olmayan bir kadınla temasta bulunmak hafif olarak suçlanma bile gerektirmezdi. Zina yapan erkeği suçlamak için pratik nedenlerler vardı, çünkü karmaşıklık ortaya çıkarıyor ve kan dökülmesine neden oluyordu. Truva kuşatması kocaların haklarına saygı göstermemeleri yüzünden doğan kargaşalıkların aşın bir örneğidir, ama bu çeşit bir şeyin, daha küçük çapta da olsa, ilgili taraflar daha az heyecanlı olsaydı da yer alması beklenebilirdi. Tabii o günlerde kadınların karşılıklı hakları yoktu; bir kocanın her ne kadar başka kocaların malına saygı göstermek ödevi varsa da, kendi karısına karşı bir ödevi yoktu.

Görmekte olduğumuz duygular üstüne kurulmuş bir ahlak düzeni olan eski ataerkil aile düzeni, bir bakıma başarılıydı: Üstün durumda olan erkeklerin oldukça büyük çapta serbestlikleri vardı, eziyet çeken kadınlarsa öylesine boyunduruk altındaydılar ki, mutsuzlukları önemli görünmüyordu. Kadınların erkeklerle olan eşitlik iddialarıdır yeni sistemi bugünkü dünyada gerekli kılan. Eşitlik iki şekilde elde edilebilir: Ya erkeklerden de tam bir tekeşli hayat isteyerek, geçmişte kadınlardan istendiği gibi; ya da kadınların erkekler gibi geleneksel ahlak düzenini bir derece bırakmalarına sağlayarak. Kadın haklarının öncülerinin çoğu tarafından bu yolların birincisi tercih edilmiştir, kiliselerce hâlâ da tercih edilmektedir; ama ikincisini izleyen pratikte daha çoktur, her ne kadar kendileri genellikle davranışlarının teorik bakımdan doğrulanıp doğrulanmayacağı konusunda şüphedeyseler de. Belli bir yeni ahlak düzeninin gerektiğini kabul edenler, bu ilkelerin tam ne olması gerektiği konusunda bir karara varamıyorlar.

Başka bir yenilik kaynağı daha vardır, bu da bilimsel görü-

şün cinsel bilgi konusundaki yasağı zayıflatmasıdır. Türlü kötü-lükler - örneğin zührevi hastalıklar ile, bunlar eskiden daha açıkça konuşulamadıkça, yeterli bir şekilde savaşılamayacağı anlaşılmıştır; susmanın ve bilgisizliğin kişinin psikolojisi üstün-de kötü etkileri olabileceği de ortaya çıkarılmıştır. Hem sosyo-loji, hem de psikanaliz ciddi araştırmacıların, cinsel konulardaki susma tutumuna karşı çıkmalarını sağlamıştır, birçok pratik eği-timciler de, küçük çocuklardan elde ettikleri tecrübeler yüzün-den aynı davranışı benimsemişlerdir. İnsan davranışına karşı bi-limsel görüşü olan kimseler zaten herhangi bir hareketi "günah" olarak etiketlemeyi olanaksız bulmuşlardır; yaptığımızın neden-lerinin soydan gelme, eğitimle ilgili, ortama bağlı olduğunun farkına varmışlardır, bunları kapı dışarı etmektense kontrol altı-na alarak, topluma yapılacak zararı önlemeye çalışılması gerek-tiğini görmüşlerdir.

Bu bakımdan, yeni bir cinsel ahlak düzeni ararken, eski ahlak düzenini doğuran, eski akıl dışı tutkuların boyunduruğu altında olmamaya çalışmalıyız, bunlar tesadüfen bazı sağlam özdeyişlere varmış olabilirler ve var olduklarına göre sorunu-muzun verilerinde zayıf bir durumda da olsa henüz vardırılar. Olumlu olarak yapacağımız şey, insan mutluluğunu ileri götüre-cek ne gibi ahlaksal kural konması gerektiğini kendi kendimize sormalıyız, konacak kurallar ne olursa olsun, bütün dünyaca iz-lenmeyeceğini de unutmamız gerekir. Yani, kuralların gerçekte ne gibi bir etkisi olacağını incelememiz gerektir, tamamiyle et-kili olmuş olduğu durumu değil.

III.

Pek küçük yaşta ortaya çıkan, ve ilgilendiğimiz türlü so-

runların en az güç ve şüpheli olanı, cinsel konulardaki bilgi sorunlarına bakalım şimdi de. Çocuklarla konuşurken, gerçeği onlardan saklamayı gerektirecek hiçbir ayıp şey yoktur. Onları ilgilendiren herhangi bir konudaki sorularına cevap verir gibi, balık hakkında sordukları sorular gibi, bu sorularına da aynı şekilde cevap vererek merakları yatıştırılmalıdır. Duygu sorunu katılmamalıdır işin içine, çünkü küçük çocuklar büyükler gibi duymaz, onlara birtakım dolambaçlı, süslü püslü ifadeler gerekmez. Anılarla çiçeklerin aşkından dolambaçlı yollarla gitmenin anlamı yoktur. Bilmek istediği şey kendisine söylenen, anasını babasını çıplak görenler cinsel bakımdan hiçbir musallat fikre, şehvet duygusuna kapılmaz. Resmi bilgisizlik içinde yetişen çocuklar, bu konuyu başka herhangi bir konuymuş gibi tartışıldığını duymuş bulunan çocuklardan çok daha fazla cinsiyet üstüne konuşmaktadır. Resmi bilgisizlik ve gerçekte bildikleri onların anne-babalarına karşı aldatıcı, iki yüzlü bir tutumu olmasına neden olmaktadır. Öte yandan, gerçek bilgisizlik sağlanabildi mi, bunun bir şok ve kaygı kaynağı olması muhtemeldir, gerçek hayata sonradan uyması çok güçleşir. Her türlü bilgisizlik kötüdür, ama cinsiyet gibi bir konuda bilgisizlik ciddi bir tehlikedir.

Çocuklara cinsiyet hakkında bilgi verilmelidir dediğim zaman, onlara sadece çıplak fizyolojik şeylerden söz edilmesi gerek demek istemiyorum; bilmek istedikleri ne varsa söylenmelidir diyorum. Büyükleri, olduklarından daha erdemli, ya da cinsiyeti, sadece evlilikte olan bir şeymiş gibi göstermeye kalkışmamalıdır. Çocukları aldatmanın affedilecek yanı yoktur. Çocuklar geleneksel ailelerde olduğu gibi, annelerinin ve babalarının yalan söylediklerini görünce onlara karşı olan güvenleri sarsılmaktadır ve onlara yalan söylemeyi de doğrulanabilir bir şey gibi görmekteyirler. Bir çocuğa zorla söylenmeyecek şeyler

vardır ama yalan söylemektense doğru olan şeyi söylemek yeğdir. Gerçeklerin yanlış bir görünüşü üzerine dayanan erdem, gerçek erdem değildir. Sadece kuramsal olarak değil, pratik deneyimime dayanarak söylüyorum, cinsel konularda tam bir açıklığın, çocukların o konuda aşırı derecede düşünmelerini önlemek için en iyi yol olduğuna inanıyorum, bu, aynı zamanda aydın bir cinsel ahlak için gerekli ilk şartlardan biridir.

Büyüklerin cinsel birleşmeleri söz konusu olduğunda, her birinin geçerli yanı olan karşıt düşünceler arasında rasyonel bir uzlaşmaya varmak hiç de kolay değildir. Temel gerçek, kıskançlık içtepisiyle, cinsel değişiklik içtepisi arasındaki çatışmadır. Bu içtepilerin hiçbirinin evrensel olmadığı doğrudur: (az da olsa) kıskanç olmayan kimseler vardır, (kadınlar arasında olsun, erkekler arasında olsun) sevgisi hiçbir zaman seçmiş olduğu eşinden başkasına yönelmeyen kimseler de vardır. Bunlardan biri, evrenselleştirilebilseydi tatmin edici bir düzen kurmak kolay olurdu. Bununla birlikte, o amaca yönelmiş birtakım törelerle herhangi birinin sayısı artırılabilir

Tam bir cinsel ahlak düzenini kurmak için yapılacak daha çok şey vardır. Hem türlü sistemin sonuçları, hem de cinsiyet konusunda rasyonel bir eğitimin doğuracağı değişiklikler alanında daha çok deneyin elde etmeden pek kesin bir şey söyleyebileceğimizi sanmıyorum. Evliliğin, bir kuruluş olarak çocuklar yüzünden sadece Devleti ilgilendireceği açık bir şeydir, çocuk-suz kaldığı süre tamamiyle kişisel bir sorun gibi bakılmalıdır. Çocuklar olduğu zaman bile Devletin, ancak, başlıca parasal olan, babaların ödevleri yüzünden ilgileneceği açıktır. İskandinav'da olduğu gibi, boşanmanın kolay olduğu yerlerde, çocuklar genellikle annelere kalır, bu bakımdan ataerkil aile kaybolma eğilimi göstermektedir. Ücretli işçilerin sözkonusu olduğu yerde gittikçe yer almakta olduğu gibi, şimdiye dek ba-

balara düşen ödevleri Devlet üzerine alırsa, evliliğin gerekliliği kalmaz, zenginlerle dindarlardan başka kimse buna ihtiyaç duymaz.

Bu arada, cinsel ilişkilerde, evlilikte, boşanmada, kadınlar ve erkekler, hoşgörü, merhamet, doğruluk ve adalet gibi normal erdemleri hatırlarlarsa iyi olur. Geleneksel ölçülere göre cinsel bakımdan erdemli olanlar, edepli insan varlıkları gibi davranmaktan kurtulmuş gibi görürler kendilerini çoğu zaman. Ahlakçıların çoğunda cinsiyet öyle sabit bir düşünce haline gelmiştir ki, ahlaksal yönden tavsiye edilecek toplumsal bakımdan çok daha faydalı şeylere pek az önem vermişlerdir.

XII

ÖZGÜRLÜK VE ÜNİVERSİTELER

I.

Şimdiki akademik özgürlük durumunu ele almadan, bundan ne anladığımızı söylemek iyi olur. Akademik özgürlüğün özü, öğretmenlerin ders verecekleri konuda uzmanlık dalına göre seçilmesi gerektiği ve bu uzmanlık dalının yargıçlarının da başka uzmanlık dalından olması gerektiğidir. Bir kimsenin iyi bir matematikçi, fizikçi, kimyacı olup olmadığı, ancak başka matematikçi, fizikçi ve kimyacı tarafından anlaşılabilir. Bununla birlikte, onlar tarafından oldukça fikirbirliğiyle yargılanır.

Akademik özgürlüğün muhalifleri, insanın hünerinden başka şeylerin de gözönüne getirilmesi kanısında. İktidarı elinde tutanlarınkine karşı herhangi bir düşünce ileri sürmemesi gerektiğini düşünmektedirler. Bu çetin bir konudur, totaliter devletlerin bu yolda kuvvet kullanmakta oldukları bir konudur. Rusya, Kerensky'nin kısa süren hükümet dönemi dışında hiçbir zaman akademik özgürlük görmemektir, ama öyle sanıyorum ki, şimdi, Çar'ın zamanındakinden çok daha az özgürlük vardır. Almanya, savaştan önce, türlü özgürlüklerden yoksunsa, üni-

versite ğretiminde özgürlük ilkesini hemen hemen tamamıyla kabul etmişti. şimdi bütün bunlar değişmiştir, bunun sonucu olarak birkaç istisna dışta kalmak üzere Almanya'nın en yetenekli bilginleri s rg ndedir. İtalya'da, her ne kadar daha ılımlı bir şekildeyse de  niversiteler üstünde aynı zorbalık hüküm sürmektedir⁽¹⁾. Batı demokrasilerinde işlerin bu durumuna esef edilmektedir. Bununla birlikte, hemen hemen aynı kötü sonuçları doğuracak eğilimler yok değildir.

Tehlikelerden biri, demokrasinin kendi başına karşı koya-mayacağı bir tehlikedir. Çoğunluğun, elinde bulunan iktidarı kayıtsız şartsız kullanması, bir diktatörlük kadar zorbaca olabilir. Azınlıkları hoşgörmek, akıllı bir demokrasinin şartı, ama her zaman yeterince hatırlanmayan şartıdır.

Üniversite  ğretmenlerinin bazıları tarafından bu genel düşünceler, desteklenmektedir. Üniversite  ğretmenlerinin, özel bilgi ve uzmanlık sahibi olması gerektir, bunlar sayesinde tartışma konusu olan sorunları, üzerlerine ışık tutulacak şekilde  çmaları gerekir. Tartışma konusu olan sorunlar üstünde ses çıkar-malarını önlemek, tarafsızlık konusunda elde edebilecekleri faydadan yoksun kılar toplumu. Yüzyıllar önce Çin İmparator-luğu müsaadeli bir eleştiri ihtiyacı duymuştu, bilgisi ve zekâsı ile  n salmış kimselerden bir Eleştirmenler Kurulu kurmuş, İm-paratoru ve h k metini eleştirme yetkisini vermişti. Geleneksel Çin'deki her şey gibi bu da yazık ki toplumsal törelere bağlı bir duruma gelmiştir. Eleştirmenlerin eleştireceği bazı şeyler vardı - özellikle de hadımların aşırı derecedeki iktidarını - ama töreye karşı eleştiri alanına geçtiler mi İmparator ayrıcalıklarını kaldı-rabiliyordu. Aynı şey şimdi bizde yer almaktadır.

(1) Bu makale ilkin 1940 Mayıs'ında yayınlanmıştır.

Geniş bir alan eleştiriye açık bulunmaktadır, ama gerçekten bir tehlike gösterdiği zaman bir çeşit ceza hazır beklemektedir.

Bu ülkede akademik özgürlük iki kaynak tarafından tehdit edilmektedir: Aralarında iktisadî ve teolojik bir sansür makamı kurmak isteyen plutokrasi ile kiliselerdir bu kaynaklar. Düşünceleri beğenilmeyen herkese karşı vurulan bir Komünist damgası ile suçlamakta elele vermektedir bunlar. Örneğin, 1920'den beri Sovyet hükümetini ciddi bir şekilde eleştirmeme ve daha geçenlerde hiç olmazsa Nazi hükümeti kadar kötü olduğunu ifade etmiş bulunmama rağmen, beni eleştirenler bütün bunları unutup, umutlandığım bazı anlarda Rusya'nın sonunda iyi bir duruma gelmesi olasılığını ileri sürmüş olduğumu muzaffer bir edayla ortaya koyuyorlar .

İktidar sahibi bazı insan toplulukları tarafından düşünceleri beğenmeyen kimselerle uğraşma tekniği pek mükemmel bir hale getirilmiştir, bu düzenli ilerleme için büyük bir tehliktir. İlgili kimse henüz genç ve oldukça arka planda kalmış biriye, resmi üstleri onu profesyonel yetersizlikten suçlayabilir ve işinden edebilir. Bu metodun sökmeyeceği yaşlı kimseler için halkın düşmanlığı, birtakım olayların yanlış gösterilmesiyle kışkırtılmaktadır. Öğretmenlerin çoğunun bu tehlikelere atılmaya niyetleri yoktur, tutucu olmayan düşüncelerini açıklamaktan kaçınmaktadırlar. Bu çok kötü bir durum ifade etmektedir, bilimsel zeka kısmen boğulmaktadır, tutuculuk ve örtbasçılık onları, henüz zaferi elinde bulundurduğu konusunda kandırabilmektedir.

II.

Amerikan Anayasası'nın kurucularına esin kaynağı liberal demokrasi ilkesi, tartışma konusu olan sorunlara, kuvvetle değil, tartışmayla karar verileceğini söylüyordu. Liberaller, düşüncelerin engelsiz tartışmalar sonucu meydana gelmesini, sadece bu işin tek yönlü olmamasını düşünmüşlerdir daima. Eski, yeni bütün zorba hükümetler, buna karşı gelmişlerdir. Bence liberal geleneği bırakmak için bir neden göremiyorum. Elimde iktidar olsaydı, muhaliflerimin sözlerinin duyulmasını önlemeye çalışmazdım. Bütün düşünceler için aynı kolaylıkla anlatım yolunu arardım, sonucu da tartışma ve münazaraya bıraktırdım. Polonya'daki Alman kovuşturmasının akademik kurbanları arasında, kendileri tamamiyle tutucu Hristiyan olan ünlü mantıkçılar vardır bildiğime göre. Kendi dinlerinden olanlar böyle bir davranışta bulunmuyorsa da, bu gibi kimselere akademik mevkiler bulmak için elimden geleni yapardım.

Liberal görüşle, liberal olmayan görüş arasındaki temel ayrılık birincisinin her türlü sorunun tartışılabilceğini görmesi ve her düşüncesinin az çok kuşku konusu olabileceğini düşünmesi, ötekininse düşüncelerden hiçbir surette kuşku edilemeyeceği, karşı herhangi bir muhakemede bulunulmaması gerektiğidir. Bu durumun acayip tarafı, tarafsız araştırmaya izin verildiği takdirde, insanları yanlış sonuçlara götüreceğine bu bakımdan bilgisizliğin yanlışlığa karşı biricik kale olduğuna inanmalarıdır. İnsan davranışlarını yönetecek önyargıdan çok, akıl isteyen kimse tarafından bu görüş kabul edilemez.

Liberal görüş din savaşlarına karşı bir tepki olarak onyedinci yüzyılın sonlarında İngiltere ve Hollanda'da ortaya çıkmış olan bir görüştür. Bu savaşlar hiçbir taraf için başarı sağlamadan 130 yıl büyük bir dehşetle sürmüştür. Taraflar kendinin

haklı olduğuna kesinlikle inanıyordu ve elde edeceği zaferin insanlık için büyük önemi olacağına inanıyordu. Sonunda sağduyulu kimseler sonuçsuz kalan savaşıardan bıktılar ve her iki tarafın da dogmatik bakımdan yanıldıklarına karar verdiler. Felsefe ve siyasette yeni görüşü açıklayan John Locke, hoşgörünün arttığı bir çağın başlangıcında yazıyordu. İnsan yargılarının yanılabilceğini belirtiyor, böylelikle 1914'e kadar sürecekt olan bir ilerleme çağını açmış bulunuyordu. Katoliklerin Protestan ülkelerde, Protestanların da Katolik ülkelerinde hoşgörölmesine neden, Locke'un etkisidir. Onyedinci yüzyılın tartışmaları bakımından insanlar az çok hoşgörüyü öğrenmişlerdir, ama Dünya Savaşı'nın sonundan beri ortaya çıkmış olan çatışmalar konusunda liberalizm filozoflarının bilgece özdeyişleri unutulmuştur. II. Charles'ın sarayındaki ciddi Hıristiyanların korktuğu gibi, Quakerlerden korkmuyoruz artık, ama günümüzün sorunlarına, onyedinci yüzyıl Quakerlerinin kendi zamanlarındaki sorunlara uyguladıkları görüşün aynının uygulanmakta olduğunu görerek dehşete düşüyoruz. Kabul etmediğimiz düşünceler tarihi karışmakla bir çeşit saygı kazanmaktadır, ama katılmadığımız yeni bir düşünce bize darbe gibi geliyor.

Demokrasinin doğru dürüst işlemesi için iki görüş vardır. Birincisine göre, çoğunluğun düşünceleri her alanda kesin bir şekilde geçerli olmalıdır. Ötekine göre, ortak bir kararın gerekmediği yerde, türlü düşünceler ortaya atılmalı, mümkün olduğu kadar da yönetim sayı çokluğuna göre olmalıdır. Uygulamada bu iki görüşün sonuçları birbirinden pek ayrıdır. Birinci görüşe göre, çoğunluk belli bir düşünceyi onayladığında, başka bir düşüncenin ileri sürülmesi engellenmeli, konuşulsa bile etkisi olmayacak yolda, arka planda kalmalıdır. Öteki görüşe göre, azınlık düşünceleri de çoğunluk düşünceleri gibi geçerli olmalıdır, ama daha küçük çapta olmak üzere.

Bu özellik, öğretimde görülmektedir. Devletin bir kademesinde öğretim ile uğraşacak olan bir erkek veya kadın, çoğunluğun düşüncelerini öğretme zorunluluğunda olmamalıdır. Öğretmenlerin ortaya koyacakları düşüncelerin aynı olması üstünde durulmaması gerektiği gibi aynı zamanda, önlenmelidir de, çünkü öğretmenler arasında düşünce ayrılığı olması her sağlam eğitimin temelidir. Kamunun ikiye ayrılmış olduğu konularda sadece tek tarafın düşüncesine kulak vermiş kimse okumuş sayılamaz. Bir demokrasinin eğitim kuruluşlarında öğretilmesi gereken en önemli şeylerden biri, ileri sürülen muhakemeleri tartışma gücü ve, hangi taraf daha akla yatkın görünürse o tarafı kabul etmeye hazır açık bir zihindir. Öğretmenlerin açıklayabilecekleri fikirler üstüne baskı konar konmaz, eğitim bu amacı gerçekleştiremez, ve insanlardan meydana gelmiş bir millet yerine, bir yobaz sürüsü ortaya çıkar. Dünya Savaşı'nın sonundan beri, bağnazlık, din savaşları sırasındaki kadar marazî bir hale gelmiştir dünyanın büyük bir kısmında. Özgür tartışmaya karşı gelen, gençlerin duyacakları düşüncelere baskıda bulunan herkes, bu bağnazlığı arttırmada rol oynamaktadır, böylece; Locke ile onun izinde çalışanların yavaş yavaş kurtarmış olduğu dünyayı mücadele ve hoşgörmezlik uçurumuna yuvarlamaktadır.

Yeterince birbirinden ayrılmayan iki sorun vardır: birincisi en iyi hükümet şekli hangisi olacağı; ötekisi hükümetin görevlerinin neler olacağı. Bence en iyi hükümet biçimi demokrasidir, ama hükümetin görevleri bakımından başka bir hükümet biçimi kadar yanılabilir. Ortak eylemin gerekli olduğu bazı konular vardır; bu konularda ortak eyleme çoğunluk tarafından karar verilmelidir. Ortak kararın ne gerekli, ne de istenebilecek bir şey olduğu konular da vardır. Bu fikir alanıyla ilgili konulardır. Elinde iktidar olanlar, bu iktidarı sonuna kadar kullanmaya eğilimli olduklarında, uygulamada olsun, kuramsal bakımdan

olsun, Devletten belli bir çapta bağımsız olan kuruluş ve örgütlerin olması, zorbalığa karşı bir kale oluşturur. Uygarlıklarını Avrupa'dan almış olan ülkelerdeki bu özgürlük, tarihte, Ortaçağlardaki Kilise ile Devlet arasındaki çatışmaya dayanır. Bizans İmparatorluğu'nda Kilise, Devlete bağımlıydı, bu bakımdan, uygarlığını Bizans'tan almış olan Rusya'da herhangi bir özgürlük geleneği yoktur. Batıda, ilkin Katolik Kilise, sonra da güçlü Protestan mezhepleri yavaş yavaş Devletten kurtulmuşlardır.

Özellikle akademik özgürlük, başlangıçta Kilisenin özgürlüğünün bir kısmıydı, bu bakımdan İngiltere'de VIII. Henry zamanında sönüp gitti. Gene söylüyorum, hükümet biçimi ne olursa olsun, her devlette, özgürlüğün savunması, Devletten bazı bakımlardan ayrı olan insan toplulukları gerektirir, bu topluluklar arasına üniversitelerin de katılması önemlidir. Amerika'da, günümüzde, itibari bakımdan demokratik bir yetki altındaki üniversitelere oranla özel üniversitelerde daha çok akademik özgürlük vardır, buysa hükümetin esas görevleri konusundaki yaygın bir yanlış; kavrama dayanmaktadır.

III.

Vergi ödeyenler, üniversite öğretmenlerinin paralarını veriyorlar diye, bu gibi kimselerin öğretecekleri şey üstünde de karar almaya hakları olduğunu sanıyorlar. Bu prensip, mantığa vurulacak olursa, üniversite profesörlerinin sahip olduğu yüksek eğitimin bütün avantajları kaldırılacak ve öğretimleri, sanki özel bir uzmanlık gerektiriyormuş gibi bir nitelik alacak demektir. Bununla birlikte, birçok Amerikalının anladığı demokrasi bütün devlet üniversitelerinde böyle bir kontrolün kurulmasını

gerektirmektedir. İktidarın kullanılması hoştur, özellikle arka plandaki birinin ileri gelen biri üstünde bu iktidarı kullanması. Arşimed'i öldüren Romalı asker, gençliğinde geometri okumak zorunda kalmış olsaydı, bu denli büyük bir kötü (!) adamın hayatına son verirken pek özel bir heyecan duymuş olması gerekirdi. Bilgisiz Amerikalı bir bağınaz, görüşleri okumamış kimse-ler için zararlı olan adamlara karşı demokratik iktidarını mücadeleye sokarken aynı hoş heyecanı duymaktadır.

İktidarın demokratik bakımdan kötüye kullanılmasında belki özel bir tehlike vardır, kolektif olduğundan yığın histerisiyle kışkırtırlar. Yığının büyücü avı içgüdülerini kışkırtmasını bilen adam, iktidarın çoğunluk tarafından kullanılma alışkanlığının, yetki kullanmanın hemen hemen daima ergeç meydana vereceği sarhoşluk ve zorbalık içtepisini meydana getirdiği bir demokraside, özel bir güce sahiptir. Bu tehlikeye karşı başlıca korunma, kolektif nefretin akıldışı patlak vermeleri eğilimiyle savaşacak, sağlam bir eğitimidir. Böyle bir eğitimi üniversite öğrencilerinin büyük bir kısmı vermek istemektedirler, ama plütokrasi ve hiyerarşideki efendileri, bu görevlerini gerektiği gibi başarmalarını engellemektedir. Çünkü bu adamlar, iktidarlarını yığının akıldışı tutkularına borçludurlar, akılcı düşünme yolu herkesçe benimsendi mi, iktidardan düşeceklerini bilmektedirler. Böylece aşağıdaki budalalık gücüyle, yukarıdaki iktidar aşkı, rasyonel adamların çabalarını felce uğratmaktadır. Bu kötülük, ancak, bu ülkenin kamusal eğitim kuruluşlarında şimdiye dek elde edilmiş olan akademik özgürlükten daha geniş bir özgürlükle önlenebilir. Zekanın herkesçe benimsenmedik biçiminin kovuşturulması, her ülke için çok büyük bir tehliktir, çoğu zaman da milletin yıkımının nedeni olmuştur. En iyi örneği İspanya'da görülebilir. Yahudilerle Mağribîlerin kovulması

tarımı yıkmış ve çlgınca bir mali düzenin kurulmasına neden olmuştur. Her ne kadar sonuçları V. Charles'm kudretiyle mas- kelenmişse de, İspanya'nın Avrupa'daki üstün durumunu bu iki etken yıkmıştır. Yakın bir gelecekte olmasa da, eninde sonunda aynı sebepler Almanya'yı da yıkacaktır. Aynı kötülüğün daha uzun bir zamandır iş gördüğü Rusya'da, sonuçları askerî meka- nizmanın işleyişinde bile açıkça belirmiştir⁽¹⁾.

Rusya, bilgisiz bağnazların New York'da elde etmek istedi- ği kontrol derecesine sahip bir ülkenin en mükemmel örneğidir şimdilik. Profesör A. V. Hill 1938 yılı için *Astronomical Jour- nal of the Soviet Union*'da şöyle demektedir:

1. *Modern burjuva kozmogonisi derin ideolojik bir karma- şıklık içindedir, bunu doğuran, biricik gerçek diyalektik - ma- teryalistik kavramı, yani zaman bakımından olduğu kadar mekân bakımından da evrenin sonsuzluğunu kabul etmek iste- memeleridir.*

2. *Bir zamanlar basında olduğu kadar, bazı astronomik veya başka kuruluşlarda ileri mevkilere nüfuz edebilmiş faşist ajanların düşmanca hareketleri, edebiyatta devrim karşıtı ayak- lanma propagandasına meydan vermiştir.*

3. *Kozmoloji konusundaki problemler üstünde yazılmış bir- kaç Sovyet materyalistik eseri, yakın zamana kadar ahlak düş- manları tarafından toplatılmıştır.*

4. *Bilimle ilgili geniş çevreler olsa olsa cari burjuva koz- molojik teorilerinin ideolojik cephesine ilgisizlik ruhu içinde eğitilmişlerdir.*

5. *Sovyet halkının düşmanlarının exposé'si yeni bir Sovyet Materyalistik kozmolojisinin gelişmesini gerekli kılmaktadır...*

(1) Bu düşüncelerin son dünya savaşından önceki politik ortama göre yazıl- mış olduğunu hatırlatırım. (Çev.)

6. Sovyet biliminin, felsefi metodolojimize dayanarak kozmolojik teorilerde somut başarılar elde edecek olan uluslararası bilim alanına girmesi şarttır. z-

"Sovyet" yerine "Amerikan", "Faşizm" yerine "Komünizm", "Diyalektik materyalizm" yerine "Katoliklik gerçeği" terimlerini koyacak olursanız, Amerika'daki akademik özgürlük düşmanlarının katılacağı bir belge elde etmiş olursunuz.

IV.

Durum konusunda insana umut verici bir taraf vardır. Amerika'da çoğunluğun zorbalığı, yeni bir şey olmayıp, yüzyıl öncsinden herhalde daha azdır. De Tocqueville'in *Democracy in America* adlı kitabından herkes bu sonucu çıkarabilir. Söylediklerinin çoğu hâlâ geçerlidir, ama gözlemlerinin bazıları artık doğru değildir. Örneğin "Dünyanın hiçbir ülkesinde felsefeye Amerika'daki kadar ilgisizce davranıldığını bilmiyorum"u doğru bulmuyorum. Ama şu metinde De Tocqueville'in dediği kadar değilse de, epey gerçek yan olduğunu sanıyorum:

Amerika'da çoğunluk düşünce özgürlüğüne büyük engeller koymaktadır: Belli sınırlar içinde bir yazar istediğini yazabilir, ama sınırı aştı mı pişman olur. Ateşe atılmaz atılmasına, ama günlük kötülemeden, suçlamadan, paçasını kurtaramaz. Siyasete hiçbir zaman katılamaz artık, çünkü başarısını sağlayabilecek olan tek makama karşı gelmiştir. Her türlü ödöl ona yasak edilmiştir, ün kazanması bile. Oysa düşüncelerini yayınlamadan önce, daha birçok kimsenin katılacağını sanmıştı; ama açıklar açıklamaz, üstün gelen muhalifleri tarafından yüksek

sesle eleştirilmiştir, kendisi gibi düşünenler, ama söz söyleme cesaretinde olmayanlar da onu kendi haline bırakmışlardır. Günlük gösterdiği çabalar, sonunda onu yormuştur, doğruyu söylemiş olmaktan pişmanlık duymuş gibi susmuştur.

De Tocqueville'in, toplumun, bir demokraside bireyin üstünde kullandığı iktidar hakkında söyledikleri de doğrudur sanırım:

Demokratik bir ülkenin bireyi kendini birey olarak, çevresindekilerle karşılaştığında, kendisini onların herhangi biriyle eşit görmekten gurur duyar; ama arkadaşlarının topunu gözönüne getirerek, bu denli bir topluluk karşısında kendini gördüğü zaman, hemen kendi anlamsızlığının ve zayıflığının duygusuyla ezilmektedir. Bir bir vatandaşlarından onu bağımsız yapan aynı eşitlik, onu daha büyük bir topluluğun etkisine karşı savunusunu bırakmaktadır. Bu bakımdan kamunun demokratik bir yönetimde büyük önemi vardır, aristokratik uluslar bile bunu kavrayamaz; çünkü bazı düşünceleri kabul ettirmeye çalışmamaktadır, onları zorlamakta, fakültelere, herbirinin aklına ve zihnine yaptığı baskıyla aşılacaktır.

De Tocqueville'in gününden beri Leviathan'ın büyüklüğü yüzünden bireyin yapısındaki küçülme, sadece, ve başlıca demokratik ülkelerde olmamak üzere büyük adımlar atmıştır. Bu, Batı uygarlığı için en büyük tehdittir, kontrol altına alınmazsa, zihin ilerlemesine bir son verecek demektir. Çünkü bütün ciddi zihin ilerlemesi dış akımlara belli bir çapta bağlı olmamaya dayanır, buysa çoğunluğun iradesinin, tutucuların Tanrının iradesine karşı gösterdiği dinsel saygı gördüğü yerde, olamaz Çoğunluğun iradesine saygı, Tanrının iradesine saygıdan daha

zararlıdır, çünkü çoğunluğun iradesi araştırılabilir. Kırk yıl kadar önce Durban şehrinde Flat Earth Society'nin (Düz Yeryüzü Kurumu) bir üyesi dünyayı bir tartışmaya çağırmıştı. Bu meydan okuyuşa bir deniz albayı cevap vermişti, dünyanın yuvarlaklığı konusunda dünyanın ileri sürebileceği biricik kanıt, kendisinin dünyanın çevresini dolaşmış olmasıydı. Bu kanıt bir yana bırakıldı ve Flat Earth propagandacısı üçte iki çoğunluğu sağladı. Halkın sesi böylelikle açıklanınca, gerçek demokratın Durban'da yerin düz olduğunu kabul etmesi gerektir. Öyle sanıyorum ki, arasıra Durban'daki okullarda (çünkü üniversite yok sanıyorum) öğretmenlerin ders verebilmesi için, ilkin, yeryüzünün yuvarlaklığı dogmasının, insanı komünizme ve aile yıkımına sürükleyecek kâfirlerin icat ettiği bir dogma olduğunu kabul etmesi gerekmiş olsa gerek. Bununla birlikte, bu konuda fazla bilgim yok.

Yazık ki kollektif bilgelik, bireylerin zekalarının yerini tutmuyor. Kabul edilmiş düşüncelere karşı gelen bireyler. hem ahlak, hem de zihin alanındaki bütün ilerlemelerin kaynağı olmuşlardır. Doğal olarak, halkın gözünde yüksek mevkileri olmamıştır. Sokrates, Galileo, İsa hep tutucuların gazabına uğramıştır. Ama eskiden, yasaklama mekanizması günümüzdekinden daha yetersizdi, zındık idam edilse bile, gene gerektiği kadar ün salmış oluyordu. Kilisenin tohumlarını azizlerin kanı teşkil etmiştir, ama bu modern Almanya gibi bir ülke için artık geçersizdir, orada din uğruna hayatını feda etmek gizli tutulmakta ve şehidin öğretisini yayacak herhangi bir araç bulunmamaktadır.

Akademik özgürlüğün muhalifleri, kendi başına bırakılacak olsa, bu ülkeyi, onaylamadıkları öğretilerin duyurulması bakımından Almanya'nın düzeyine getirirler. Örgütlenmiş zorbalığı koyarlar bireyin düşüncesi yerine; her yeni olan şeyi yasak

ederler; topluluğun katılaşmasına sebep olurlar; sonunda, insanlık tarihinde herhangi bir iz bırakmadan geçip gidecek olan nesiller yaratırlar. Bazıları için, böyle kimselerin istedikleri önemsiz şeylermiş gibi gelebilir. Savaşın hüküm sürdüğü, kovuşturmaların almış yürümüş olduğu, zalimliğe katılmayanların toplama kamplarında sürülerle ezildiği bir durumda akademik özgürlüğün ne önemi olabilir denebilir. Bu gibi şeyler göz-önüne getirilince, akademik özgürlüğün birincil derecede önemli bir şey olmadığını kabul ediyorum. Ama bu da aynı savaşın bir bölümüdür. Büyük konularda olduğu gibi önemsiz görünen konularda da tehlikede olan şey, bireysel insan zihninin, ister çoğunluk, ister azınlık, ister hiç kimse tarafından kabul edilmesin, insanlık için, inanç ve umutlarının ifadesidir. Yeni umutlar, yeni inançlar, yeni düşünceler, insanlık için her zaman gereklidir, bunların ölü bir örneklikten çıkacağı beklenemez.

XIII

TANRININ VARLIĞI

BERTRAND RUSSELL İLE RAHİP F. C. COPLESTON, S. J.
ARASINDA BİR TARTIŞMA(*)

COPLESTON — Tanrının varlığı üstünde tartışacağımızdan, önce "Tanrı" teriminden ne anladığımız konusunda bir anlaşmaya varmamız doğru olur sanıyorum. Ben, dünyadan ve dünyayı yaratandan ayrı, ulu bir varlık düşünüyorum. Hiç olmazsa geçici olarak, "Tanrı" teriminin bu anlamını kabul ediyor musunuz?

RUSSELL — Evet, bu tanıma kabul ediyorum.

COPLESTON — Bence böyle bir varlık gerçekten vardır, ve varlığı felsefî bakımdan doğrulanabilir. Siz tutumunuzun agnostik mi, ateist mi olduğunu açıklayabilir misiniz? Yani, Tanrının yokluğu sizce ispat edilebilir mi?

RUSSELL — Hayır, ispat edilebilir demiyorum, tutumum agnostiktir.

(*) Bu tartışma ilkin B.B.C.'nin üçüncü programında 1948 sonbaharında yayınlanmıştır.

COPLESTON — Tanrı sorununun büyük önemi olan bir sorun olduğunu kabul eder misiniz? Örneğin, Tanrı yoksa, insan varlıkları ve insanlık tarihinin, kendi istedikleri gibi kendileri için tayin edecekleri amaçtan başka amacı olamayacağı konusunda benimle aynı düşüncede misiniz, ki -uygulamada- bu amaç, zorla kabul ettirme iktidarları olan kimselerin zorla kabul ettireceği amaç demektir.

RUSSELL — Genellikle evet, bununla birlikte, son cümle-nizi bazı bakımlardan sınırlandırmak isterdim.

COPLESTON — Tanrı yoksa -mutlak bir varlık yoksa- mutlak değer denen şeyin olamayacağı konusunda da benimle aynı düşüncede misiniz? Yani mutlak bir iyi yoksa, bundan değerlerin göreceliği ortaya çıkacağı konusunda demek istiyorum.

RUSSELL — Hayır, bence bu sorular mantık bakımından birbirinden ayrı şeyler. İyi ile kötü arasında bir ayrım olduğunu, bunların her ikisinin de kesin kavramlar olduğunu ileri süren G. E. Moore'un Principia Ethica adlı kitabını alalım ele. Orada Moore, ileri sürdüğü bu düşünceleri desteklemek için Tanrı düşüncesini işi içine sokmamaktadır.

COPLESTON — Ahlaksal muhakemeye gelinceye dek "iyi" konusunu bir yana bıraksak da, ben ilkin metafizik bir muhakeme ileri sürsem. Leibniz'in "olasılıklar" muhakemesine dayanan metafizik muhakeme üstüne vermek istiyorum bütün ağırlığı, daha sonra ahlaksal muhakemeyi ele alabiliriz. Önce size metafizik muhakeme üstünde kısa bir açıklamada bulunsam, sonra üstünde tartışsak olur mu?

RUSSELL — Bence çok iyi olur.

"OLASILIKLAR" A DAYANAN MUHAKEME

COPLESTON — Açık bir şekilde anlatabilmek için, muhakemeyi birbirinden kesinlikle ayrı iki aşamaya ayıracağım. İlk dünyada, kendi özlerinde varolmalarının nedenlerini bulundurmayan, hiç değilse bazı varlıklar olduğunu biliyoruz. Örneğin, anne ve babama bağlıyım, derken havaya, besiyeye filan. İkinci olarak; dünya sadece tek tek nesnelerin gerçek veya hayali bütünü ya da topluluğudur, ki bunlardan hiçbirisi yalnızca kendi içlerinde varlıklarının nedenlerini barındırmamaktadır. Kendisini oluşturan nesnelerden ayrı bir dünya yoktur, nasıl ki insan ırkı, üyelerinden ayrı bir şey değilse. Bu bakımdan, nesneler ve olaylar varolduğuna göre ve hiç bir deneyim nesnenin kendi içinde, kendi varlığının nedenini bulundurmadığına göre, bu nedenin, nesnelerin bütünüünün kendi dışında bir nedeni olması gerekir. Bu nedenin varolan bir varlık olması gerekir. Bu varlık, kendinin nedeni olabileceği gibi, olmayabilir de. Öyleyse, tamamdır, değilse daha ileri gitmemiz gerekir. Ama bu anlamda sonsuza kadar gidecek olursak, varlığın bir açıklanması yapılmış olmaz. Bu bakımdan varlığı açıklamak için, kendi içinde kendi varlığının nedenini bulundurması gereken, yani varolmadan yapamayacak olan bir varlığa varmamız gerekir.

RUSSELL — Bu, türlü noktalar çıkarıyor ortaya, nereden başlanması gerektiği de kolay değil, ama düşüncenize yanıt vermek için başlanacak en iyi nokta bence, gerekli varlık sorunudur. "Gerekli" sözcüğünün, sadece önermelere anlamlı olarak uygulanabileceğini ileri sürebilirim. Sadece analitik olanlara - yani inkar etmesi kendini çelişmeye düşürecek olanlara. Gerekli bir varlığı, ancak varlığını inkar etmek kendi kendisiyle çatışan

bir şey olsaydı kabul edebilirdim. Leibniz'in, önermeleri, aklın doğruluklarıyla, gerçeğin doğrulukları diye ikiye ayırmasını kabul edip etmediğinizi bilmek isterdim. Aklın doğrulukları gereklidir.

COPLESTON — Leibniz'in aklın doğrulukları ile gerçeğin doğrulukları düşüncesine elbette ki katılmıyorum, çünkü onca, eninde sonunda sadece analitik birtakım önermeler vardır. Leibniz'e göre gerçeğin doğrulukları, sonunda aklın doğruluklarına irca olunabilir. Yani hiç olmazsa her şeyi bilen bir zihin için analitik önermelere irca olunabilir. Bu hususta aynı düşüncede değilim. Bir kere, özgürlük yaşantısının ihtiyaçlarını karşılayamaz. Leibniz'in bütün felsefesine katılmıyorum. Olası varlıktan, gerekli varlığa giden muhakemesini kullandım ve muhakemeyi yeterli akıl ilkesi üzerine dayadım, buna neden sırf, bence Tanrının varlığının temel metafizik kanıtı olan şeyin kısa ve açık bir anlatımı gibi görünmesidir.

RUSSELL — Ama bence "gerekli bir önerme"nin analitik olması şarttır. Başka ne ifade edebileceğini anlamıyorum. Analitik önermelerse, daima karmaşıktır ve mantıksa yönden oldukça geç kalmaktadır. "Akıldışı hayvanlar, hayvandırılar" analitik bir önermedir; ama "Bu bir hayvandır" önermesi hiçbir zaman analitik olamaz. Nitekim, analitik olabilecek bütün önermeler, önermelerin yapısında oldukça geç kalmaktadır.

COPLESTON — "Muhtemel bir varlık varsa, o halde gerekli bir varlık vardır" önermesini alın ele. Ben varsayım olarak anlatılan bu önermenin gerekli bir önerme olduğunu düşünüyorum. Her önermeye gerekli analitik önerme diyecek olursanız, o zaman - terminolojide bir anlaşmazlığa yer vermemek için-, her ne kadar bir deymi gereksiz yere tekrarlamak diye görmüyorsam da, ona ben de analitik derim. Ama bir önermenin gerekli

bir önerme olması için ancak olası bir varlığın olması gerekir. Gerçekten varolan olası bir varlığın olması, tecrübeyle açığa çıkarılması gerektiği ve olasılıkla bir varlığın olmasını söyleyen önerme analitik bir önerme değildir, olası bir varlığın varolduğunu bildiniz mi bir kere, ister istemez gerekli bir varlık olacaktır.

RUSSELL — Bu muhakemenin çetin tarafı, gerekli bir varlığın varolduğunu ve başka varlıklara "olası" demede özel bir anlam olduğu fikrini kabul etmemededir. Bu sözlerin, kabul etmediğim bir mantık dışında bence hiçbir anlamı yoktur.

COPLESTON — Bu terimleri, "modern mantık" denen şeye uymadığı için mi reddediyorsunuz?

RUSSELL — Herhangi bir anlamı olabileceğini görmüyorum. Bana öyle geliyor ki "gerekli" sözcüğü, şeylere değil de, analitik önermelere uygulandığı durum dışta kalmak üzere, anlamsız bir sözcüktür.

COPLESTON — Bir kere, "modern mantık"tan ne anlıyorsunuz? Benim bildiğime göre, birbirinden ayrılan birtakım sistemler var. Sonra, bütün modern mantıkçıların metafiziğin anlamsızlığını kabul edeceğini sanmıyorum. Hiç değilse ikimizin de bildiği ünlü bir düşünür var, kendisinin modern mantık konusundaki bilgisi derindi, ama metafiziğin anlamsız veya, özellikle Tanrı sorununun anlamsız olduğunu kesinlikle düşünmüyordu. Ayrıca, bütün modern mantıkçılar metafizik terimlerinin anlamsız olduğunu ileri sürse bile, bu haklı olduklarını göstermez. Metafizik terimlerinin anlamsız olduğunu söyleyen önerme, bana, görece bir felsefe üstüne dayatılan bir önerme gibi geliyor. Ardındaki dogmatik tutum şöyle gibi: makineme girmeyen şey yoktur, ya da anlamsızdır; heyecanın ifadesidir. Modern mantığın belli bir sisteminin anlam için biricik ölçü olduğunu söyleyen kimsenin aşırı derecede dogmatik bir şey dediğini göstermeye çalışıyorum sadece; felsefenin bir kısmının fel-

sefenin bütünü olduğuna dogmatik olarak inat etmekte olduğunu söylüyorum. Ne de olsa bir "olası" varlık, kendi içinde varolması için tam bir nedeni olmayan bir varlıktır, muhtemel varlıktan anladığım budur. Ben bildiğim gibi siz de bilirsiniz ki, hiçbirimizin varlığı, kendi dışımızdaki bir şeye veya birine, anne-babalarımıza atıfta bulunmadan açıklanamaz. Oysa "gerekli" bir varlık, varolması gereken, ama varolamayan bir varlık demektir. Siz böyle bir varlık olmadığını söyleyebilirsiniz, ama kullanmakta olduğum ifadeleri anlamadığınıza beni pek ikna edemezsiniz. Anlamıyorsanız, o halde, böyle bir varlığın varolmadığını nasıl söyleyebilirsiniz, eğer böyle demek istiyorsanız?

RUSSELL — Burada üstünde uzun uzadıya durmayacağım noktalar var. Metafiziğin herkes için anlamsız olduğunu söylemiyorum. Bazı belli ifadelerin anlamsızlığını ileri sürüyorum - bunu genellemiyorum, sadece bu belli ifadelerin yorumunu anlayamadığımı söylüyorum. Genel bir dogma değildir bu, özel bir şeydir. Ama bu noktaları şimdilik bir yana bırakıyorum. Söylemekte olduğunuz şeyler, bana öyle geliyor ki, özü varolmasını gerektiren, böylece varlığı analitik olan bir varlık olduğunu söyleyen ontolojik muhakemeye getiriyor bizi. Bu bana olanaksız gibi geliyor, tabii bu da insanın varoluştan ne anladığını sorununu ortaya çıkarıyor ki, bence adlandırılan bir nesne, anlamlı bir şekilde vardır denemez, sadece tanımlanan bir özne olur kanısındayım.

COPLESTON — Öyle sanıyorum ki, örneğin "T. S. Eliot vardır" demenin kötü bir gramer veya sözdizimi olduğunu söylüyorsunuz; örneğin şöyle demek gerekti: "*Murder in the Cathedral*'ın yazarı vardır." "Dünyanın nedeni vardır" önermesinin anlamsız olduğunu mu söyleyeceksiniz? Dünyanın nedeni yoktur diyebilirsiniz; ama "dünyanın nedeni vardır" önermesinin anlamsız olduğunu nasıl söyleyebileceğinizi aklım almıyor.

Bunu bir soru şekline getirin: "Dünyanın bir nedeni var mıdır?" Çoğu kimse, yanıtı konusunda hemfikir olmasa da soruyu anlayacaktır elbette.

RUSSELL — "Dünyanın bir nedeni var mıdır?" sorusunun tabii anlamı vardır. Ama dersiniz ki "Evet, Tanrı dünyanın nedenidir" burada Tanrıyı bir öznel isim olarak kullanıyorsunuz; böylece "Tanrı vardır" anlamı olan bir beyan olmayacaktır; benim tutumum bu. Bu yüzden tabii, şu veya bu var demek, analitik bir önerme olamaz hiçbir zaman. Örneğin konu olarak "varolan yuvarlak kare"yi alın, "varolan yuvarlak kare vardır" önermesi bir analitik önerme gibi görünecektir, ama var değildir.

COPLESTON — Tabii var değildir, varlığın ne olduğu üstünde bir kavramınız yoksa var değildir diyemezsiniz tabii. "Varolan yuvarlak kare"nin de hiç bir anlamı yoktur bana göre.

RUSSELL — Tamam. O halde başka bir metinde "gerekli varlık" konusunda da aynı şeyi söyleyeceğim.

COPLESTON — Öyle geliyor ki bana, bir çıkmaza geldik. Gerekli varlık varolması gereken ama varolamayan bir varlıktır demenin bence kesin bir anlamı vardır. Sizce hiç bir anlamı yok.

RUSSELL — Bunu biraz ileri götürelim. Varolması gereken ama varolamayan bir varlık, sizce tabii, özü varolmasını gerektiren bir varlıktır.

COPLESTON — Evet, özü varolmak olan bir varlıktır. Ama Tanrının varlığını, sırf özü düşüncesinden çıkararak tartışmak istemem, çünkü şimdilik Tanrının özü konusunda açık bir sezgimiz yok. Yaşantı dünyasından Tanrıya doğru muhakeme yürütmemiz gerek sanıyorum.

RUSSELL — Evet, ayrılığı anlıyorum. Ama aynı zamanda,

yeterli bilgisi olan bir varlık için, "Özü varolmasını gerektiren varlık işte" demek doğru olur.

COPLESTON — Evet, tabii bir Tanrıyı görmüş olaydı, Tanrının varolması gerektiğini götürdü.

RUSSELL — Beni de diyorum ki, özü varolmasını gerektiren -bu özü bilmiyorsak da- bir varlık olduğunu söylüyorum. Böyle bir varlık olduğunu sadece biliyoruz.

COPLESTON — Evet, özü *a priori* olarak bilmediğimizi de eklemek isterim. Ancak *a posteriori* olarak, dünya yaşantımız yoluyla o varlığın varoluşu konusunda bir bilgimiz oluyor. Sonra öze varoluşun aynı şeyler olduğu ileri sürülüyor. Çünkü Tanrının özüyle varoluşu aynı olmasaydı, o zaman bu varoluş için yeterli bir nedenin Tanrının ötesinde aranıp bulunması gerekirdi.

RUSSELL — Her şey dönüp dolaşıyor şu yeterli neden sorununa geliyor "yeterli nedeni" anlayabileceğim şekilde tanımladığınızı söyleyebilirim - yeterli nedenden ne anlıyorsunuz? Nedeni mi anlatmak istiyorsunuz?

COPLESTON — Şart değil, neden bir çeşit yeterli nedendir. Ancak olası varlığın bir nedeni olabilir. Tanrı kendi kendinin yeterli nedenidir, kendi kendinin nedeni değildir. Tam anlamında yeterli nedenden anladığım, belli bir varlığın varoluşu için yeterli bir açıklamadır.

RUSSELL — Ama bir açıklama ne zamanyeterlidir? Farzedin, bir kibritle alev meydana getirmek üzereyim. Bunun tam açıklamasının kibriti kutuya sürmem olduğunu söyleyebilirsiniz.

COPLESTON — Pratik olarak tamam -ama kuramsal bakımdan bu sadece kısmi bir açıklama. Tam bir açıklama, başka bir şeyin eklenemeyeceği açıklamanın bütünü olmalıdır en sonunda.

RUSSELL — o zaman elde edilemeyecek, insanın elde etmeyi beklememesi gereken bir şey arıyorsunuz diyebilirim ancak.

COPELSTON — İnsanın bunu bulmamış olması bir şey, insanın onu aramaması gerektiğini söylemek başka bir şey olup, bana oldukça dogmatik gelmektedir.

RUSSELL — Bilmem. Bir şeyin açıklanması başka bir şeydir ki bu başka şey öteki şeyi, yine başka bir şeye bağımlı yapar, istediğinizi yapmak için bu nesnelerin bozuk planını kavramanız gerekir ki bu elimizden gelmemektedir.

COPELSTON — Ama siz, bu bozuk nesnelerin planını, bütün evrenin planının varlığı sorusunu soramayız, ya da sormamız gerekir diyeceksiniz değil mi?

RUSSELL — Öyle. Hiç bir anlamı olmadığını sanıyorum. "Evren kelimesi bazı durumlarda uygun bir sözcüktür, ama anlamı olan herhangi bir şeyin yerini tuttuğunu sanmıyorum.

COPELSTON — Kelimenin anlamı yoksa, pek elverişli olmasa gerek. Hem ben evrenin, onu meydana getiren nesnelerinden ayrı bir şey olduğunu söylemiyorum (bunu ispat konusundaki kısa özetimde söyledim), yaptığım gerçek veya hayali bütününün evren dediğimiz şeyi teşkil ettiği nedeni. Bu durumda nesnelerin nedenini aramaktır. Evren - isterseniz benim varoluşum, ya da her türlü başka varoluş anlaşılmaz diyorsunuz sanıyorum.

RUSSELL — Bir kelimenin anlamı yoksa, elverişli olamaz konusunu ele alayım müsaade ederseniz. Doğru gibi görünüyorsa da aslında değildir. Örneğin İngilizce'nin harfi tarifi olan "The" veya karşılaştırmada kullanılan "göre" anlamına gelen "than" sözcüğünü alın ele. Bu sözcüklerin ifade ettiği nesneleri gösteremezsiniz, ama pek uygun sözcüklerdir; aynı şey "evren" için de geçerlidir. Ama bu noktayı bir yana bırakırsak, bana ev-

renin anlaşılmaz olup olmadığını soruyorsunuz. Anlaşılmaz diyemem - açıklanması olmaz sadece. Anlaşılabilirlik bence ayrı şeydir. Anlaşılabilirlik nesnenin kendisinin içinde olan bir şeyle ilgilidir, bağıntılarıyla değil.

COPLESTON — Ben diyorum ki dünya dediğimiz şey, Tanrının varlığı dışında kendi içinde anlaşılmaz. Olaylar dizisinin sonsuzluğunun - söz gelişi yatay diziler diyebiliriz buna - böyle bir sonsuzluk ispatlanabilseydi, durumla herhangi bir ilgisi olabileceğine inanmıyorum. Çikolatalara çikolata olursanız elde edeceğiniz koyun değil yine çikolatadır. Çikolataları son- suza ekleyecek olursanız, belki sâlyısız çikolata elde etmiş olursunuz. Böylece muhtemel varlıklar sonsuzluğa ekleyecek olursanız, gerekli bir varlık değil, yine olası varlık elde etmiş olursunuz. Benim düşünceme göre sonsuz bir varlıklar serisi, tek bir muhtemel varlık gibi, kendi kendinin sebebi olamaz. Bununla birlikte, herhangi belli bir nesnenin varlığını neyin açıklayacağı sorusunu sormanın kanuna uymayacağını söylüyorsunuz yanılmıyorsam?

RUSSELL — Açıklamaktan amacınız sadece onun için bir neden bulmaksa diyeceğim bir şey yok.

COPLESTON — Belli bir nesne üstünde durmanın gereği yok. İnsan niçin tek bütün nesnelerin varoluşunun nedeni sorusunu sorsun?

RUSSELL — Çünkü herhangi birinin olması için bir neden göremiyorum da ondan. Bütün neden kavramı belli şeylerin gözleminden çıkardığımız bir kavramdır; bütünü herhangi bir nedeni olması için herhangi bir neden göremiyorum.

COPLESTON — Herhangi bir neden yok demek, bir neden aramamız gerek demekle aynı şey değildir. Herhangi bir neden yoktur beyanı bir araştırmanın başında değil sonunda

olabilir ancak, o da neden yok olduğunu farzederseniz. Her neyse, bütünü'nün nedeni yoksa, benim düşünceme göre kendi kendinin nedeni olması gerekir ki, bu da bana olanaksız gibi görünüyor. Bir soruya karşı dünya işte var demek, sorunun önceden bir anlamı olduğunu gösterir.

RUSSELL — Hayır, kendi kendinin nedeni olması şart değildir, benim demek istediğim neden kavramının bütüne uygulanamayacağıdır.

COPLESTON — O halde evrenin nedensiz olduğunu söyleyen Sartre ile aynı fikirdesiniz?

RUSSELL — "Nedensiz" sözcüğü başka bir şey olabileceği düşüncesini verebilir, ben evrenin sadece var olduğunu söylüyorum o kadar.

COPLESTON — Bütünü'nün veya herhangi bir şeyin nasıl karşımızda olduğunu sorma hakkını ortadan nasıl kaldırıyorsunuz anlamıyorum. Hiçbir şey değil de, niçin bir şey var'da sorun? Nedensellik bilgimizi özel nedenlerden ampirik olarak elde etmemiz, dizinin nedeninin ne olduğunu sorma olanağını ortadan kaldırmamaktadır. "Neden" sözcüğü'nün anlamı yok idiyse, ya da Kant'ın madde hakkında görüşünün doğru olduğu ispat edilebilseydi sorunun gayrimeşru olduğu konusunda sizinle hemfikir olurum, ama "Neden" kelimesinin anlamsız olduğunu ileri sürdüğünüzü sanmıyorum, kanımca Kantçı da değilsiniz.

RUSSELL — Bana yanlışlık gibi gelen şeyi şöyle anlatabılırım. Varolan her insanın bir annesi vardır, bence siz bundan insan ırkının bir annesi olması gerektiğini çıkarıyorsunuz, ama insan ırkının annesinin olmadığı açıktır - bu ayrı bir mantık alanıdır.

COPLESTON — Herhangi bir benzerlik göremiyorum. "Her nesnenin fenomenal bir nedeni olduğundan, bütün dizinin

fenomenal bir nedeni vardır" diyecek olsaydım o zaman bir benzerlik olabilirdi; ama ben böyle demiyorum ki; serilerin sonsuzluğu üstünde ısrar ediyorsanız, her nesnenin fenomenal bir nedeni olduğunu söylüyorum - ama fenomenal nedenler serisi, serinin yetersiz bir açıklamasıdır. Bu bakımdan serinin sebebi fenomenal değil, deneyüstü bir nedendir.

RUSSELL — Dünyadaki sadece tek tek şeylerin değil, bütün olarak dünyanın bir nedeni olduğunu varsayarsak tabii. Bu görüşe yer göremiyorum. Bana bir neden gösterecek olursanız söyleyin.

COPLESTON — Olaylar serisinin ya bir sebebi vardır, ya da yoktur. Varsa, seriler dışında bir sebebin olması şarttır. Sebebi yoksa, kendi kendiyile yetiniyor demektir, kendi kendiyile yetiniyorsa da, gerekli dediğim şey olmaktadır. Ama her üye muhtemel olduğundan gerekli olmaz ve bütünün üyelerinin dışında gerçek olmadığı üstünde anlaşmıştık, bu yüzden gerekli olamaz. Böylece sebep olunmuş olamaz - sebepsizdir - bu yüzden bir sebebi olması gerekir. Bu arada şunu da söylemek isterim, "dünya sadece vardır ve açıklanamaz" sözü mantık analizi ile çıkarılamaz.

RUSSELL — Küstahlık gibi olmasın ama, ben sizin insan zihni kavrayamaz dediğiniz şeyleri kavrayabiliyorum. Sebebi olmayan şeylere gelince, fizikçiler atomlardaki tek tek quantum geçişinin sebebi olmadığını temin ediyorlar.

Copleston — Bunun sadece geçici bir yargı olup olmadığını merak ediyorum.

RUSSELL — Olabilir, ama bu fizikçilerin zihinlerinin kavrayabileceğini göstermektedir.

COPLESTON — Evet kabul ediyorum, bazı bilimciler - fizikçiler - sınırlı bir alan içinde kesinliğin olmadığına inanmaya gönüllüler. Ama bilimcilerin çoğu böyle değil. Yanılmıyorsam,

Londra Üniversitesinde Profesör Dingle'in ileri sürdüğüne göre, Heisenberg belirsizliği ilkesi, ortak bağıntıları olan gözlemlerde şimdiki atom kuramının başarısı (ya da başarısızlığı) konusunda bir şeyler söylüyor, ama doğanın kendi başına niteliği konusunda değil, çoğu fizikçiler de bu görüşü kabul ediyorlar. Hem, fizikçilerin kuramda olmasa bile uygulamada kuramı nasıl kabul etmediklerini anlayamıyorum. Bilim, uygulamada düzen ve anlaşılabilirlik varsayımından başka herhangi bir varsayım üstünde nasıl iş görebilir anlayamıyorum. Fizikçi hiç olmazsa zımnen, doğayı araştırmakta ve olayların sebeplerini araştırması gibi. Metafizikçi fenomenin nedenini araştırmakta bir anlam olduğunu önceden farzeder, Kantçı olmadığım için de, bence metafizikçi, fizikçi kadar faraziyesinde haklıdır. Sartre dünyanın sebepsiz olduğunu söylediği zaman örneğin, "sebepsiz" kelimesiyle neler imâ edildiğini yeterince incelemeyi sanıyorum.

RUSSELL — Bana öyle geliyor ki, burada caiz olmayan bir genişletme var; fizikçi sebepler arar; bu her yerde sebep olduğunu ifade etmez. Bir insan altın arayabilir, ama her yerde altın bulacağım düşünmez; altını bulursa ne âlâ, bulamazsa, talihi yoktur demektir. Fizikçilerin sebep aramasında da aynı şey varittir. Sartre'a gelince, ne demek istediğini anladığımı iddia etmiyorum, onu yorumlayacağımı da sanmıyorum, ama bence dünyanın açıklaması olacağı kavramı yanlış. Niye açıklanmasının gerekeceğini anlamıyorum ve bilimcinin neyi farzettği konusunda söylediğiniz de aşırı bir beyandır.

COPLESTON — Bence bilimcinin böyle bir faraziyede bulunduğu doğrudur. Belli bir gerçeği ararken bir denemede bulunduğu zaman, bu deneyin ardında, evrenin sadece devamsız olmadığı faraziyesi vardır. Bir gerçeği deneyle bulma olanağı vardır. Deney kötü olabilir, herhangi bir sonuç vermeyebilir, ya da istediği sonucu vermeyebilir, ama ne olursa olsun farzettği

gerçeği, deneyle bulma olanağı vardır. Bu da bana düzenli ve anlaşılabilir bir evrenin farzedilmesini gerektiriyor gibime geliyor.

RUSSELL — Bence gereğinden fazla genelleştirmişsiniz gibime geliyor. Bilimcinin böyle bir şeyin bulunma olasılığı olduğunu çoğu zaman bulunacağını farzettğine şüphe yoktur. Ama bulunacağım farzetmemektedir, buysa modern fizikte pek önemli bir konudur.

COPLESTON — Bence farzediyor, ya da uygulamada farzetmek zorundadır. Profesör Haldane'in sözünü burada yazarsak, "Çaydanlığın altındaki havagazını yaktığım zaman, su moleküllerinin bazıları buhar olarak uçup gidecektir, hangisinin uçup gideceğini bilmenin olanağı yoktur" ama bizim bilgimize bağlı olmadıkça buraya olasılık fikrinin sokulmasının anlamı yoktur.

RUSSELL — Yoktur tabii - dediğine inanırsan tabii. Birçok şey ortaya çıkarmakta - bilimci dünyada olup bitenden birçok şeyi ortaya çıkarıyor, bunlar ilk nedensellik zincirinin başlangıçlarıdır - kendilerinin bir sebebi olmayan ilk sebeplerdir bunlar. Her şeyin bir sebebi olacağını farzettği yoktur.

COPLESTON — Seçilmiş belli bir alanda bu elbette ki ilk sebeptir. Nisbî olarak ilk sebeptir.

RUSSELL — Öyle düşündüğünü sanmam. İçinde hepsi değil de çoğu olayların sebepleri olduğu bir dünya varsa, ilgini çeken o belli olayın muhtemel bir sebebi olacağım farzederek ihtimalleri ve belirsizlikleri açığa çıkarabiliriz. İhtimalden başka bir şey elde edemeceğinizden de bu yeter size.

COPLESTON — Bilimci ihtimalden fazla şey elde etmeyi düşünmeyebilir de, ama soruyu ortaya atarken, açıklama sorunun bir anlamı olduğunu farzetmektedir. O halde, Lord Russell

sizce dünyanın sebebini sormak da doğru olmuyor, öyle mi?

RUSSELL — Öyle.

COPLESTON — Sizin için anlamı olmayan bir soruysa bu, üstünde tartışmak tabii çok güç olur değil mi?

RUSSELL — Evet çok güç olur. Şey - başka bir konuya geçsek?

DİNSEL YAŞANTI

COPLESTON — Geçelim. Önce dinsel yaşantı konusunda birkaç söz söylemek istiyorum, sonra ahlaksal yaşantıya geçebiliriz. Ben, dinsel yaşantıya Tanrının varlığını gösteren dolaysız bir kanıt diye bakmıyorum, bu bakımdan tartışmanın da Tanrının varoluşu olduğunu söylemek doğru olur sanıyorum. Dinsel yaşantı derken sadece insanın kendini iyi duymasını ifade etmek istemiyorum. Kişiye ben'i aşan, bütün normal yaşantı nesnelerinin üstünde, insanın gözünde canlandıramayacağı, kavrayamayacağı ama gerçeğinden şüphe edilemeyecek -hiç olmazsa yaşantı süresince- bir şeymiş gibi kaçınılmayacak bir şekilde görünen bir nesnenin hoş, ama belirsiz bir farkında oluşu ifade etmek istiyorum. Bunun tamamıyla sadece öznel olarak anlatılamayacağını, bir şeyin yine kalacağını söylemek isterim. Nasıl olursa olsun gerçek temel yaşantı, o yaşantının belli bir nesnel sebebi olduğu varsayımları üstüne dayanılarak pek kolayca açıklanabilir.

RUSSELL — Kendi zihin durumlarımızdan, bizim dışımızda olan bir şeye giden muhakemenin pek nazik bir sorun olduğunu sanıyorum. Hepimiz bunun geçerliliğini kabul edecek bile olsak, insanlığın bu konudaki hemfikir olması yüzünden

ancak böyle davranırken kendimizi haklı bulabiliriz. Bir odada kalabalık varsa, odada da bir saat varsa, hepsi de saati görebilir. Hepsinin saati görebilmesi onların bir hayal görmediklerini düşünmelerine götürür: oysa bu dinsel yaşantılar pek kişisel olmaya eğilimlidir.

COPLESTON — Evet öyledir. Ancak ben yalnız sadece mistik yaşantıdan söz ediyorum, araya vizyon dedikleri görüşleri sokmuyorum. Sadece yaşantıyı ifade etmek istiyorum, ve bunun tanımlanamayacağını kabul ediyorum deneyüstü nesne gibi görünen şeyin yaşantısını. Verdiği bir konferansta Julian Huxley'in dinsel ya da mistik yaşantının, âşık olmak ya da bir şiir veya sanat eserinin karşısında yaşantı duymak gibi bir şey, o kadar gerçek, olduğunu söylediğini hatırlıyorum. Şiir ve sanatı beğendiğimizde belli şiir ve sanat eserini beğeniyoruzdur. Âşık olursak, filan kimseye âşık oluruz, hiçe değil.

RUSSELL — Bir dakika sözünüzü kesebilir miyim? Her zaman böyle değildir. Japon romancıları, gerçek bir sürü insan, hayali kahraman aşkı uğruna intihar etmedikçe kendilerini büyük bir başarı elde etmiş saymazlar.

COPLESTON — Japonyada olanları sizden duyuyorum. Ben kendim, isabet, intihar etmiş değilim, ama iki biyografinin hayatımda attığım önemli iki adımda büyük etkisi olduğunu söyleyebilirim. Bununla birlikte, bu kitapların benim üstümdeki gerçek etkisiyle esas mistik yaşantı arasında - yani bu yaşantı konusunda dıştaki birinin edinebileceği düşünce çerçevesi içinde - pek az benzerlik olduğunu söylemem gerek.

RUSSELL — Demek istiyorum ki, Tanrıya, bir romanın kahramanları seviyesinde bakamayız. Burada bir ayrılık olduğunu kabul edersiniz?

COPLESTON — Ederim tabii. Demek istediğimi en iyi

açıklamanın tamamıyla öznel bir açıklama olmadığıdır. Birsam veya hayal görenlerde dış hayatla iç hayat arasında farkolmayan kimselerde öznel bir açıklama tabii mümkündür. Ama St. François d'Assise gibi katıksız bir tip olunca, dinamik bir yaratıcı aşka çevrilen bir yaşantının nesnel sebebinin gerçek varoluşudur.

RUSSELL — Dogmatik bir şekilde Tanrının olmadığını söylemiyorum. Söylemek istediğim şey, varolduğunu bilmediğimizdir. Başka yazılı olan şeyler gibi sadece yazılı olan şeyleri elime alabilirim, bu durumda birçok şeyin söylenmiş olduğunu görüyorum. Cinler, şeytanlar filan hakkındaki şeyleri kabul etmeyeceğinizden eminim - bunlar da aynı ses ve kanı havası içinde anlatılmaktadır. Vizyonu gerçekse mistiğin cinler periler olduğunu bilmesi gerekir. Ama ben olduklarını bilmiyorum.

COPLESTON — Tabii, cin konusunda insanlar genellikle bir takım hayallerden meleklerden filân bahsetmiştir. Gözle görünen şeyleri dışta bırakıyorum, çünkü bunların görüldüğü farzolan bir nesnenin varlığı dışında açıklanabileceğini sanıyorum.

RUSSELL — Mistiklerin Tanrı'nın varlığını iddia ettikleri gibi, Şeytanın kalplerine fısıldadığını duyduğuna inanan bir sürü insan yok mu - dış bir hayalden bahsetmiyorum, tamamıyla bir zihin yaşantısından söz ediyorum. Bu, mistiklerin Tanrı yaşantısına benzeyen bir yaşantı gibi görünüyor, mistiklerin bize söylediklerinden ise aynı zamanda Şeytan için geçerli olmayan her türlü muhakeme çıkarılabilmektedir.

COPLESTON — İnsanların Şeytanı duyduğu veya gördüğünü sandıkları inkâr etmiyorum. Bu arada, Şeytanın varlığını da inkâr etmek istemiyorum. Mistiklerin Tanrıyı yaşadıkları şekilde, insanların Şeytanı yaşadıkları iddiasını kabul etmiyorum. Hristiyan bir kimse olmayan Plotinus'u alın ele. Yaşantının an-

latılmayacak bir şey olduğunu, objenin bir aşk objesi olduğunu, bu yüzden dehşet ve tiksinti uyandıracak bir obje olmadığını kabul ediyor. Bu yaşantının sonucunun, yani yaşantının geçerliliği Plotinus'un hayatının kayıtlarında tanıtlanmaktadır. Plotinus'un genel iyi yürekliliği ve iyilikseverliği konusunda Porphyry'nin sözüne inanacak olursak bu yaşantıyı duymuş olduğunu düşünmek daha akla yatkındır.

RUSSELL — İncanın bir insan üstünde iyi bir ahlaksal etkisi olması, onun doğruluğunun kanıtı olamaz.

COPLESTON— Hayır, ama incanın bir insanın hayatı üstünde iyi etkisi olduğu gerçekten ispatlanacak olsaydı, bir gerçeğin lehine bir tahmin sayardım, hiç olmazsa incanın baştan-başa geçerliliği için değil, olumlu yanı için. Ama nasıl olsa hayatın karakterini inançlarının gerçekliğinin ispatı gibi değil, mistiğin gerçekliği ve aklının yerinde oluşu lehine kullanmaktayım.

RUSSELL— Ama bunun bile kanıt olabileceğini sanmıyorum. Ben kendim türlü yaşantılar yaşadım, ama karakterimi büyük çapta değiştirdim. Hiç olmazsa, o sıralarda iyiye doğru bir değişiklik olduğunu sanıyordum. O yaşantılar önemliydi, ama benim dışımda bir şeyin varlığını gerektirmiyordu, gerektirdiğini düşünseydim bile iyi bir etkisi olmasının bana haklı olduğunu göstereceğini sanmıyorum.

COPLESTON— Ama iyi etki yaşantınızı anlatmanızdaki gerçekliğinizi ispat ederdi. Bir mistiğin şefaati ya da yaşantısının yorumu tartışma ve tenkidden muafur demediğimi hatırlamanızı isterim.

RUSSELL— Elbette ki bir delikanlının karakteri, tarihteki büyük bir adamın hikâyesiyle son derece etkilenebilir - çoğu zaman etkilenmektedir de, o büyük adam bir efsane de olabilir,

varolmamış da olabilir, ama delikanlı o adam sanki varmış gibi etkilenmiştir yine de. Bu gibi insanlar yok değildir. Plutarkhos'un "HAYATLAR"ı Lycurgus'u örnek olarak almaktadır ki, yaşamamış olduğu bellidir, ama sanki önceden yaşamış gibi Lycurgus'u okuyarak etkisi altında kalabilirsiniz. O zaman sevmiş olduğunuz bir objenin etkisi altında kalmış olabilirsiniz, ama o obje varolmamış olabilir.

COPLESTON— Tabii bu konuda sizinle hemfikirim, bir insan bir roman kahramanının etkisi altında kalabilir. Onu etkileyen aslında nedir sorusuna girmeden (gerçek bir değer olması gerektir) o adamla mistiğin durumu aynı değildir. Ne de olsa Lycurgus'un etkisi altında kalmış olanın, bir yolla en son gerçeği yaşamış gibi karşı durulamayacak bir izlenimi olmamıştır.

RUSSELL— Bu tarihi kahramanlar konusunda galiba demek istediğimi pek anlamadınız - bu tarihsel olmayan kahramanlar tarihin ta kendisidir. Akıl üstüne etki dediğiniz şeyi farzetmiyorum. Bu adam hakkında okuyan ve onun doğru olduğuna inanan delikanlının onu sevdiğini farzediyorum - ki bu kolaylıkla olabilir, ama yine de bir hayaleti sevmektedir.

COPLESTON— Bir bakıma tamamiyle gerçek bir hayaleti sevmektedir, yani var olmayan bir X veya Y'yi sevdiği gibi. Ama öte yandan delikanlının hayaleti sırf hayaletin kendi için sevdiğini sanmıyorum; gerçek bir değer, nesnel olarak geçerli olarak tanıdığı bir fikir sezmektedir ki, bu da aşkım kıskırtmaktadır.

RUSSELL— Roman kahramanları konusundaki anlamda tabii.

COPLESTON— Evet, bir bakıma adam bir hayalet sevmektedir - tamamiyle doğru. Ama başka bir bakıma da değer gibi gördüğü şeyi sevmektedir.

AHLAKSAL MUHAKEME

RUSSELL— Dediğiniz, bütün iyi ya da iyi olan şeyin bütünü Tanrıdan gelir, değil mi: iyi olanın sistemi; bu yüzden bir delikanlı iyi bir şeyi sevdi mi, Tanrıyı seviyor demektir. Bu mudur demek istediğiniz, buysa biraz tartışmak gerektir.

COPLESTON— Tabii, Tanrının panteist anlarında iyi olanın sistemi ya da bütünü olduğunu söylemiyorum, ama bütün iyiliğin Tanrıyı şöyle böyle bir şekilde yansıttığını ve Tanrıdan çıktığını düşünüyorum, bu bakımdan gerçekten iyi olanı seven bir adam Tanrıyı ima etmese bile, Tanrıyı seviyor demektir. Ama yine de bir insanın davranışının bu gibi yorumunun geçerliliği, tabii Tanrının varlığının tanınmasına dayanmakta olduğunu kabul ediyorum.

RUSSELL— Evet, ispat edilmesi gereken bir noktadır bu.

COPLESTON— Ben metafizik muhakemeyi kanıt gibi görüyorum, işte orada ayrılıyoruz.

RUSSELL— Bakın, ben bazı şeylerin iyi bazılarının ise kötü olduğunu duyuyorum, kötü olduğunu sandığım şeylerden se nefret ediyorum. Şunun bunun iyi olması Tanrısal iyiliğin bir parçası olduğu için değildir.

COPLESTON— Peki, iyi ile kötüyü nasıl ayırıyorsunuz?

RUSSELL— Mavi ile sarıyı birbirinden nasıl ayırıyorsam öyle. Sadece ayrı olduklarımı söyleyebilirim.

COPLESTON— Kabul, mavi ile sarıyı gözle görerek ayırabiliyorsunuz, peki iyi ile kötüyü hani melekenizi kullanarak ayırıyorsunuz?

RUSSELL— Duygularımla.

COPLESTON— Duygularımızla. Benim de sorduğum buydu. İyi ve kötünün ilgisi sadece duyguyla demek sizce?

COPLESTON— Niye filan nesne sarı da, falan nesne

mavi? Fizikçiler sayesinde bir cevap verebilirim, niye filan şeyin iyi, falan şeyin kötü olduğu konusunda da benzer bir cevap vardır belki, ama aynı şekilde incelenmemiştir, bu yüzden nedenini söyleyemem.

COPLESTON— Belsen Toplama Kampı Kumandanının davranışını ele alalım. Bana da, size de kötü görünmektedir. Adolf Hitler'e ise iyi ve istenecek bir şey gibi gelmiştir. O zaman bu davranışın Hitler için iyi sizin için kötü olduğunu söyleyeceksiniz.

RUSSELL— O kadar ileri gitmek gerekmez. İnsanlar her şeyde olduğu gibi, bu konuda da yanılabilirler. Sarılık hastalığına tutulduunuz mu, aslında sarı olmayan şeyleri de sarı görmeye başlarsınız. Bir yanlış yapıyorsunuz.

COPLESTON— Tabii insan yanılabilir, ama sadece duygu ve heyecanı ilgilendiren bir şeyse yanılabilir misiniz? Tabii duygusuna hitap eden şeyin biricik mümkün yargıcı Hitler'in kendisiydi.

RUSSELL— Duygusunun hoşuna gitmiş olması doğru, ama başka şeyler de söyleyebilirsiniz, böyle bir şey Hitler'in hoşuna gidiyorsa, Hitler benim duygularıma bambaşka türlü hitap etmektedir.

COPLESTON— Tamam. O halde sizce Belsen Kumandanının davranışını mahkum etmek için duygu dışında herhangi bir nesnel bir ölçü yok?

RUSSELL— Renk körlüğü çeken bir adam için nasıl yoksa. Zihince niçin renk körünü mahkum ediyoruz, azınlıkta olduğundan değil mi?

COPLESTON— Normal olarak insanın yaratılışında olan bir şeyi eksik diye.

RUSSELL— Ama çoğunlukta olsaydı aynı şeyi düşünmezdik, değil mi?

COPLESTON— O halde, Belsen Kumandanının davranışıyla, örneğin Sir Stafford Cripps ya da Canterbury Başpiskoposunun davranışı arasındaki ayrılığı görmek için duygu dışında bir ölçü yok öyle mi?

RUSSELL— Duygu burada fazla basitleştirilmiş durumda. Eylemlerin sonuçlarını ve bu sonuçlara karşı sizin duygularınızı da hesaba katmanız gerekir. Bazı olayların hoşunuza gidecek cinsten, bazılarınınsa gitmeyecek cinsten olduğunu söyleyerek bir muhakemede bulunabilirsiniz. Sonra eylemlerin sonuçlarını hesaba katmanız gerekir. Belsen Kumandanının eylemlerinin sonuçlarının acı verici ve nahoş olduğunu pekâlâ söyleyebilirsiniz.

COPLESTON— Kamptaki herkes için acı verici ve nahoş olduğu belli.

RUSSELL— Öyle ama sadece kamptakilere değil, onları seyreden kampın dışındakilere de.

COPLESTON— Evet, hayalde tamamiyle doğru. Eylemlerini tasvip etmiyorum, sizin etmediğinizi de biliyorum, ama niçin tasvip etmediğinizi anlamıyorum, çünkü ne de olsa Belsen Kumandanı için eylemleri hoştu.

RUSSELL— Öyle ama renk algısındaki nasıl "niçin" gerekmiyorsa, burada da gerekmiyor. Bazı kimseler, her şeyin sarı olduğunu sanıyorlar, sarılık hastalığına tutulmuş kimseler bunlar, onlarla aynı fikirde değilim. Nesnelerin sarı olmadığını ispat edemiyorum, ispatı yok, ama çoğu kimse nesnenin sarı olmadığı konusunda benimle hemfikir ve Belsen Kumandanının da yanlış harekette bulunduğu konusunda çoğu kimse hemfikir.

COPLESTON— Herhangi ahlaksal bir zorunluluk kabul ediyor musunuz?

RUSSELL— Buna cevap vermek epey uzun sürer. Uygulamada evet. Kuramsal bakımından ahlaksal zorunluluğu daha dikkatle anlatmam gerekir.

COPLESTON— "Meli, malı" takısı sizce duygusal bir anlam taşıyor mu?

RUSSELL— Hayır, çünkü, bakın, demin de dediğim gibi, insanın sonuçları hesaba katması gerekir, doğru davranış bence filan şartlar içinde mümkün olan bütün eylemlerin asli değerinde mümkün olan en büyük dengeyi sağlayacak davranıştır, doğru olanı incelerken eyleminizin muhtemel sonuçlarını da hesaba katmanız gerekir.

COPLESTON— Tanrının varlığına bu şekilde varlanabileceğinden ahlaksal zorunluluk sorununu ortaya koydu. İnsan ırkının büyük çoğunluğu doğru ile yanlış arasında hep ayrılık yapmıştır. Büyük çoğunluğun ahlaksal alanda belli bir çapta bilinçliliği vardır. Değerlerin algısı, ahlaksal yasanın ve zorunluluğun bilinçliliği, değerlerin deneyüstü bir zemini ve ahlaksal yasanın bir koyucusunun varsayımı yoluyla en iyi şekilde açıklanabileceğini sanıyorum. "Ahlaksal yasanın koyucusu" derken herhangi bir ahlaksal yasa koyucusu demek istiyorum. "Tanrı yoktur, dolayısıyla da mutlak değer ve yasa yoktur" diye tersinden muhakeme yürüten şu modern ateistlerin tamamıyla mantıki olduğunu sanıyorum.

RUSSELL— "Mutlak" kelimesi hoşuma gitmiyor. Herhangi bir şeyin mutlak olduğunu sanmıyorum. Örneğin ahlaksal yasa durmadan değişmektedir. İnsan ırkının gelişiminin bir anında hemen hemen herkes yamyamlığın bir ödev olduğunu düşünmüştü.

COPLESTON— Özel ahlaksal yargılardaki ayrıntıların ahlaksal yasanın evrenselliğine karşı ikna edici bir muhakeme ol-

duğunu sanmıyorum. Bir an için, mutlak ahlaksal değerler olduğunu kabul edelim, bu varsayıma dayanarak bile ayrı ayrı sözcüklerle ayrı ayrı toplulukların bu değerlere türlü derecelerde nüfuz edecekleri beklenir sadece.

RUSSELL— "meli, malı" takısı, bu takı hakkındaki kişilerdeki duygular, bence bir kimsenin anne-babası veya mürebbiyesi tarafından söylenen şeylerin bir yankısıdır.

COPLESTON— "Meli malı" takısındaki fikri sadece anne-baba veya mürebbiye ile açıklayabileceğinizi sanmıyorum. Bunların herhangi bir kimseye kendinden başka herhangi bir vasıtaya aktarılabilceğini sanmıyorum. Bana öyle geliyor ki, insan vicdanını etkileyen bir ahlak düzeni varsa, Tanrının varlığı olmaksızın bu ahlak düzeni açıklanamaz.

RUSSELL— O zaman iki şeyden birini kabul etmek zorundasınız. Ya Tanrı insanlığın pek az sayıdaki bir yüzdesine hitap ediyor - ki bunun içine siz de giriyorsunuz - ya da vahşilerin vicdanına hitap ederken, bile bile doğru olmayan şeyler söylüyor.

COPLESTON— Bakın, Tanrının doğrudan doğruya ahlaksal vicdana ilkeler buyurduğunu söylemiyorum. İnsan varlığının ahlak yasasının içindekileri konusundaki fikirleri büyük çapta, elbette ki eğitime ve ortama bağlıdır, bir insanın, kendi toplumsal gurubunun gerçek ahlaksal fikirlerinin geçerliliğini hesaplarken aklını kullanması gerekir. Ama kabul edilmiş ahlaksal kuralları tenkit edebilme imkânı nesnel bir ölçü olduğunu, kendi kendini kabul ettiren (Yani zorunlu niteliğinin belirttiği) ideal bir ahlak düzeni olduğunu önceden farzeder. Bu ideal ahlak düzeninin tanınması, bence olasılığın tanınmasının bir kısmıdır. Tanrının gerçek temelini varlığını ima etmiş olur.

RUSSELL— Ama kanun koyucu bence daima insanın anne-babası ya da onlar gibi biri olmuştur. Bunu gösterecek birçok dünyalı kanun koyucu vardır, bu aynı zamanda insanların vicdanının türlü yerlere ve türlü zamanlara kadar nasıl değiştiğini açıklar.

COPLESTON— Başka türlü açıklanamayacak olan belli ahlaksal değerlerin algısındaki ayrılıkları açıklamaya yarar. Ahlak yasası konusunda filan filan ulus veya filan filan kimse tarafından kabul edilen düsturların içeriğindeki değişiklikleri açıklamaya yarar. Ama Kant'ın "categorical imperative" dediği biçimin "meli, malı"nın mürebbiye veya anne-baba tarafından nasıl başkasına aktarılabileceğini anlamıyorum, çünkü bunu açıklayabilecek herhangi mümkün bir ifade yoktur. Kendinden başka şeyle tanımlanamaz, çünkü kendinden başka bir ifadeyle tanımladınız mı açıklamış olursunuz. Bu artık ahlaksal bir "meli, malı" değildir. Başka bir şeydir.

RUSSELL— Bence, "meli, malı"nın anlamı birinin hayali bir tasvip etmeyişinin, - bu Tanrının da olabilir - sonucudur. Bence "meli, malı"dan anlaşılan budur.

COPLESTON— Sadece ortam ve eğitim ile en kolay bir şekilde açıklanabilecek olan şeyler, dış töreler, yasaklar gibi şeylerdir, ama bütün bunlar yasanın konusu içindekiler dediğim şeye aittir gibime geliyor. Başlı başına "meli, malı" fikri bir oymak başkanı ya da başka bir başkan tarafından bir kimseye aktarılamaz, çünkü aktarılabileceği başka ifade biçimi yoktur. Bana tamamiyle (Russell sözünü keser).

RUSSELL— Ama bunu söylemenin anlamını anlamıyorum - hepimiz şartlı refleksleri biliyoruz. Yaptığı belli bir hareket için cezalandırılan hayvanın o hareketten bir süre çekineceğini biliyoruz. Hayvan bunu şu muhakemeyi yürüterek yapmamaktadır: "Filan şeyi yaparsam efendimiz kızar" dememek-

tedir. Sadece yapılmaması gereken bir şey olduğunu duyar. Biz kendimiz başka durumda değiliz.

COPLESTON— Bir hayvanın ahlaksal zorunluluk bilinci olduğunu farzetmenin anlamı yok; hayvanlara da ahlaksızca davranmış diye bakmıyoruz. Ama insanın bir zorunluluk ve ahlak bilinci vardır. İnsanın hayvan şartlandırıldığı şekilde şartlanabileceğini sanmıyorum, öyle olsa bile, bunu gerçekten istemezsiniz herhalde. "Davranışçılık" gerçek olsaydı, İmparator Neron ile St. François d'Assise arasında nesnel bir ahlaksal ayrılık olamazdı. Lord Russell, Belsen Kumandanının ahlak bakımından iyi davranmadığını kabul ediyorsunuz, siz kendiniz de o şartlar altında aynı şekilde davranmazdınız, insan ırkının mutluluğunun dengesinin, bazı kimselerin bu denli korkunç şekilde muamele görmesiyle bile düzeleceğini düşünmüş olsaydınız veya düşünmenize mahal olmuş olsaydı bile.

RUSSELL— Hayır. Kuduz bir köpeğin davranışını örnek almam. Ama böyle davranmamamın tartışmakta olduğumuz konuyla gerçekten ilgisi yok.

COPLESTON— Yok ama, sonuçlar bakımından doğru ile yanlışın fayda bakımından bir açıklamasını yapsaydınız, her ne kadar bu şekilde davranmak esef edilecek bir şey idiyse de, dengenin sonunda daha büyük bir mutluluğa yol açacağını Nazilerin infaflıları düşünebilirdi. Böyle demek istiyorsunuz herhalde? Sadece o cinsten bir hareketin doğru olmadığını söyleyeceksiniz - üstelik genel mutluluk ister artmış olsun ister eksilmiş olsun, bunun yarım bir şey olduğunu ileri süreceksinizdir. Böyleyse, demek ki doğru ve yanlış için bir ölçünüz olması gerekir, buysa nasıl olursa olsun duygu ölçüsünün dışında. Bence bunu kabul etmek Tanrıdaki en son bir değer temelini kabul etmeye götürür eninde sonunda.

RUSSELL— İşleri karıştırdık galiba. Yargılarken başvur-

cağım hareket, hakkında doğrudan doğruya duyulan duygu değildir, sonuç bakımından olan duygudur. Tartışmakta olduğunuz davranış gibi bazı davranış şekillerinin iyilik yapacağı hiç bir şart kabul edemem. Bunların iyi etkisi olabileceği şartlar düşünemem. Böyle düşünen insanların kendini aldattığını sanıyorum. Ama iyilik yapabilecekleri şartlar olsaydı, istemeye istemeye de olsa, o zaman "Ne yapayım, bu gibi şeyleri sevmememe rağmen boynumu eğmem gerek" diyebilirdim, her ne kadar cezadan son derece nefret ediyorsam da, Ceza Hukukuna boyun eğdiğim gibi.

COPLESTON— Galiba tutumu özetlememin zamanı geldi. İki muhakeme yürüttüm. Birincisi Tanrının varlığının metafizik ile doğrulanabileceği; öteki insanın ahlaksal ve dinsel yaşantısına ancak Tanrının varlığının bir anlam kazandıracağı. Bence sizin insanın ahlaksal yargılarını anlatışınız ister istemez kuramınızın gerektirdiği ile kendi kendiliğinden meydana gelen yargılarınız arasında bir çelişme çıkıyor ortaya. Üstelik kuramınız ahlaksal zorunluluğu tevil ediyor, tevil ise bir açıklama değildir. Metafizik muhakemeye gelince, dünya dediğimiz şeyin sadece muhtemel varlıklardan meydana gelmiş olduğu konusunda anlaştık gibi. Yani hiçbirinin kendi varlığını kendine borçlu olmadığı varlıklardan. Olaylar serisinin açıklanma gerektirmediğini söylüyorsunuz: ben diyorum ki, gerekli varlık olmasaydı, varolması gereken ama olamayan hiçbir varlık olmasaydı, hiçbir şey varolmazdı. İspat edilse bile, muhtemel varlıklar serisinin dışında biri. Bunu kabul etmiş olsaydınız o varlığın şahıs mı olduğu, iyi mi olduğu v.s. üstünde tartışırdık. Gerekli bir varlığın olup olmadığı konusunda ben büyük klasik filozofların çoğuyla hemfikirim.

Yanılsamıyorsam, ileri sürdüğünüze göre, varolan varlıklar sadece vardır ve bunların varoluşunun nedenini açıklamak için

herhangi bir soru sormaya hakkım yok. Ama bunun mantık analiziyle de destek bulamayacağımı göstermek isterim; kendi ispatlanması gereken bir felsefe ifade etmektedir. Felsefe konusundaki fikirlerimiz kökten ayrı olduğu için, galiba bir çıkmaza geldik; öyle geliyor ki bana, benim felsefenin bir kısmı dediğim şeye, siz, felsefe rasyonel olduğu kadar, bütün diyorsunuz. Kusura bakmayın ama eskimiş (maksatlı bir sıfattır bu) mantığa karşılık "modern" dediğiniz - kendi mantık sisteminizden başka mantık analiziyle doğrulanamayacak bir felsefe ileri sürüyorsunuz. Ne de olsa Tanrının varlığı bir varoluşçu sorundur, mantık analiziyse varoluş sorunlarıyla doğrudan doğruya ilgilenmez. Böylece bana öyle geliyor ki bir sorun gurubundaki ifadelerin saçma olduğunu ilan etmek, başka bir sorun gurubu incelerken gereksiz diye, felsefenin niteliğini ve çapını sınırlamak demektir, bu da doğrulanması gereken bir felsefi eylemdir.

RUSSELL— Ben de özet olarak birkaç söz söyleyeyim. İlk metafizik muhakemesi konusunda. "Muhtemel" gibi bir terimin ifade ettiği anlamları ya da Copleston'un anlamında açıklanma olanağı olduğunu kabul etmiyorum. "Muhtemel" kelimesi ister istemez sadece var olanın tesadüfi niteliği diyebileceğiniz şeyi olmayacak bir şeyin imkânını ima etmektedir, bunun tamamiyle nedensellik anlamı dışında doğru olmadığını sanıyorum. Bazen bir şeyin başka bir şeyin sonucu olduğunu söyleyerek nedensellikle bir açıklamada bulunabilirsiniz, ama bu sadece bir şeyi başka bir şeye atfetmeden başka bir anlam taşımaz - bence - Copleston'un hiçbir şeyin açıklaması yoktur, bunlara "muhtemel" demenin de anlamı yoktur, çünkü olabilecekleri başka şey yoktur. Bu konuda söyleyeceğim bu, ama Copleston'un, beni mantığa bütün felsefe olarak bakmakla suçlaması üstünde birkaç sözüm var. Mantığa felsefenin bütünü olarak hiç de bakmıyorum. Mantığın felsefenin gerekli bir

kısmı olduğunu, felsefede kullanılması gerektiği kanısındayım, bu bakımdan ikimizin fikirleri de uyuşuyor. Kullanmış olduğu mantık yeni iken - yani Aristo zamanında - epey yaygaraya verildi ortalık. Bugün artık eskidi ve saygıdeğer bir ihtiyar halini aldı, bu bakımdan, artık fazla yaygarada bulunmanın anlamı yok. Benim inandığım mantık oldukça yenidir, bu bakımdan yaygara koparmada Aristo'yu örnek almam gerek; ama bunun bütün felsefeyi teşkil ettiğini ileri sürdüğüm yok. Felsefenin önemli bir bölümüdür, filan kelime için bir anlam bulamıyorum dersem de bu sadece üstünde düşünerek o kelime hakkında bulunduğum şeye dayanan bir ayrıntı meselesidir. Metafizikte kullanılan bütün kelimeler anlamsızdır diye genelleme yaptığım yok, bunu ileri sürdüğüm yok.

Ahlaksal muhakemeye gelince, insan antropolojiyi ve tarihi inceledikçe, iğrenç bulduğum hareketleri yapmanın ödev gibi görüldüğü topluluklar buluyor, Copleston'un benden istemediği gibi ahlaksal zorunluluk konusunda Tanrısal bir çıkış noktası atfedemiyorum; babanızı filan yemenizi şart koşan bir hale gelen ahlaksal zorunluluk biçimi bile bana güzel ve asil gibi geliyor; bu bakımdan, ahlaksal zorunluluğun bu anlamına Tanrısal bir çıkış noktası atfedemem, her ne kadar bambaşka yollardan anlatılmaya çalışılıyorsa da.

XIV

DİN DERTLERİMİZİ İYİ EDEBİLİR Mİ?(*)

I.

İnsanlık ölüm tehlikesi içindedir, geçmişte olduğu gibi şimdi de insanları Tanrıya sığınmaya yöneltmektedir. Batıda dinin genel bir canlanması görülmektedir. Nazilerle Komünistler, Hristiyanlıktan ayrılıp, öğrendiğimiz hareketlerde bulundular. Hitler'le Sovyet Hükümetinin Hristiyanlığa karşı davranışlarının hiç değilse kısmen dertlerimizin sebebi olduğu gerekçesiyle dünya Hristiyanlığa dönerse, uluslararası sorunların çözümlenebileceği düşüncesine varmak kolaydır. Ben buna korkudan doğan bir aldanma diye bakıyorum. üstelik tehlikeli bir aldanmadır da, çünkü düşüncesi faydalı olabilecek kimseleri yanlış yola götürür, böylece geçerli bir çözümü engellemiş olur.

Burada söz konusu olan sorun, sadece dünyanın şimdiki durumuyla ilgili değil. Pek genel olan sorun ve yüzyıllardır üstünde tartışılan bir konu. "Toplumlar, dogmatik din olmaksızın yeterli bir ahlak düzeni kurabilir mi?" sorunudur bu. Ben, din-

(*) Bu denemenin her iki bölümü ilkin Stokholm'de çıkan *Dagens Nyheter* gazetesinin 9 ve 11 Kasım 1954 sayılarında çıkmıştır.

dar kiřilerin dűřűndűđű gibi, ahlakın dine bűyűk çapta bađlı olduđunu sanmıyorum. Hatta din dogmalarını kabul etmeyenler, arasında bazı űnemli erdemlerin belki de daha çok bulunduđunu dűřűnűyorum. Bunun űzellikle dođru sűzlűlűk veya zihin bűtűnlűđű erdemine uygulanmakta olduđunu dűřűnűyorum. Zihin bűtűnlűđű derken, kayđı verici sorunlar űstűnde kanıta dayanarak karar verme alışkanlıđını kastediyorum ya da yeterli kanıt yoksa, herhangi bir karar almamayı. Gerçi herhangi bir dogma sisteminin izleyicilerinin çođu tarafından hor gűrűlűrse de bű erdem, bence, toplumsal űnemi pek bűyűktűr ve dűnya için Hıristiyanlıktan veya bařka űrgűtlenmiř inançlar sisteminden çok daha faydalı olabileceđini dűřűnmekteyim.

Ahlak kurallarının nasıl kabul edildiđini bir dűřűnelim. Ahlak kuralları genellikle iki tűrlűdűr: Temeli sadece dine dayananlar ile toplumsal faydası açık olanlar. Yunan ortodoks kilisesinde aynı çocuđun vaftiz anasıyla vaftiz babası birbiriyle evlenemez. Bu kuralın temelinin tamamiyle teolojiye dayandıđı açık; bu kuralı űnemli gűrűyorsunuz, kuralın bozulmasına meydana vereceđinden dinin űkmesinin iyi olmadıđını sűylemekte haklı olursunuz. Ama sorun bu tűr ahlak kuralında deđil. Aslı ahlak kuralları, teolojiden ayrı olarak toplumsal bir dođrulaması olan kurallardır.

űmeđin hırsızlığı alalım ele. Herkesin çalacağı bir topluluk kimsenin hoşuna gitmez, hırsızlığın az olduğu bir toplulukta yaşayanlar istedikleri yaşama biçimini elde etmekte daha çok imkűn sahibi olurlar. Ama kanun, ahlak ve dinin olmadığı yerde, bir zorluk çıkmaktadır ortaya: Her birey için, ideal topluluk, kendisinden başka herkesin namuslu olduğu, yalnız kendisinin hırsız olduğu bir toplum olacaktır. Bűylece bireyin ıkartının topluluğunkıyla uzlaştırılması için toplumsal bir kuruluşun gerekli olduğu meydana çıkmaktadır. Bu oldukça başarıyla ceza

hukuku ve polis sayesinde gerçekleştirilmektedir. Ama suçlular daima yakalanmazlar, polis ise kuvvetli karşısında pek uysal davranabilir. Polis iş görmese bile halk, hırsızlığı cezalandıracak bir Tanrı olduğuna inandırılırsa, bu inancın, namusluluğu artırması muhtemeldir. Zaten Tanrıya inanan bir toplulukta, Tanrının hırsızlığı yasak ettiğine inanılacaktır. Dinin faydalılığı hırsızın kral olduğu, yeryüzü adaletinin üstünde olduğu Babath'un bağı hikâyesinde iyi canlandırılmaktadır.

Geçmişteki yarı uygar topluluklarda, bu gibi düşüncelerin, toplumsal bakımdan istenecek davranışın gerçekleşmesine yardım ettiğini inkâr etmiyorum. Ama günümüzde, ahlaka teolojik bir çıkış noktası atfederek yapılabilecek iyiliğin büyük tehlikeler doğurabileceği ve yapılmış olan iyiliğin karşılaştırmaca bir hiç kalacağı söylenebilir. Uygarlık ilerledikçe, yeryüzü yaptırımları daha bir güven kazanıyor, tanrısal yaptırımlara da aynı oranda güven azalıyor. Halk gittikçe çalması halinde yakalanacağını görmeye başlıyor, yakalanmazsa, Tanrının cezasına uğrayabileceğine gittikçe daha az inanmaya başlıyor. Koyu dindar kişiler bile bugün hırsızlık halinde Cehenneme gideceklerini sanmıyorlar. Zamanı gelince pişmanlık göstereceklerini düşünüyorlar, sonra Cehennem de eskisi kadar kesin olmadığı gibi, o kadar sıcak da değil. Uygar topluluklarda çoğu kimse çalmıyor, bunun en büyük sebebi de yeryüzünde cezaya uğramalarının pek muhtemel oluşu. Bir altına hücum sırasında kampta ya da böylesine düzensiz bir toplulukta hemen herkes çalmaktadır.

Hırsızlığın din bakımından yasaklanması artık pek gerekli olmasa da hepimiz insanların çalmamasını istediğimizden bunun bir zararı yoktur denebilir. Bununla birlikte, kötü olan şey, insanların şüphe etmeye başlar başlamaz bu iğrenç ve zararlı araçlarla desteklenmesidir. Bir teolojinin erdem için gerekli olduğu düşünülürse, ve safdil araştırmacılar teolojinin doğru ol-

ması için bir sebep göremezse, makamlar safdil araştırmayı önlemek için çalışmaya başlar. Eskiden araştırmacıları yakarlardı. Rusyada hâlâ bundan biraz daha iyi olan metodlar vardır; ama Batı'da makamlar oldukça daha ılımlı ikna usulleri kullanmaktadırlar. Bunların en önemlisi belki de okullardır; gençlerin, üst makamların sevmediği fikirleri duymasından alıkonmaları gerktir, gene de araştırmacı bir tutumu olanlar toplumun hoşuna gitmez, elden gelirse ahlaka aykırı hareket ettiği söylenir. Böylece teolojik bir temeli olan herhangi bir ahlak düzeni, iktidarı elde tutanların yetkilerini korudukları ve gençlerin zihin güçlerini zedeledikleri âletlerden biri olmaktadır.

Günümüzde çok tehlikeli gördüğüm bir şey, gerçeğe karşı olan ilgisizliktir. Örneğin Hristiyanlığın savunusu için yapılan bir tartışmada, St. Thomas d'Aquinas gibi, bir Tanrı olduğunu, iradesini Kitabı Mukaddeste gösterdiğini farzetmek için sebep ileri sürmüyorlar. İnsanlar böyle düşünürlerse, düşünmedikleri durumdan daha iyi hareket edeceklerini sanıyorlar. Bu bakımdan - bu kimselere göre - Tanrının varolup olmadığı üstünde spekülasyonda bulunmamamız gerektir. Beklenmedik bir an kafamızda şüphe uyanırsa, hemen kuvvet kullanarak bunu yoketmemiz gerekmektedir. Safdil düşünce şüpheyeye yol açarsa, bu gibi düşünceden kaçınmamız gerekir. Tutucuların resmî savunucuları ölmüş karınızın kızkardeşiyle evlenmenizin kötü olduğunu söylüyorsa, ahlak bozulmasın diye onlara inanmanız gerekmektedir. Size doğum kontrolünün günah olduğu söylendiği zaman, doğum kontrolü olmazsa, felaketin er geç geleceği ne kadar açık olursa olsun, sözlerini kabul etmeniz gerekmektedir. Bir inanç doğru olması sebebiyle değil de, herhangi bir başka sebepten, önemli görülürse birçok kötülüğün başgöstermesi beklenir. Araştırmanın engellenmesi, demin de dediğim gibi,

bunların birincisidir, başka kötülükler de ister istemez bunu izleyeceklerdir. Yetki makamı tutucuya açık olacaktır. Edinilmiş kanaatlerde şüphe uyandırıyorsa, tarih kayıtlarının yanlış olduğu ileri sürülecektir. Er geç, tutucuya karşı gelme bir suç gibi görülecek, yakma, tasfiye veya toplama kampı ile icabına bakılacaktır. Din doğrudur, bu yüzden inanılması gerekir diyen kimselere saygım var, ama dine faydalı olduğu için inanmak gerektiği, doğru veya yanlış olması üstünde tartışmanın sadece zaman kaybı olduğunu söyleyen kimselerden tiksiniyorum.

Hristiyanların savunucuları arasında, Komünizme Hristiyanlıktan apayrı bir şey gibi bakmak ve kötülüklerini, Hristiyan uluslarının faydalandığı farazî nimetlerle karşılaştırmak âdet olmuştur. Bu bence büyük yanlıştır. Komünizmin kötülükleri, İnanç Çağındaki Hristiyanlıkta olan kötülüklerin aynıdır. Gepeu Engizisyonundan sadece nicelik bakımından ayrılmaktadır. Zalimlikleri aynı biçimdir, bunun Rusların zihin ve ahlak hayatı üstünde yarattığı zarar, Engizisyoncuların meydan verdiği zararların aynıdır. Komünistler tarihi yanlış yansıtmaktadırlar, Kilise de şimdi Sovyet Hükümeti kadar kötü değilse de, bu Kiliseye karşı çıkmış olanların etkisi sayesinde: Trent Kurulundan günümüze kadar bütün ilerlemelerini düşmanlarına borçludur. Komünist iktisat öğretisini beğenmediklerinden pek çok kimse Sovyet Hükümetine karşı çıkmaktadır, oysa Kremlindeki bu tutum, ilk Hristiyanlarda, Fransisken mezhebinde ve Ortaçağın Hristiyan mezheplerinin çoğunda vardı. Komünist öğreti, sadece Hristiyan mezheplerinde değildi, tutucu Hristiyan şehidi olan Sir Thomas More, Hristiyanlıktan Komünistlik diye söz etmekte ve hayalin ülkesi olan Utopia'daki sakinlerine sadece Hristiyan dininin bu cephesinin öğütlenebileceğini söylemekte-

dir. Bir tehlike olarak görülmesi gereken, Sovyet öğretisinin kendisi değildir. Öğretinin nasıl uygulandığıdır. Kutsal ve bozulamayacak bir gerçek olarak görülmekte, şüphe etmenin günah olduğu ve büyük zekâ gerektirdiği düşünülmektedir. Komünist, Hristiyan gibi, öğretisinin kurtuluş için gerekli olduğuna inanmaktadır, bu inançtır onun için kurtuluşu sağlayacak olan. Hristiyanlıkla Komünizm arasındaki benzerliklerdir onları birbirleriyle uyuşturmayan. İki bilim adamı anlaşılmayınca, silaha sarılmaz: karar vermek için başka delil arar, çünkü bilim adamları olarak yanılabilirliğini bilirler. Ama iki teolog anlaşılmazsa, hiç birinin başvurabileceği bir ölçü olmadığından, ancak birbirlerinden nefret ederler veya açıktan açığa ya da kapalı olarak kuvvete başvururlar. Hristiyanlığın bugün eskisinden daha az zararı olduğunu kabul ediyorum; ama daha az inanıldığı içindir bu. Belki aynı değişiklik zamanla Komünizmin başma da gelecektir; gelirse, şimdi onu çirkin gösteren şeylerin çoğunu bırakacaktır. Ancak Batıda Hristiyanlığın erdem ve toplumsal denge için gerekli olduğu görüşü üste çıkarsa, Ortaçağdaki zararlarına yeniden dönmüş oluruz; Komünizmle gittikçe benzeştikçe de uzlaşmaları o kadar güçleşecektir. Bu yolda dünya felaketten kurtarılamaz.

II.

Makaleimde gerçekliğine değil, toplumsal faydasına dayanarak kabul edilmesi istenen her türlü dogma düzeninin yol açtığı kötülükleri almıştım ele. Söylediklerim Hristiyanlığa, Komünizme, Müslümanlığa, Hinduizme ve bütün teolojik sistemlere uygulanabilir, ancak bilim adamlarının tutumu gibi, evrensele hitap edecek temellere güvenirlerse başka. Bununla birlik-

te, ileri sürülen özel erdemleri yüzünden Hristiyanlığın lehine bazı özel kanıtlar vardır. Bu, Cambridge Üniversite-sinden Modern tarih profesörü Herbert Butterfield tarafından, büyük bir belâgatle belirtilmiştir(*), kendisinin de katılmakta olduğu fikirlerin çoğunun sözcüsü olarak ona başvuracağım.

Kendisi aslında olduğundan daha açık fikirli gibi görünen kabullerle bazı tartışmalı avantajlar sağlamak istemektedir. Hristiyan Kilisesinin insanlara eza cefa çektiğini söylediğini, ve dıştan uyguladığı baskının onun bugünkü durumuna düşmesine sebep olduğunu kabul etmektedir. Rusya ile Batı arasındaki bugünkü gerginliğin, Rus Hükümeti Yunan Ortodoks Kilisesine bağlı olmaya devam etmiş olsaydı bile yine yer alması beklenecek bir iktidar siyasetinin sonucu olduğunu kabul etmektedir. Özellikle Hristiyanlığa ait saydığı bazı erdemlerin bazı özgürdüşünürler tarafından ileri sürüldüğünü ve birçok Hristiyanın davranışında olmadığını kabul etmektedir. Ama bütün bu kabullere rağmen, dünyanın çektiği kötülüklerin Hristiyanlık dogmasına bağlı kalarak düzeltilebileceğini ileri sürmekte, ve asgarî Hristiyan dogmasına sadece Tanrı ve ölümden sonra yaşamaya olan inancı değil, aynı zamanda, hem ilâhî hem de beşerî tabiatların İsa'da birleşmesine olan inancın da dahil olduğunu söylemektedir. Hristiyanlığın bazı tarih olaylarıyla olan bağı üstünde durmakta, bu olayları kanıta dayanarak tarihsel olarak kabul etmekte, diniyle ilgisi olmasaydı, kendisini ikna etmeyeceğinde şüphe olmayan Meryem'in bâkire olarak doğum yapmasının kanıtı, alışmış olduğu teolojik inançların çevresinin dışında ortaya çıksaydı hiç bir tarafsız araştırmacıyı ikna et-

(*) Christianity and History (Londra, 1950)

miş olacağını sanmıyorum. Putperest mitolojide bu gibi hikâyeler boldur, ama kimse bunları ciddiye almamaktadır. Bununla birlikte, Profesör Butterfield, kendisinin bir tarihçi olmasına rağmen, Hristiyanlığın çıkışı konusunda tarihle ilgili meselelere değinmemektedir. Nezaketten ve aldatıcı geniş fikirlilik havasından soyulunca, muhakemesi kabaca, ama doğru olarak şöyle özetlenebilir: "İsa'nın gerçekten Bâkire Meryem'den doğmuş veya doğmamış olması, ruhul-kudüs sayesinde rahme düşmüş olup olmaması konusunu araştırmak boşunadır, olsun olmasın böyle olduğuna inanma dünyanın deritlerinden kurtulmak için en iyi ümit yoludur." Profesör Butterfield'in eserinin hiçbir yerinde herhangi bir Hristiyan dogmasının doğruluğunu ispat için en küçük bir girişim yoktur. Sadece Hristiyan dogmasında inancın faydalı olduğu pragmatik muhakemesi vardır. Profesör Butterfield'in eserinde gerektiği gibi açık ve dakik olmayan birçok taraflar vardır, buna sebep de korkarım açıklık ve dakiklığın onları inanılmaz yapacağı korkusudur. İleri sürdüğü şey esasında şudur: insanlar komşularını severlerse iyi olur, ama pek öyle davranmaya eğilimli değillerdir; İsa onlara komşularını sevmeleri gerektiğini söyledi, İsa'nın Tanrı olduğuna inanıyorlarsa, sözlerine daha çok dikkat etmeleri gerekir; bu yüzden insanların komşularını sevmelerini isteyenler, onları İsa'nın Tanrı olduğu konusunda iknaya çalışmalıdırlar.

Böylesine fikir yürütmeye karşı öyle itirazlarda bulunulabilir ki, insan nereden başlayacağım şaşırıyor. Bir kere Profesör Butterfield ve kendisi gibi düşünenler insanın komşusunu sevmesinin iyi bir şey olduğu kanısındalar, bu inançları İsa'nın sözlerinden ileri gelmiyor. Tersine, kendileri bu görüşte olduklarından İsa'nın sözlerine tanrısallığının kanıtı gibi bakıyorlar. Yani ideoloji üstüne kurulu bir ahlak düzenleri yoktur, ahlak düzenlerine dayanan bir teolojileri vardır. Bununla birlikte, görüntü-

bakılacak olursa, komşuyu sevmenin iyi bir şey olduğunu onlara düşündüren teolojik olmayan temelin herkese hitap edeceği şüphelidir, bu yüzden daha etkili gibi gördükleri başka muhakemeler yürütmeye kalkmaktadırlar. Bu çok tehlikeli bir tutumdur. Birçok Protestan Sabat orucunu bozmanın cinayet işlemek kadar kötü bir şey olduğunu düşünüyordu. Onlara Sabatı bozmanın kötü olmadığına inandırmış olsaydınız, cinayet işleminin de kötü bir şey olmayacağına inanmış olurlardı. Her teolojik ahlak düzeni kısmen rasyonel olarak savunulabilecek, kısmen de boşınaçlardan meydana gelen bir yasaklar yığındır. Rasyonel olarak savunulabilecek kısmının savunulması gerekir, yoksa öteki kısmın akla uymadığını görenler hepsini birden inkâr edebilirler.

Ama Hristiyanlık, rakiplerinin ve karşı duranlarının ahlak düzeninden daha iyi bir ahlak düzeni uğruna mı mücadele etmiştir? Namuslu hiçbir tarihçinin bunun böyle olduğunu söyleyeceğini sanmıyorum. Hristiyanlık başka dinlere nazaran işkence, eza cefa çekirtmeye daha çok önem vermiştir. Budizm hiçbir zaman böyle olmamıştır. Halifeler İmparatorluğu, Yahudilerle Hristiyanlara karşı, Hristiyanların Yahudilerle Müslümanlara davrandığından çok daha merhametli davranmıştır. Vergi verdikleri süre Yahudilerle Hristiyanlara dokunmamışlardır. Roma İmparatorluğu Hristiyan olur olmaz, Yahudi düşmanlığına başlamıştır. Haçlıların dinsel şevkleri Batı Avrupa'da katliamlara yol açmıştır. Dreyfus'un sonradan mahkumiyetini kaldıracak olan özgürdüşünürleri suçlayan Hristiyanlar olmuştur. Sadece Yahudilerin kurban olduğunda değil, başka durumlarda da yakın çağlardaki menfur hareketler Hristiyanlar tarafından savunulmuştur. Kral Leopold'un Kongo'daki iğrenç hareketleri Kilise tarafından önemsenmemiş, gizlenmiş, genellikle özgürdüşünürlerin yönettiği başkaldırımlarla durdurul-

muştur. Hristiyanlığın insanı yükseltici bir ahlaksal etkisi olduğunun ileri sürülmesi ancak tarihi kanıtları ve olayları toptan inkâr etmekle savunulabilir.

Buna verilen cevap genellikle, bizim iyi görmediğimiz şeyleri yapan İsa'nın sözlerini izlememeleri bakımından *gerçek* Hristiyanlar olmadığıdır. Aynı şekilde Sovyet Hükümetinin de gerçek Marksistlerden meydana gelmediği ileri sürülebilir, çünkü Marx Slavların Almanlardan aşağı olduğunu söylüyordu, bu öğretiyse Kremlin tarafından kabul edilmemektedir. Bir öğretmeni izleyenler bazı bakımlardan öğretmenin öğretisinden daima ayrılırlar. Bir Kilise kurmayı düşünenlerin bunu göz önüne getirmesi gerekir. Her Kilise kendisini koruma içgüdüsü geliştirir ve bu amaca yönelmeyen öğretmenin öğretisinin kısımlarını önemsemez. Her neyse, modern savunucuların "gerçek" Hristiyan dediği pek seçici bir sürece bağlıdır. İncillerde olan şeylerin çoğunu görmezlikten gelir: Örneğin koyunlarla keçiler kısıacası ve kötünün sonsuzca Cehennem ateşinde yancağı öğretisi. Uygulamada onu bir yana bırakıyorsa da, Sina dağındaki Va'zın sadece bazı kısımlarını seçmektedir. Direnime öğretisini sadece, Gandhi gibi Hristiyan olmayanlara bırakmaktadır. Özellikle el üstünde tuttuğu ilkeler öyle yüksek bir ahlak bulunduracaktır ki içinde, tanrısal bir kaynağı olması gerekecektir. Profesör Butterfield'in, bu ilkelerinin İsa'nın gelişinden önce Yahudilerce söylenmiş olduğunu bilmesi gerekir. Örneğin Hill'in sözlerinde, ya da "Oniki Havarinin vasiyetlerinde" vardır, bu konuda ileri gelen bir yetkili, Dr. R. H. Charles şöyle demektedir: "Sina dağındaki va'z birçok yerde metnimizin ruhunu ifade ediyor, hatta bazen aynı kelimeleri kullanıyor: İncillerde birçok yerde bu benzerlik görülebilir, St. Paul kitabı bir hatıra defteri gibi kullanmaya benzer". Dr. Charles, İsa'nın bu eseri tanımış olması gerektiği fikrinde. Eğer, bazen söylendiği gibi ah-

laksal öğretinin yüksekliği yazarının tanrısallığını ispat etse bu Ahidlerin bilinmeyen yazarının tanrısal bir varlık olması gerekir.

Dünyanın kötüye gittiği inkâr olunamaz, ama Hıristiyanlığın buna bir çare bulacağını gösterecek en ufak bir iz bile yoktur tarihte. Dertlerimiz Yunan trajedisinin amansızlığıyla, 'Birinci Dünya Savaşıyla başladı, Komünistler ve Naziler bundan çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkış noktası tamamiyle Hıristiyanlığa dayanıyordu. Üç imparator da sofuydu, İngiliz Kabinesinin savaşıları da sofuydular. Almanya ve Rusya'da savaşa karşı gelen, kendileri Hıristiyan olmayan, Sosyalistler oldu; Fransa'da, ciddi Hıristiyanlar tarafından alkışlanan Jaurès oldu; İngiltere'de ünlü bir ateist olan John Morley. Komünizmin en tehlikeli tarafları Ortaçağ Kilisesini andırmaktadır. Kutsal bir Kitapta bulunan öğretilerin bağnazca kabulü, bu öğretileri tenkidi yasaklamak ve kabul etmeyenlere vahşice eziyet çektir-mek. Mutlu bir sonuç için Batı'da bir bağnazlığın canlanmasını aramamız gerekir. Böyle bir canlanış Komünizmin nefret edilecek taraflarının evrensel olması demektir. Dünyanın gerektirdiği şey, makûllük, hoşgörü ve insan ailesinin bölümlerinin birbirine bağlı olduğunun farkına varılmasıdır. Bu ortak bağlılık modern icatlarla daha da artmıştır, insanın komşusuna iyi davranması gibi tamamiyle dünyevi bir davranış, eskiden çok daha gerek günümüzde. Zihinlerimizi karartıcı efsanelere değil, böyle düşüncelere yöneltmeliyiz. Zekânın dertlerimizi doğurdu-ğu söylenebilir, ama aptallığın iyi edeceği düşünülemez. Ancak daha büyük ve bilgece bir zekâ daha mutlu bir dünya yapabilir.

XV

DİN VE AHLAK(*)

Tanrıya inanç olmadan bir insanın ne mutlu ne de erdemli olabileceğini söyleyen çoktur. Erdem konusunda, sadece gözlemle yetineceğim, kendi edindiğim tecrübemle değil. Mutluluk bakımından, ne tecrübe, ne de gözlem bakımından, inananların inanmayanlara nazaran genellikle ne daha mutlu ne daha mutsuz olduğunu görmedim. Mutsuzluk için "büyük" sebepler bulmak âdettir, çünkü insanın mutsuzluğunu karaciğerinin bozukluğuna atfetmektense, inanç noksanlığına atfetmesinde daha büyük bir gurur payı vardır. Ahlak konusuna gelince, bu, büyük çapta, kişinin bundan ne anladığına bakar. Ben önemli erdemlerin iyi kalplilikle zeka olduğunu sanıyorum. Zeka, her türlü inançla engellenir: iyi kalplilikse günah ve ceza duygusuyla körleşir (bu arada şunu da söyleyeyim ki Sovyet Hükümetinin ortodoks Hıristiyanlıktan aldığı biricik inançtır bu).

Toplumsal bakımdan arzulanan bir şeyi önleyecek birçok pratik yol vardır geleneksel ahlak düzeninde. Bunlardan biri zührevi hastalıkların önlenmesidir. Daha da önemlisi, nüfusun

(*) 1952'de yazılmıştır.

kontrolüdür. Tıptaki ilerlemeler bu meseleyi eskisinden çok daha önemli bir duruma getirmiştir. Hâlâ yüz yıl önceki kadar verimli olan millet ve ırklar bu bakımdan alışkanlıklarını değiştirmezlerse, insanlık için savaş ve yoksulluktan başka bir şey beklenemez. Her zeki insan bunu belirmektedir ama bunlar din dogmacıları tarafından benimsenmemektedir.

Dogmatik inancın çökmesinin iyilikten başka bir şey doğuracağım sanmıyorum. Nazi veya Komünistlerinki gibi yeni dogma sistemlerinin eskilerinden daha kötü olduğunu kabul ediyorum, ama tutucu dogmatik alışkanlıklar gençlikte aşılammamış olsaydı insanların zihninde yer etmiş olmazlardı. Stalin'in dili, eğitim görmüş olduğu din okulundaki hatıralarıyla doludur. Dünyamıza gereken dogma değil, bilimsel araştırma davranışdır, ister Stalin'den gelsin, ister inananın kendi gibi hayal ettiği bir Tanrısal varlıktan gelsin, işkence altında milyonların eziyet çekmesinin hoş bir şey olmadığına inanmaktır.

İÇİNDEKİLER

I.	Neden Hıristiyan Değilim?	5
II.	Din, Uygarlığa Faydalı Olmuş mudur?	24
III.	Neye İnanıyorum.....	46
IV.	Ölümden Sonra Yaşiyor muyuz?	84
V.		90
VI.	Katolik ve Protestan Şüpheciler	99
VII.	Ortaçağda Hayat.....	108
VIII.	Thomas Paine'in Kaderi	113
IX.	İyi İnsanlar	127
X.	Yeni Nesil.....	135
XI.	Cinsel Ahlak Düzenimiz	145
XII.	Özgürlük ve Üniversiteler	156
XIII.	Tanrı'nın Varlığı	169
XIV.	Din Dertlerimizi İyi Edebilir mi?	198
XV.	Din ve Ahlak	209

BERTRAND

Russell

1872-1970 yılları arasında yaşayan, "1950 Nobel Edebiyat Ödülü"nü'nün sahibi olan Bertrand Russell, toplumsal kampanyalara öncülük eden, barışı ve nükleer silahsızlanmayı savunan ünlü bir İngiliz düşünürdür.

Russell'in, özgün adı "Why I am Not a Christian" olan "Neden Hristiyan Değilim" adlı yapıtı, yayınlandığından bu yana, bağnazlığa karşı aydınlanma düşüncesini savunan temel yapıtlardan biri olmuştur. Dinin uygarlık için yararlı olup olmadığı, tanrının varlığı, dinle ahlak ilişkisi ve Hristiyanlığın toplumsal yaşama etkileri gibi konuları açıklıkla tartışan bu yapıtı Ender Gürol'un Türkçesiyle sunuyoruz.

ISBN 975-8069-02-0

9 789758 069026